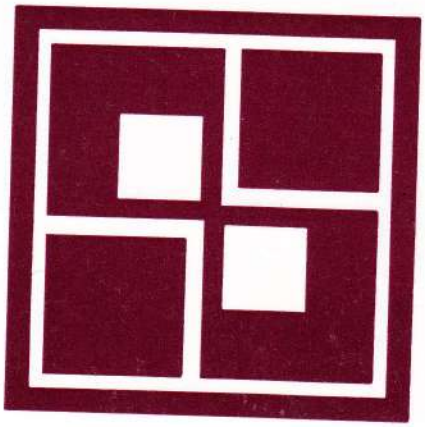
FIRAT ÜNİVERSİTESİ

1975

ELAZIĞ

Dürgün GAKIRCA, Bir Tarihsel Doku İnceleme ve Değerlendirilmesi, Harput Örneği, Gazi Üniv. Fen Bil. Enst. Ankara 1997. Y. Lisans Tezi Danş. Yard-Doç.Dr. Gediz URAK

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZ i
ABSTRACT ii
TEŞEKKÜR iii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ iv
ŞEKİLLERİN LİSTESİ vi

1. GİRİŞ 1

2. HARPUT'UN GENEL TANIMI 4
2.1. Tarihçe 4
2.2. Yerleşim Alanının Konumu, Sosyo-Ekonomik ve Nesnel Özellikleri 11
2.2.1. Coğrafi durum ve jeolojik yapı 11
2.2.2. İklim 13
2.2.3. Bitki örtüsü 13
2.2.4. Sosyo-ekonomik yapı 14
2.2.5. Nüfus 18
2.2.6. Eğitim-kültür 23
2.2.6.1. Eğitim-öğretim 23
2.2.6.2. Kültürel gelişim 33
2.2.7. Eski kent dokusu ve mekansal gelişimi 35
2.2.7.1. Genel bakış 35
2.2.7.2. Kalede yerleşim 38
2.2.7.3. Mahalleler 38
2.2.7.4. Meydanlar 51
2.2.7.5. Tarihi eserleri 59
2.2.8. Eski kent dokusunu oluşturan faktörler 79
2.2.8.1. Doğal faktörler 79
2.2.8.2. Yapay faktörler 80

Fotokopi 4-42 mevcut 25-80 88-153 252-279

S-152 Osmanlı Konut

Sayfa

3. HARPUT'TA ALAN ÇALIŞMASI 88
3.1. Tarihi Alanın Çevresel Özellikleri 88
3.1.1. Çalışma alanı konumu, sınırları ve envater tespiti 88
3.1.2. Topografya 88
3.1.3. Yapı adaları cadde ve sokaklar 93
3.1.4. Birim ve alt birim ilişkileri 97
3.1.5. Arazi kullanımı ve işlev özellikleri 99
3.1.6. Alt yapı ve servisler 101
3.2. Tarihi Alanda Yapı Birim Özellikleri 102
3.2.1. Yapı türleri 102
3.2.2. Yapı tarihleme durumu 103
3.2.3. Kat sayıları 104
3.2.4. Yapım sistemi ve malzemeleri 104
3.2.5. Çatı kaplama malzemeleri 110
3.2.6. Yapısal durum 113
3.3. Sosyo-Ekonomik Özellikler 114
3.3.1. Eğitim-öğretim 114
3.3.2. Meslekler 115
3.3.3. Aile yapısı 115
3.3.4. Yoğunluk (kişi/oda) 115
3.3.5. Sahiplilik ve kullanım durumu 124
3.3.6. Köken ve hareketlilik 124
3.3.7. Konfor durumu 125
3.4. Harput Konutlarının Mimari Özellikleri 128
3.4.1. Geleneksel konutlar 128
3.4.1.1. Genel konum düzeni 128
3.4.1.2. Yapısal sistem 129
3.4.1.3. Plan özellikleri 130
3.4.1.4. Cephe özellikleri 139

Sayfa

3.4.2. Geleneksel konutlarda değişmişlik 144
3.4.2.1. Dış değişmişlik 144
3.4.2.2. İç değişmişlik 145
3.4.3. Geleneksel konutlarda yapısal durum 145
3.4.4. Geleneksel konutlarda konfor durumu 146
3.4.5. Yakın tarihli Harput konutlarının mimari özellikleri 147
3.5. Harput Konutlarının Kataloğu 150
3.5.1. Geleneksel konutlar 150
3.5.2. Yakın tarihli konutlar 202

4. DEĞERLENDİRME 252
4.1. Yerleşimin Tarihsel Değerlendirilmesi 252
4.2. Tarihi Çevrenin Değerlendirilmesi 254
4.3. Yapı Birimlerinin Değerlendirilmesi 256
4.3.1. Geleneksel konutlarda mimari değerlendirme 257
4.4. Sosyo-Ekonomik Değerlendirme 259

5. KARAR-MÜDAHALE VE ÖNERİLER 270
5.1. Genel Yaklaşım 270
5.2. Kent, Çevre ve Yapılarla İlgili Karar ve Müdahaleler 270
5.3. Geleneksel Konutlara Yapısal Müdahale ve Kararlar 275

KAYNAKLAR 278

EKLER 280

ÖZGEÇMİŞ 315

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge Sayfa

Çizelge 2.1. 1990 Yılı iklim verileri 13
Çizelge 2.2. Harput şehri nüfusu (1518–1566) (kişi) 19
Çizelge 2.3. Harput şehri nüfus artış oranları (1518 – 1566) 19
Çizelge 2.4. Müslüman ve gayrımüslimlerin toplam şehir nüfusuna oranları . 19
Çizelge 2.5. 1880 tarihli Mamuretülâziz Salnamesi 'ne göre
Harput şehrinin nüfusu 20
Çizelge 2.6. 1883 tarihli Salname 'ye göre Harput 'un nüfusu 21
Çizelge 2.7. 1883 tarihli salnameye göre Harput şehir merkezi;
Müslüman-Hıristiyan, Erkek-Kadın nüfusu 21
Çizelge 2.8. 1906 tarihinde Yusuf Ziya Bey 'e göre Harput 'un
nüfus miktarı 21
Çizelge 2.9. Meşrutiyet 'ten önce Harput 'taki okul ve medreseler 25
Çizelge 2.10. Meşrutiyet 'ten sonra Harput 'taki okul ve medreseler 25
Çizelge 2.11. Cumhuriyet döneminde (1952-1953 ders yılı) Harput 'taki
okul ve öğrenci sayısı 26
Çizelge 2.12. Cumhuriyet döneminde (1957-1958 ders yılı) Harput 'taki26
okul ve öğrenci sayısı 26
Çizelge 2.13. Harput (merkez) medreseleri 31
Çizelge 2.14. Harput (merkez) kütüphaneleri 31
Çizelge 2.15. Harput şehrindeki mahalleler 44
Çizelge 2.16. Harput kent merkezinde hane ve mücerredler 45
Çizelge 2.17. Harput (merkez) meydanları 59
Çizelge 2.18. Harput (merkez) kiliseler 62
Çizelge 2.19. Harput (merkez) camiler 62
Çizelge 2.20. Harput (merkez) türbeler 75
Çizelge 2.21. Harput (merkez) hamamlar 75
Çizelge 2.22. Harput (merkez) çarşı ve hanlar (ticaret yapıları) 76
Çizelge 2.23. Harput (merkez) çeşmeler 77
Çizelge 2.24. Toplam çeşme sayısı 79
Çizelge 2.25. Harput (merkez) diğer yapılar 79

Çizelge Sayfa

Çizelge 3.1. Harput yerleşim alanı adalara göre envanterleme durumu 91
Çizelge 3.2. Harput yerleşim alanı adalara göre birim-altbirim sayısı 92
Çizelge 3.3. Harput yerleşim alanı yapı ve çevresel değerlerin genel envanteri ve tanımları 95
Çizelge 3.4. Tarih süreci içerisinde Harput 'a hakim olmuş uygarlıklar ve bu uygarlıklardan günümüze kalmış yapılar 105
Çizelge 3.5. Harput yerleşim alanı adalara göre yapıların tarihleme durumu . 106
Çizelge 3.6. Harput yerleşim alanı adalara göre yapıların kat adedi dağılımı . 107
Çizelge 3.7. Harput yerleşim alanı adalara göre yapım sistemi ve malzeme ... 109
Çizelge 3.8. Yığma+ahşap çatkılı çatılarda malzeme ve dolgu şekline göre yapım sistemi grupları 110
Çizelge 3.9. Harput yerleşim alanı adalara göre çatı kaplama malzemeleri 111
Çizelge 3.10. Yapısal durum 114
Çizelge 3.11. Harput yerleşim alanı adalara göre aile nüfus yoğunlukları 118
Çizelge 3.12. Harput yerleşim alanı adalara göre konutların mülkiyet durumu ... 119
Çizelge 3.13. Harput yerleşim alanı adalara göre konutların kullanım durumu ... 121
Çizelge 3.14. Harput yerleşim alanı adalara göre ailelerin kökenleri 122
Çizelge 3.15. Harput yerleşim alanı konutlar konfor durumu 126
Çizelge 3.16. Konfor durumu 127
Çizelge 4.1. İç değerlendirme cetveli 258
Çizelge 4.2. Dış değerlendirme cetveli 258
Çizelge 4.3. Ortalama değerin tespit yöntemi 259
Çizelge 4.4. Haput geleneksel konutlarının iç değerlendirme cetveli 262
Çizelge 4.5. Harput geleneksel konutlarının dış değerlendirme cetveli 263
Çizelge 4.6. Harput geleneksel konutlarında değişmişlik-değerlendirme müdahale ve kararlar sonuç cetveli 264

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil Sayfa

Şekil 2.1. Elazığ ve Harput yerleşimleri 10
Şekil 2.2. Elazığ il haritası 11
Şekil 2.3. Harput 'un konumu ve çevre yerleşim birimleri 12
Şekil 2.4. Eski Harput 'ta hacıların dağ kapısında halk tarafından karşılanmaları 16
Şekil 2.5. Eski Harput 'ta bir düğün alayı 17
Şekil 2.6. XVI. yüzyılda Harput sancağı 22
Şekil 2.7. 1900 'lü yılların başları: Amerikan Fırat Koleji 28
Şekil 2.8. 1900 'lü yılların başları: Amerikan Fırat Koleji 28
Şekil 2.9. 1900 'lü yılların başları: Kaleden Ulu Camii 'ye bakış ve Fransız Koleji 29
Şekil 2.10. 1900 'lü yılların başları: Harput Fransız Koleji 29
Şekil 2.11. 1900 'lü yılların başları: Kale Meydanında Fransızlara ait mektepler 30
Şekil 2.12. 1900 'lü yılların başları: Amerikalılara ait Fırat Koleji 30
Şekil 2.13. 1900 'lü yılların başları: Ağa Camii bitişiğinde Ceveriye Medresesi ve Hafız Tevfik Efendi Mektebi 32
Şekil 2.14. Kuzeybatıdan Harput 'a bakış 32
Şekil 2.15. Şehrin Elazığ 'dan görünüşü 36
Şekil 2.16. Şehrin güneyden görünüşü: Kayabaşı evleri 36
Şekil 2.17. Harput Kayabaşı 37
Şekil 2.18. Harput yıkılmadan şehre giriş 37
Şekil 2.19. Harput yerleşiminin oluşum ve gelişimi 39
Şekil 2.20. XVI. yüzyılda Harput şehri 43
Şekil 2.21. Şehrin güneyden görünüşü: Hoca Mescid mahallesi ve Hoca Hamamı 44
Şekil 2.22. Şehrin güneyden görünüşü: Öte Kayabaşı ve Arap Baba Mescidi 44
Şekil 2.23. 1900 'lü yılların başları: Kaleden Sara Hatun 'a bakış 45
Şekil 2.24. 1960 'lı yıllar: Sara Hatun 'dan kaleye bakış 45
Şekil 2.25. XVIII ve XIX. yüzyılda Harput yerleşimi 46
Şekil 2.26-33. Eski Harput ile ilgili resimler 47
Şekil 2.34. XVIII ve XIX. yüzyılda Harput Mahalleleri 52
Şekil 2.35-83. Eski Harput ile ilgili resimler 53

Şekil Sayfa

Şekil 3.1. Çalışma alanı konumu-sınırları ve alanda değişik noktalardan vistalar 89
Şekil 3.2. Harput 'un topografik yapısı 90
Şekil 3.3. Tarihleme durumu grafiği 108
Şekil 3.4. Kat adedi grafiği 108
Şekil 3.5. Yapım sistemi ve malzeme grafiği 112
Şekil 3.6. Çatı kaplama malzemeleri grafiği 112
Şekil 3.7. Aile reislerinin meslek ve iş durumu grafiği 116
Şekil 3.8. Ailelerdeki kişi sayısı grafiği 116
Şekil 3.9. Yaş grupları grafiği 117
Şekil 3.10. Ailelerdeki çocuk sayısı grafiği 117
Şekil 3.11. Nüfus yoğunluğu grafiği 120
Şekil 3.12. Mülkiyet durumu grafiği 120
Şekil 3.13. Konutların kullanım durumu grafiği 123
Şekil 3.14. Aile kökenleri grafiği 123
Şekil 3.15. Genel konum düzeni 129
Şekil 3.16. Plan tipleri 134
Şekil 3.17. Cephe tipleri 140
Şekil 3.18. Yeni tarihli konutların plan tipleri 149
Şekil 3.19-103. Geleneksel Harput konutları ile ilgili resimler 150
Şekil 3.104-203. Yeni Harput konutları ile ilgili resimler 202
Şekil 4.1. Elazığ yerleşimi-yapılaşma ve Harput 'tan görünümü 265
Şekil 4.2. 1 ada/1 ve 2 envanter nolu konutlar 266
Şekil 4.3. 2 ada/2,3,4 envanter nolu konutlar 267
Şekil 4.4. Yöre insanlarının ve Elazığ dışından gelenlerin dinlenmek ve ziyaret amacıyla tercih ettikleri tarihi bir alan olarak-Harput 268

1. GİRİŞ

M.Ö. 2000 'li yıllardan günümüze kadar yaklaşık 4000 yıllık bir tarihe sahip olan Harput, sırasıyla; Hurriler, Hititler, Asurlar, Urartular, Medler, Persler, Yunanlılar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar, Artuklular, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar gibi değişik uygarlıkların hakimiyetine girmiştir.

Yaklaşık 900 yıldan beri Türklerin hakimiyetinde olan ve 1935 yılından itibaren de Elazığ 'a taşınmaya başlamış olup, şu anda ise Elazığ 'ın bir mahallesi durumundadır. Ayakta kalabilen kalesi ve diğer tarihi eserleriyle çeşitli uygarlıkların tarihi hatıralarını canlı bir şekilde korumaya direnen Harput, adeta açık hava müzesi özelliğine sahiptir. 1985 yılında "Tarihi ve Kentsel Sit" alanı kapsamına alınmakla birlikte tarihi değer ve eserleri günden güne yok olmaktadır.

Bu çalışmada amaç yukarıda belirtilen gerçeklerden yola çıkarak tarihi süreci boyunca böylesine önemli bir yerleşim alanı ve bu uygarlıklara ait değerleri taşıyan şu anda ise adeta bir mum gibi eriyip yok olmaya doğru giden bu mozaikler kentimizi, bugünkü hali ile belgelemek, tarihsel süreç içerisindeki mekansal değişim ve gelişimi ile yok oluş sebeplerini de inceleyip, taşıdığı değer ve sorunları ortaya koyarak yeniden canlandırmaya yönelik öneriler oluşturmaktır.

Çalışmanın bu amaç ve hedefleri doğrultusunda alanda mevcut 236 yapı ve görsel değerden 129 yapıda dış, 16 yapıda iç+dış, 134 aile biriminde de sosyal anket ve tespit ile birlikte (toplam 279 anket ve tespit) ayrıca, konu ile ilgili yazılı kaynak ve belgelere de dayanılarak yapılan tespit, değerlendirme sonucunda, alanla ilgili fiziksel ve sosyal müdehale, karar ve öneriler ortaya çıkarılmıştır.

Sungurluoğlu (1958), tarihte Harput 'u şöyle tanımlar; "Aslan dağlarından birinin tepesi üzerinde, kısmen yalçın kayalar üstünde, kısmen dağ zirvelerine kadar yükselmiş ve kısmen de düzlük, kuytu, dar sahalar arasına sıkışmış ve M.Ö. VIII. yüzyıllarda Urartular devrinden kalma meşhur Harput kalesini içine almış ve bu kalenin etrafına yayılmış yirmiden fazla mahalleden müteşekkil eski ve büyük bir şehir...

Şehir, bu dağ başının çok arızalı bir yerinde kurulmuş olduğundan her tarafın manzarası başka başkadır. Adım adım değişir ve birbirine hiç benzemez.

Semtler vardır ki; evler birbirinin üstüne sıralanarak, veyahut kayaların ve tepelerin üzerinde yer tutarak yükselmekte ve bazen de kayarak çukurlara, derelere kadar alçalmaktadır...

Şehrin merkezini temsil eden kısım oldukça düzgündür. Bir kaç umumi cadde müstesna, daracık sokaklar... çoğu taştan ve kısmen kerpiçten yapılmış evler... ve topraktan damlar...

Sokaklar kamilen beyaz ve sert taşlarla kaldırım halinde; çamurdan pislikten kurtarılmış... Aynı zamanda temiz de... Her mahallede; suları bol, akar çeşmeler... Meydanlar.. Camiler.. Mescitler.. Mektep ve Medreseler...

Şehrin semasında; birisi Artuklular devrinden kalma sekiz asırlık Ulu Camii 'nin eğri minaresiyle beraber altı minare... Kısmen kapalı ve kısmen açık, dar, geniş uzun bir çarşı, dükkanlar, mağazalar, tüccar hanları, kervansaraylar, hamamlar!..

Şehroz mahallesinde Amerikan misyonerlerinin muazzam Fırat Kolejleri ve Kolonileri... Kale meydanında ise Fransız Kapusen (Capucin) 'leri tarafından yapılan mektepleri ve malikaneleri...

Modern mimari üslubunda inşa edilmiş bu binalar çatıları ile, geniş pencere ve balkonları ile şehri süslemekteydiler.

Bunlardan başka (Dervaze) denilen, kemerli ve beyaz kesme taşlı büyük kapıları daima herkese açık, harem ve selamlık daireleri müştemil, büyüklerin ve zenginlerin konakları...

Çarşılar, pazarlar insanlarla hınca hınc dolu!
Meydanlar adeta bir panayır yeri gibi canlı ve hareketli!
Camiler, medreseler dolup boşalmada!

"Halk; edepli, terbiyeli, mütevazi, hürmetkar ve aynı zamanda müdebbir ve kanaatkarda" deyip devam ediyor. Sungurluoğlu; sanırım bu kadarı Eski Harput 'u tanımlamaya yetiyor. Ancak şu an için günümüz Harput 'unu kısaca tanımlamak gerekirse; Harput terk edilmiş, viran ve madurdur.

2. HARPUT'UN GENEL TANIMI

2.1. Tarihçe

Bu yörede yapılan kazılar neticesinde[1], Harput ve çevresinin en eski sakinlerinin Hurriler olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen buluntulara göre Hurriler, Harput ve çevresine M.Ö XVI-XIV. y.y 'lar arasında hakim olmuşlardır.

Hurrilerden sonra M.Ö XIV-XII. y.y 'lar arasında ise Hititlerin hakimiyeti altına giren Harput bu dönemde "İŞUVA" olarak anılmaktadır. Hititlerin merkezi Hattusa (Boğazköy) 'dır. Bu dönemlerden günümüze her hangi bir yapı kalıntısı kalmamıştır.

Hititlerden sonra Asurlar Harput 'u bir süre idareleri altına almış iseler de Doğu Anadoluda büyük bir devlet kuran Urartular, M.Ö IX. yüzyıldan VIII. y.y 'a kadar Harput ve çevresine hakim olmuşlardır. Harput mıntıkasına "SUPANİ" adını veren Urartuların merkezi Tuşpa yani bugünkü Van şehridir. Çivi yazısı kullanıp, madencilikte ileri giden Urartular krallar idaresinde kısa zamanda tüm Doğu Anadolu 'ya hakim olmuşlardır. Asur İmparatorluğunun tarihinde bu krallıklardan "NAİRİ KRALLIĞI" olarak bahsedilir. Bunlardan birisi de Harput mıntıkasında hüküm sürmüştür. Urartular, Harput mıntıkasında büyük izler bırakmışlardır[2].

Harput Kalesi 'nde de Urartu devrine ait izler mevcuttur[3]. Bu nedenle Harput'u, M.Ö IX. y.y 'dan beri müstahkem bir alan olduğu kabul edilse de, günümüzden yaklaşık 3000 yıllık bir geçmişe götürmek mümkündür Harput M.Ö. (VIII ve IV) yüzyılları arasında sırasıyla Pers ve Bizanslıların idaresinde kalmıştır.

---

[1] O.D.T.Ü. 1968-1975 Keban projesi kazı çalışmaları

[2] Harput ve çevresinde Palu, Bağın, Mazgirt kaleleri ve İzolu'da bulunan çivi yazılı kitabeler bu döneme aittir. Harput ve Hastek kalelerinin inşaa teknikleri de Urartu döneminin özelliklerini taşımaktadır. Urartuların önemli özelliklerinden birisi de kayalar üzerinde ve kayaları oyarak yaptıkları yapılardır. Kayaları oyarak Kaleler, Mezarlar, Tüneller ve Su Yolları açmışlardır. Bu tür eserler Harput çevresinde çok sayıda bulunmaktadır.

M.Ö IV. Yüzyıllarından itibaren ise Harput ve çevresine değişik zamanlarda Yunanlılar, Romalılar, Ermeniler ve İranlılar hakim olmuşlardır. Yunanlı ve Romalılar buraya "SOPHENE" demişler, Ermeniler bunu "TSOPHKH" şeklinde değiştirmişlerdir (Ardıçoğlu, 1964).

Sophene 'nin en önemli iki şehri vardır. Bunlardan biri KARKATHIOKERTA, diğeri ise ARSOMASATA şehridir. Bazı kaynaklar KARKATHIOKERTA 'yı şimdiki Harput şehrinin bulunduğu yöre olarak ARSOMASATA 'yı ise Murat nehrinin kıyısında bulunan Haraba köyü yerleşim alanının olduğu yer olarak belirtmektedir.

Ünlü Coğrafyacı Strabon Karkathiokerta 'yı yani Harput 'u M.Ö II. yüzyılda Sophene 'de hüküm süren kıralların paytahtı olarak gelişmiş bir şehir olarak düşünmektedir (Ardıçoğlu, 1964).

Harput mıntıkasına M.Ö 69 yılında ise tamamen Romalılar hakim olmuşlardır. Harput; yerleşimi uzun süren Roma hakimiyeti döneminde bir çok savaşlar ve baskınlar geçirmiştir. Harput hakimiyetleri boyunca özellikle İran 'lılarla büyük sürtüşmeler ve savaşlar yaşayan Romalıların hakimiyeti yaklaşık bir yüzyıl sürmüştür.

Orta çağda Bizanslılar burayı ASMOSATA, Ermeniler ASMUŞAT ve Araplar ŞİMŞAT olarak tanımlamaktadırlar.

M.S. 642–650 yıllarından itibaren Harput ve çevresine hakim olmaya başlayan Sasaniler Bizanslılarla sürtüşmelerinde bir süre Bizansların hakimiyeti sürmüş ise de İran 'lılar Harput 'ta tekrar uzun bir süre burada hakimiyetlerini

---

[3] Lehmann-Haupt, Harput Kalesinde kaya içine oyulmuş merdivenler, tüneller, hücreler ve su yollarını keşfettiğinden söz etmektedir. Bu eserlerin Urartu dönemine ait olduğunu belirtmektedir.

sürdürmüşlerdir. İran 'lılar Harput kalesinden "Ziata Castellum", Harput 'tan da "Hısn-ı Ziyad" diye söz etmektedir. Arapça da Hısn; Kale, Ziyad ise bir şahıs ismi olarak kullanılmıştır ki, bu nedenle İranlılar döneminde Harput kalesi "Ziate Kalesi" olarak anılmaktadır.

Araplar, Doğu Anadoluya hakimiyetleri döneminde buraları üç kısıma ayırmışlardır. Bunlar:

Sügur ül – Ermeniye → Erzurum Mıntıkası
Sügur ül – Cezire → Malatya Mıntıkası
Sügur ül – Şam → Tarsus Mıntıkası 'dır.

Harput ile eski Arsomasata şehri Sügur ül – Cezire kapsamında kalmaktadır. Bu dönemde Harput 'a HISN-I ZİYAD, Arsamosata şehrine ise, ŞİMŞAT denilmiştir. Arapların Harput ve çevresindeki hakimiyeti yaklaşık X. yüzyılın ortalarına kadar sürmüştür.

X. Yüzyılın ortalarından itibaren Harput mıntıkasına tekrar hakim olan Bizanslılar Harput 'a "HARPOTE", Harput mıntıkasına ise "MESOPOTAMİA" demişlerdir[4].

Bizanslıların, Doğu Anadolu ve Harput bölgesine hakimiyeti döneminde, Bizans merkezi idaresine karşı birkaç başkaldırı ve karşı koymalar olmuş ise de başarılı olunamamıştır[5]. Bizanslıların buradaki hakimiyeti 1085 yılına kadar sürmüştür. 1071 yılında Malazgirt savaşı ile birlikte Anadoluya hızla yayılan Türkler, Bizanslıların hakimiyeti altında olan bir çok yeri ele geçirmişlerdir. Böylece birçok alanda hakimiyetini kaybeden Bizanslılar sadece Doğu

---

[4] X. yüzyıllarda Mesopotamia 'da iki vilayetten söz edilmiş, bunlardan birisi "Asmosata Thema", diğeri ise "Kharpezikion Thema" dır. Araştırmacılara göre Asmosata Thema 'nın Arsomasata şehri olduğu, diğerinin ise büyük bir ihtimalle Harpote olduğu belirtilmektedir.

[5] Bunlardan birisi daha önceden buraya hakim olmuş yerel bir Ermeni beyi olan Bardaş Skleros, diğeri ise Müttefiki Hamdani hükümdarı müslüman Ebu Thaglip 'tir (M.S. 979).

Anadoluda Harput kalesini koruyabilmiş, bu sırada Harput yaylasına yerleşen Türkmenler Çubuk beyi önderliğinde burayı da kısa zamanda ele geçirip Harput kalesine hakim olmuşlardır (1085).

Türkmen beylerinden olan Çubuk beyi, Harput ve çevresine hakimiyetini kısmen bağımsız, kısmen de Konya Selçuklularından bağımlı şekilde sürdürmüştür. Çubuk beyi ve oğullarının Harputtaki hakimiyeti 1115 yılına kadar sürmüştür.

Bazı araştırmacılara göre Harput, Türklerin gelişine kadar sadece bir kaleden ibarettir[6]. XI. asıra kadar bu bölgenin büyük şehri Şimşat şehridir. Türklerin buraları istilası sırasında bu şehir harabeye dönünce Türk beyleri ve hükümdarları Harput kalesine yerleşip, kale etrafında yerleşim ve yapılaşmalar oluşturmuşlardır. Böylelikle harap olan Şimşat'ın yerini bu tarihten itibaren Harput şehri almıştır.

Türklerin buraya yerleşmesi ile birlikte Harput bir şehir olarak büyümüş, nüfusu artmıştır. Çubukoğulları döneminde buna tanıklık edebilecek yapıların yapıldığı bilinmektedir. Ancak günümüze bunlardan hiçbiri ulaşamamıştır.

Harputta Çubukoğulları devrini Artukoğulları hakimiyeti takip etmiştir (Ardıçoğlu, 1964). 1115 yılından itibaren başlayan bu devir 1234 yılına kadar sürmüştür.

Harput Artukları, orta çağ Anadolu 'sunun ve Haçlı seferleri tarihinin en dikkat çeken isimlerinden birisi olan "Balak Gazi" ile başlamıştır.

---

[6] Kralların merkezi olan Karkathiokerta, şimdiki Harput kalesi olduğunu belirten araştırmacılar esas şehrin ise Kureybaşı mıntıkasında olduğu yani, asırlar boyu Harput' un bir kale olarak Kralların merkezi olarak kaldığı belirtmektedirler.

Balak Gazi, Suruçta iken komşusu Urfa kontu ile sürtüşmesi sonucunda burayı terk ederek 1112 yılında Türkmenleri ile beraber Harput bölgesine yerleşmiştir. 1118 'de ise Harputun hükümdarı olarak görülmektedir[7].

Harput, tarihinde önemli bir şahıs olan, Haçlı seferleri tarihinde de önemli rol oynayan Balak Gazi, Harputtan Halep ve Mardin'e kadar uzanan büyük bir devlet kurmuştur. Haçlılar ile birçok sürtüşme ve çarpışmaya giren Balak Gazi 1123 yılı Temmuz ayında Harput Kalesinin hakimiyetini Haçlılara kaptırmış ise de kısa süren bir mücadele sonucunda tekrar Harput Kalesindeki hakimiyetini sağlamıştır (Eylül 1123).

Balak Gazi 'nin 1124 Mayısında bir suikastte ölmesi ile Artukoğulları arasında sağlanan birlik bozulmaya başlamıştır. Aralarındaki iktidar mücadelesi sonucunda Artuklular Hısnı Keyf ve Harput Artukları olmak üzere iki kola ayrılmışlardır (1185).

Artukların iki kola ayrılmasından sonra kendi aralarında mücadele başlamış, bunlardan Hısnı Keyf kolu Eyyübilere dayanmış, diğeri olan Harput kolu ise Selçuklulara bağlılığını ilan etmiştir. Eyyübiler ve Selçuklular arasında bu yüzden mücadele ve çarpışma yaşanmıştır. Harput Artuklarının son hükümdarı Nureddin Artukşah döneminde ise Eyyübilerin yanında yer almış ve Selçuklular ile Eyyübiler arasında geçen mücadele sonucunda Harput 'a Selçuklular hakim olmuştur (1234).

Harputta Artuklu döneminden günümüze kadar gelen yapılar Ulu Camii[8], Esadiye Camii[9] ve Süryani Kilisesidir[10]. Selçuklular döneminde Harput, bir

---

[7] Ayrıca Balak Gazi 'nin çok kalabalık bir Türkmen boyuna hükmettiğinden sözedilmektedir.

[8] Harput 'un en eski camilerinden olup Artuk oğullarından IV. Padişah Fahrettin Karaaslan tarafından 1156 yılında yaptırılmıştır.

[9] Kesin olmamakla birlikte yapım şekli ve özellikleri itibariyle Artuklular döneminde yapıldığı söylenilmektedir.

[10] Artuklular döneminde Artuklu hükümdarı Fahrettin Karaaslan tarafından yaptırıldığı söylenmektedir.

subaşı tarafından idare edilmiştir. İran'daki Moğolların Anadoluya akını ile Doğu ve Güney Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmı ile birlikte Harput şehri de İran 'daki İlhanlıların eline geçmiştir (1244).

Harputta Selçuk Devrine ait önemli eser pek azdır. Arap Baba Camii ve Mescidi[11] Selçuklular dönemine ait olduğu bilinmektedir. Harput Selçuklu 'lardan sonra 1244 yılından XIV. yüzyılın ortalarına kadar İlhanlıların idaresinde kalmıştır. Harput İlhanlılardan sonra Karakoyunlular ve daha sonra 1465 yılına kadar 78 yıl Dulkadiroğulları idaresinde kalmıştır (1363–1465).

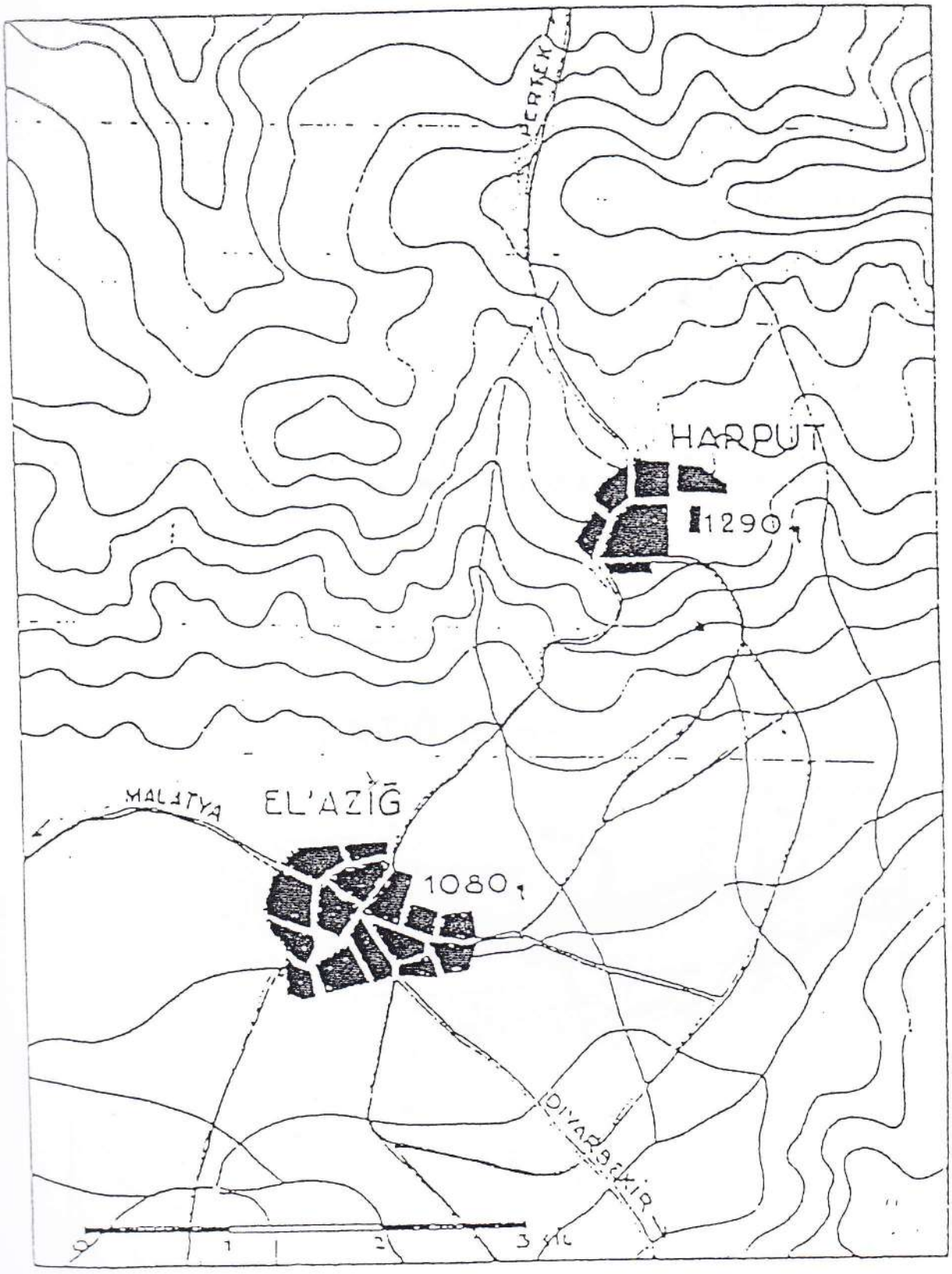
Dulkadiroğullarından sonra 1465 yılından itibaren Harput 'a Akkoyunlular hakim olmuştur. Akkoyunlular Uzun Hasan idaresinde 1507 yılına kadar Harput ve çevresini idareleri altında tutmuş ve en parlak dönemlerini yaşamışlardır. Harput Sârâ Hatun Camii[12] bu dönemde yapılmıştır. Harput 1507 yılına doğru Şah İsmail komutasında Safevilerin idaresi altına girmiştir. 1515 yılına kadar 8 yıl Safevilerin idaresinde kaldıktan sonra 1515 yılında Çaldıran Savaşı ile Osmanlıların idaresine girmiştir.

1515 yılında Osmanlı idaresine geçen Harput bir süre [(1516–1775) ve (1839–1845)] Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak, daha sonra eyalet statüsünde idare edilmiş olup, şehir 1834 yılından itibaren bugünkü Elazığ şehrinin bulunduğu yere, ilk önce idari yapıları, daha sonra ise tamamı taşınmıştır.

Harput, Cumhuriyet döneminde Elazığ 'a bağlı bir belde statüsünde sürekli terk edilen, göç veren, bakımsız, ilgisiz ve adeta viran bir durumda olmasına rağmen yinede, uzunca bir tarihin tanıklığını günümüze kadar ulaştırabilmiştir.

---

[11] Selçuklu sultanı Giyasettin Keyhusrev III. Zamanında 1280 yılında yapılmıştır.
[12] Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan 'ın annesi Sara Hatu tarafından 1585 yılında yaptırılmıştır.

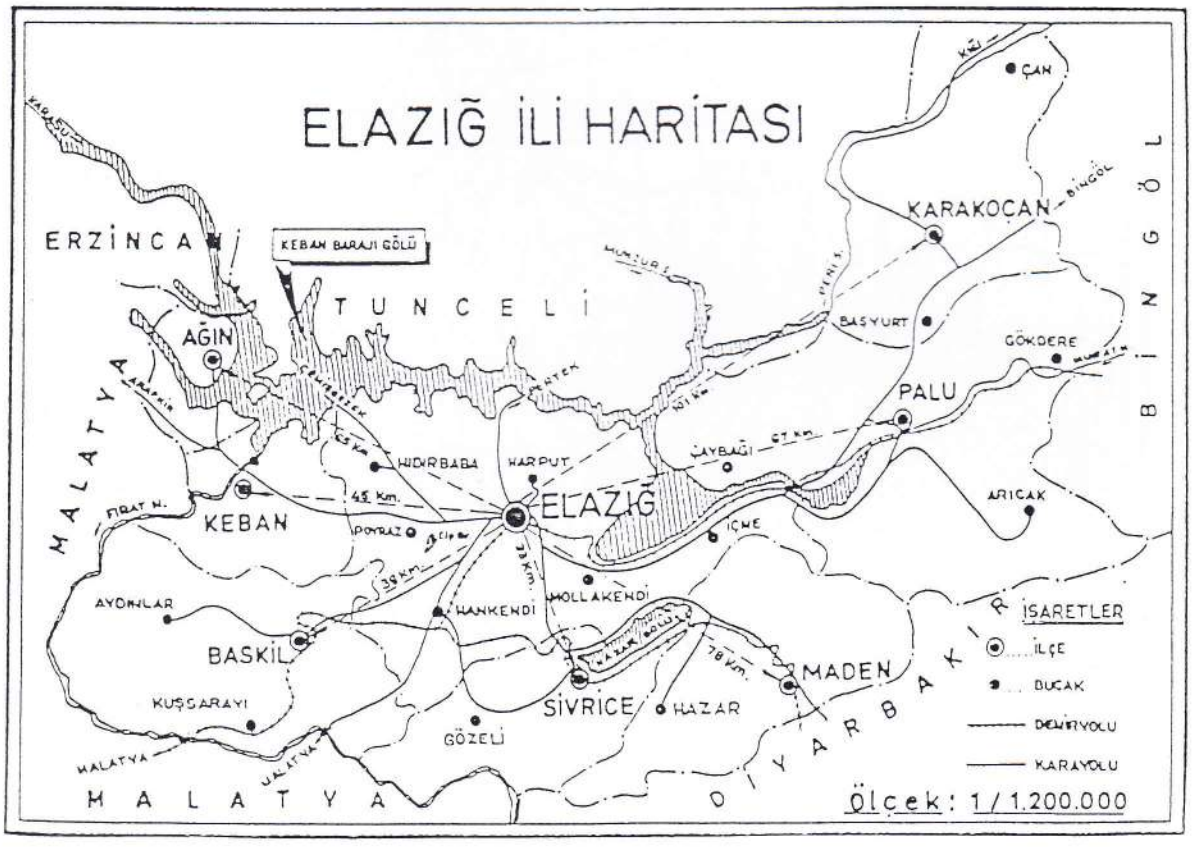
Şekil 2.1. Elazığ ve Harput yerleşimleri

2.2. Yerleşim Alanının Konumu, Sosyo-Ekonomik ve Nesnel Özellikleri

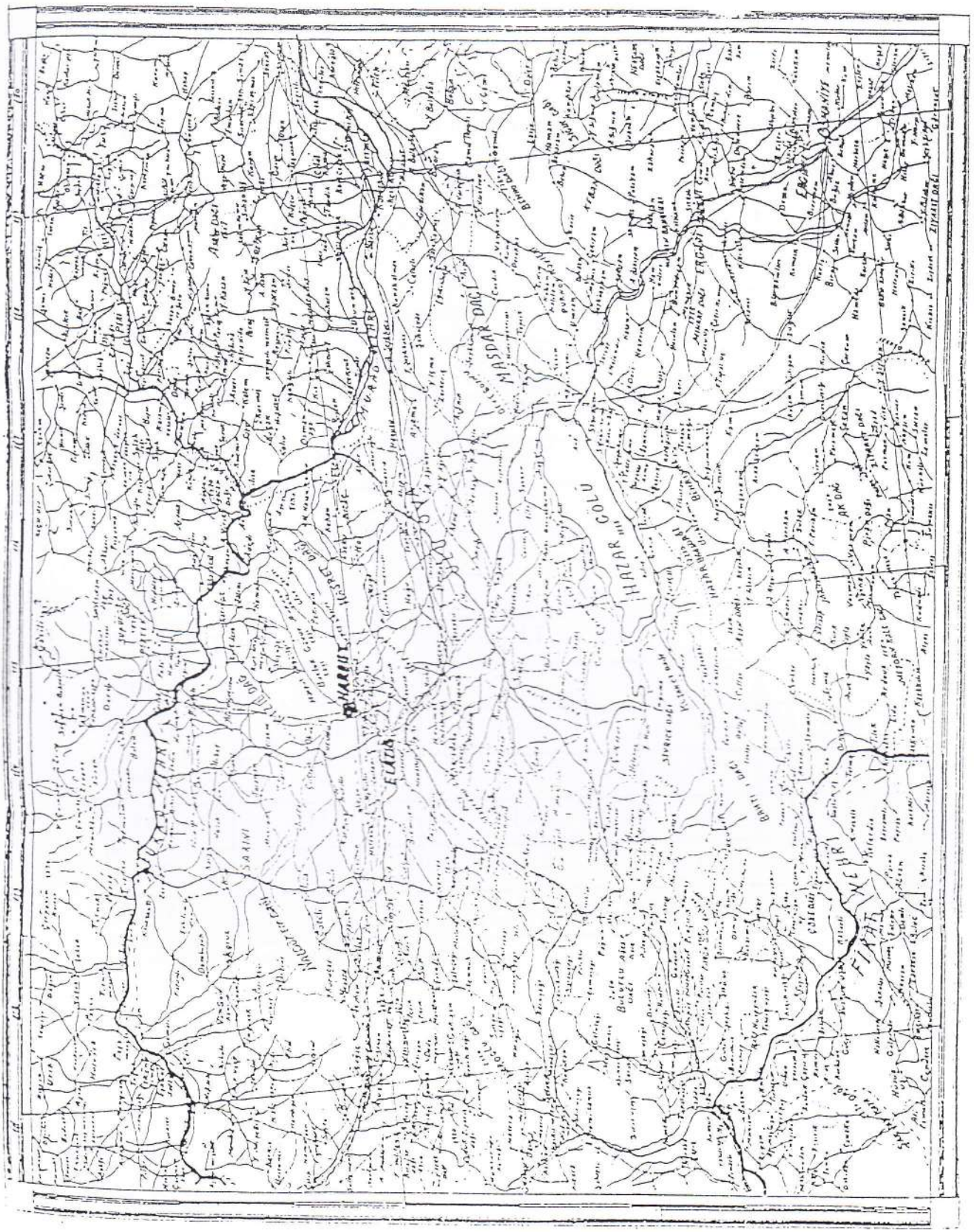
2.2.1. Coğrafi durum ve jeolojik yapı

Harput, Doğu Anadolu 'da Murat vadisinin aşağı kısmına açılan Ulu ovanın batı kenarındaki Elazığ kentinin beş kilometre kuzeyinde geniş ovalara hakim bir dağ ve kayalıklar üzerine kurulmuş tarihi bir şehir ve morfolojik bir ünitedir (Şekil 2.2).

"Greenwich" 'e göre 39°15' Doğu, 48°43' Kuzey enlemleri üzerinde, deniz seviyesinden 1280 m yükseklikte olup, Elazığ kent merkezinden ise 260 m yüksekliktedir.

Şekil 2.2. Elazığ İl Haritası (Memişoğlu, 1977)

Şekil 2.3. Harput 'un konumu ve çevresindeki yerleşim birimleri (Sunguroğlu, 1958)

2.2.2. İklim

Harput ve çevresinde karasal iklim egemen olup kışları soğuk, yazları ise sıcak ve kurak geçmektedir. Ancak yörede yapılan Keban Barajı nedeniyle bugün iklim kısmen de olsa Akdeniz iklimine benzer özellikler göstermektedir.

Çizelge 2.1. 1990 Yılı iklim verileri*

Aylar	Sıcaklık Ortalaması	Aylık Yağış Ortalaması	Güneşlenme	Nemlilik
Ocak	-5.0	29.1	2.8	74.8
Şubat	-0.7	42.7	5.3	74.4
Mart	6.7	0.9	7.8	46.0
Nisan	10.9	40.2	6.3	60.3
Mayıs	16.5	14.1	9.9	45.2
Haziran	22.5	9.7	11.8	37.7
Temmuz	28.2	-	12.3	31.8
Ağustos	25.8	-	12.2	32.7
Eylül	20.5	-	10.4	34.7
Ekim	13.8	19.4	7.0	52.6
Kasım	7.5	26.8	4.8	70.9
Aralık	3.5	22.2	4.8	64.2

* : 1991 Elazığ Turizm Envanteri 'nden alınmıştır.

2.2.3. Bitki örtüsü

Harput orman bakımından pek zengin olmamakla birlikte bağ ve bahçeleri bol ve meşhurdur. Ayrıca dere ve sulu alanlarda kavak, söğüt gibi ağaçlara rastlanır.

2.2.4. Sosyo-ekonomik yapı

Alanın sosyo-ekonomik yapısıyla ilgili yapılan kaynak araştırmasında elde edilen en eski ve ilk bilgiler orta çağa dayanmaktadır.

Orta çağda uzun süre Artuklu ve Akkoyunluların merkezi olduğu için Harput 'ta köklü bir şehirleşme mevcuttur. Şehrin en önemli özelliği halkın daha çok tarım dışı mal ve hizmet üretmesi ve bunları yakın veya geniş bir çevre içerisinde pazarlamasıdır (Ünal, 1986).

Harput şehir halkı, bu özelliklere uygun olarak büyük ölçüde tarım dışı üretimle geçimini temin etmekle beraber, şehir çevresinde yapılan tarım faaliyetlerinin özellikle bağcılık ve bahçeliğin önemi büyüktür. Eski Harput 'un ekonomik hayatında tarım, küçümsenmeyecek bir öneme sahiptir (Ünal, 1986; Selem, 1948). Diğer taraftan şehirdeki sanayi ve ticari faaliyetler, tarımla ilgili faaliyetlerin yanında hayli ileri gitmiştir (Ünal, 1986).

1566 tarihine göre toplam şehir geliri içerisinde sanayi ve ticari faaliyetlerin vergilendirilmesinden elde edilen gelir % 77 olarak gerçekleşmiştir. Toplam şehir geliri ise 1518–1523 arası % 51, 1523–1566 arası % 36, 1518–1566 arasında ise % 106 nispetinde artmıştır.

Harput 'ta Türbe, Zaviye Camii, Mescid ve Medrese gibi yapıların vakıfları olup, bu tür vakıfların da Harput 'un şehirleşmesinde rolleri olmuştur. Aynı şekilde, ticari ve sanayi faaliyetlerin sürdürüldüğü Bedesten ve çarşılar da şehirleşmede önemli unsurlardandır. Bu tür yapıların olduğu alanlar genelde şehirin merkezini teşkil edeceğinden Harput 'taki "Suk-ı Sultani" ile Sara Hatun Camii de o dönemde şehrin merkezi konumundadır.

Ancak şehrin esas ağırlık noktası ve hareketli olduğu yer, batıdaki Dağ Kapısı[13] 'ndan başlayarak, Kale 'ye kadar uzanan cadde üzerinde toplanmıştır[14]. Zaten Sara Hatun Camii ile Bedesten, Zahiriye Külliyesi ve Kale Hamamı gibi diğer birçok yapılar bu cadde üzerinde bulunmaktadır. Sara Hatun Camii 'nin karşısından kuzeye doğru uzanan cadde[15] de şehrin ana caddesinin bir uzantısıdır ve şehrin ticari ve sanayi hayatında önemli yeri vardır.

XVI. yüzyılda sanayi faaliyetleri içerisinde en başta geleni dericiliktir. Kesilen hayvanların derileri dabakhanede değişik şekillerde işlenilmektedir[16].

Harput 'taki dokuma sanayinin varlığı bilinmekle birlikte kapasitesi ve içeriği hakkında bir bilgi yoktur. XVI. yüzyılda ayrıca Harput çevresinde pamuk üretimi de ileri bir seviyede olduğundan iplik ve kumaş imâl eden atölyelerin bulunduğu da anlaşılmaktadır. Ayrıca kumaş ve iplikleri renk ve desen kazandırmak için şehir merkezinde ve bazı köylerde *boyahâneler* bulunmaktadır (Ünlü, 1986).

Halkın aydınlatma ihtiyacı şehirde bulunan Mumhâne (Şemhâne) ile karşılanılmaktadır (Ünlü, 1986). Mum, o devirde cami, mescid ve evlerde çok kullanılan bir aydınlatma aracıdır. Bu dönemde (XVI. yy) ticari faaliyetlerin de Harput şehri için zenginlik kaynağı olduğu görülmektedir. Şehirde bulunan sanayi imâlatının yanında, Harput 'un Diyarbekir–Ergani ve Bingöl üzerinden gelen kervan yollarının üzerinde bulunması sebebiyle, gelip geçen kervanlardan sağlanan gelirin de önemi büyüktü. Kervanların çevre halkına sağladığı faydalar ve bölgeye kazandırdığı ekonomik canlılığın da çok büyük bir önemi vardır.

---

[13] Harput kalesinin dış kale kısmının girişlerinden biri şu andada Harput 'un girişi buradan sağlanmaktadır.

[14] Şu anda mevcut yerleşimde bu cadde Yakup Şevki Caddesi olarak anılmaktadır.

[15] Şu anda bu cadde Buzuluk caddesi ismini taşımaktadır.

[16] Şehirde kesilen hayvanların derileri *debbağhâne* de (tabakhâne) bir takım kimyasal işlemlere tabi tutulduktan sonra, yapılacak eşyanın cinsine göre renk ve desen kazandırılarak işlenirdi.

XVI ve XVII. yüzyılda Harput, ticari ve pazar olanaklarının geniş ve elverişli olması nedeniyle, çevrede üretilen malların ve dışarıdan gelen ticaret eşyasının pazarlamasının yapıldığı önemli bir merkezdir. Çevre sancakların halkı ihtiyaçlarının büyük bir kısmını buradan temin etmekte ve ürünlerini burada pazarlamaktadırlar. XIX. yüzyıla kadar hemen hemen bu canlılığını koruyan Harput 1835 yılından itibaren diğer bir çok yönden önemini kaybedip küçüldüğü gibi bu yönüyle küçülme trendine girerek şu anki günümüz Harput 'un portresi ortaya çıkmıştır.

Harput şimdi ise sadece hizmet ve sanayi sektöründe çalışan, dar gelirli ailelerin yaşadığı, tarım ve sanayi sektörü adına hiç bir faaliyet ve yatırımın olmadığı terk edilen suskun ve sönük bir belde durumundadır.

2.2.5. Nüfus

Harput şehir merkezi nüfusu, tahrirlerden[17] elde edilen tespitlere göre, değişik tarihlerde bazen çoğalmış bazen ise azalmış şekilde, değişik halk ve dinlere ait insanlardan oluşmuştur.

1518 tahririne göre alanın nüfusu 6062 kişidir. Bunun 3775 'i müslüman 2287 'si ise gayrimüslim 'dir.

1566 tahririne göre ise toplam nüfus 13.437 kişi olup bunun 7247 'si müslüman 6190 'da gayrimüslim olduğu tespit edilmiştir.

---

[17] Tahrir: Yazılı kaynak

Şehirde müslümanlar 14, gayrimüslimler 4 mahallede oturmaktadır. Gayrimüslim mahalleleri, nüfusça kalabalık olmalarına karşılık, müslüman mahalleleri daha az nüfusludur. Dikkati çeken bir husus da; her iki unsurun ayrı ayrı mahallelerde oturmasıdır.

Çizelge 2.2. Harput şehri nüfusu (1518–1566) (kişi)

	1518	1523	1566
MÜSLÜMAN			
Hâne ve Mücerredler	3.025	3.329	5.147
Askeri Sınıf	750	1.400	2.100
TOPLAM	3.775	4.720	7.247
GAYRİMÜSLİM			
Hâne ve Mücerredler	2.287	3.630	6.190
TOPLAM ŞEHİR NÜFUSU	6.062	8.350	13.437

H: Hane , M: Mücerred (Vergi mükellefi bekâr erkek demektir)

Çizelge 2.3. Harput şehri nüfus artış oranları (1518 – 1566)

	1518-1523	1523–1566	1518–1566
MÜSLÜMAN (%)	25	54	92
GAYRİMÜSLİM (%)	59	71	171
TOPLAM (%)	38	61	122

Çizelge 2.4. Müslim ve gayrımüslimlerin toplam şehir nüfusuna oranları (1518–1566)

	1518	1523	1566
MÜSLÜMAN (%)	62	57	54
GAYRİMÜSLİM (%)	38	43	46

1610 'larda Harput 'a gelmiş olan Polonyalı Simeon, Harput 'taki Ermeni, Rum ve Süryani nüfusun yüz hane civarında olduğunu kaydetmektedir. 1566 tarihinde bu unsurların 845 hane oldukları göz önüne alınırsa, nüfusun ne ölçüde dağılmış olduğu hususunda bir fikir edinilebilir. Keza, 1612 tarihli bir Cizye Defterine göre şehirdeki gayrimüslim halkın 150 haneye düştüğü anlaşılmaktadır. Yine 1646 tarihli bir Avarız Tahrir[18] Defterinde gayrimüslimlerin 152 evi olduğu görülmektedir.

Adı geçen 1646 tarihli Avarız Defterinde şehir içindeki müslüman halkın evi 159'dur. Fakat 371 hane olan askeri sınıf mensuplarının evleri bu rakamın dışındadır. Askeri sınıfla beraber, XVII. yüzyılın ortalarında müslümanların şehir nüfusunun % 75'ini teşkil ettikleri görülmektedir.

1880 tarihli bir Mamuretülâziz Salnamesi Harput şehrinin nüfusunu şu şekilde kaydeder:

Çizelge 2.5. 1880 tarihli Mamuretülâziz Salnamesi 'ne göre Harput şehrinin nüfusu (kişi)

Müslüman	Ermeni	Protestan	Süryani	Lâtin	Toplam
3896	1567	270	194	40	5967

1883 tarihli ikinci bir salname ise: "Mezria ile beraber Harput 'un 25.000 nüfusu olup yalnız 2.500 'ü Ermeni, geri kalanı Müslümandır. Harput 'ta 10 Cami-i Şerif, 10 Medrese, 8 Kütüphane, 13 İslâm, 9 Hıristiyan Mektebi, 8 kilise, 9 Hamam, 12 Han, 483 Dükkân ile 2.675 Hane mevcut olduğunu" göstermektedir.

[18] Avarız Tahrir: Salname, yazılı tespit

Çizelge 2.6. 1883 tarihli Salname 'ye göre Harput 'un nüfusu (kişi)

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	4519	4217	8736
Ermeni	2361	2041	4402
Ermeni-Protestan	592	477	1069
Ermeni - Katolik	45	33	78
Süryani	316	302	618
Lâtin	77	90	67
Toplam	7.910	7.160	15.070

Çizelge 2.7. 1883 tarihli salnameye göre Harput şehir merkezi; Müslüman-Hıristiyan, Erkek-Kadın nüfusu (kişi)

Müslüman	Hıristiyan	Erkek	Kadın	Toplam
8.736	6.334	7.910	7.160	15.070

1906 tarihinde Yusuf Ziya Bey 'de Harput 'un nüfus miktarını şu şekilde tespit etmiştir:

Çizelge 2.8. 1906 tarihinde Yusuf Ziya Bey 'e göre Harput 'un nüfus miktarı (kişi)

	Erkek	Kadın	Toplam
Müslüman	4.800	4.422	9.222
Hristiyan	3.466	3.097	6.563
Toplam	8.266	7.519	15.785

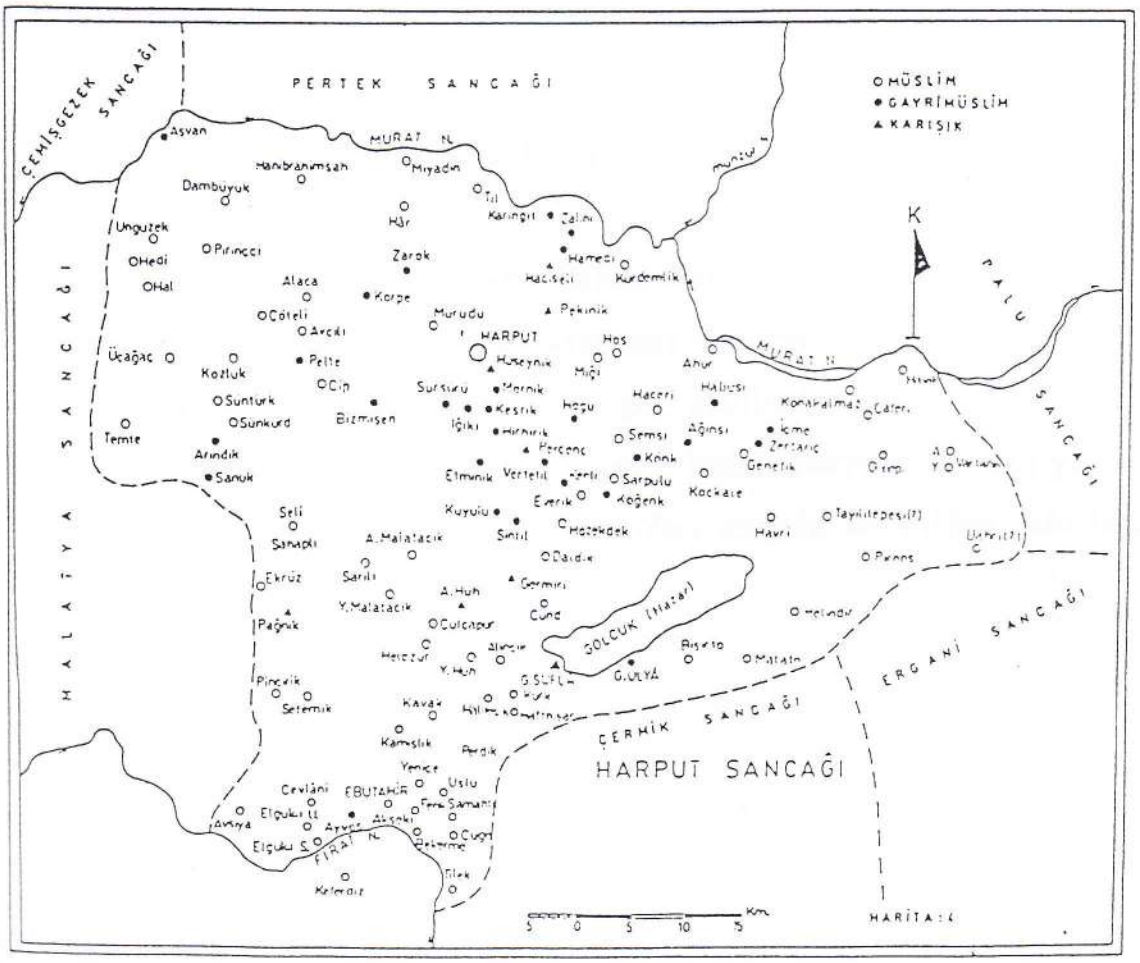
1913 yılı tespitine göre:

Harput Merkez Nüfusu : 23.000

Harput Merkez Hane Sayısı : 5.000 'dir.

1950 sayımına göre 28 köyü ile birlikte Harputun nüfusu 8.781 kişidir. 1955 sayımına göre ise sadece merkez nüfusu 1.943 'tür. Bu sayımlarda ayrıca konut sayısı belirtilmemiştir.

Harput 'un şu anda ise 153 hane 600 civarında[19] nüfusu bulunmaktadır.

Şekil 2.6. XVI. yüzyılda Harput sancağı (Ünal, 1989)

[19] 1997 tarihi itibariyle Harput 'un nüfus sayısı Harput muhtarı Fevzi KARAMAN 'dan alınmıştır.

2.2.6. Eğitim-kültür

2.2.6.1. Eğitim-öğretim

İlk ve orta çağlara ait bu konuyla ilgili yeterli bilgi ve belge olmamakla birlikte bu alanda elde edilen ilk bilgilere göre Artukoğulları döneminde Fahrettin Karaaslan tarafından yaptırılan Ulu Camii Medresesinde; Selçuklular devrinde ise III Gıyasettin Keyhusrev tarafından Alaca Medresede başlatıldığı, eğitimin ilk başlarda Arapça daha sonra Farsça son zamanlarda ise Türkçe olarak devam ettiğini görmekteyiz.

Osmanlı döneminde eğitim ve öğretim özel okul ve medreselerde ve ayrıca resmi eğitim olmak üzere iki şekilde yapılmıştır.

Bununla birlikte yabancılara ait okullar mevcuttur Cumhuriyet dönemine gelindiğinde bu okulların bir çoğu kapanmış olup eğitim öğretim ilk-orta-lise meslek mektepleri ve yetiştirme yurdu gibi okullarda sürdürülmüştür. Tarih süreci içerisinde XVI. yüzyıldan günümüze kadar, Harput 'ta tespiti yapılan okulların sayı, nitelik ve öğrenci durumları aşağıda belirtildiği şekildedir (Sugurluoğlu, 1958).

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Eğitim Öğretim Kurumları

1. Hususi Mektep ve Medreseler

A. Aile ocağında tahsil

B. Mahalle mektepleri

C. Evkaf tarafından idare edilen Sıbyan mektepleri

D. Medreseler-Kütüphaneler-İcazet

2. Resmi Mektepler

A. İptidai mektepleri. Erkek, kız ve nümune iptidaileri

B. Rüştiye mektepleri. Harput Mülkiye Rüştiyesi

C. Elâziz Askeri Rüştiyesi

D. Mülkiye İdadisi ve Sultaniye

E. Meslek mektepleri

1. Dâr-ül-Hilâfet-ül-Âliye
2. İmam-Hatip mektebi
3. Darül-Muallimin
4. Darül-Harir
5. Nafia Fen Mektebi (Kondoktür)
6. Sanat mektepleri
7. İlk mektepler

3. Ermeni Mektepleri

4. Ecnebi Mektepleri

A. Amerikan Fırat Koleji

B. Fransız Koleji

C. Alman Mektepleri

Cumhuriyet Döneminde Eğitim Öğretim Kurumları

1. İlk, Orta ve Lise

2. Meslek mektepleri

A. Erkek Sanat Enstitüsü

B. Kız Sanat Enstitüsü

C. Kız İlk Öğretmen Okulu

D. İmam-Hatip Okulu

3. Harput Yetiştirme Yurdu

Çizelge 2.9. Meşrutiyet 'ten önce Harput 'taki okul ve medreseler

Mekteplerin isimleri	Öğrenci sayısı
Kadın Hocaların idare ettiği 7 mektepte	245
Erkek Hocaların idare ettiği 8 mektepte	280
Hafız Tevfik Efendi 'nin mektebinde	70
Şehrin diğer semtlerindeki 6 mektepte	210
Toplam	805
19 Medresede resmi kayıtlara göre olan öğrenci	624

Çizelge 2.10. Meşrutiyet 'ten sonra Harput 'taki okul ve medreseler

Mekteplerin isimleri	Öğrenci sayısı
Harput Nümune İptidaisi	140
Diğer iptidai	30
Kız İptidaisi	55
Mülkiye Rüşdiyesi	75
Harput Darülhilafesi	95
Harput İmam Hatip Mektebi	50
Harput Ermeni Mektepleri	182
Harput Süryani İlk Mektebi	45
Harput-Ameriken Mektepleri (Fırat Koleji)	450
Harput-Fransız Mektepleri	275
Harput-Alman Mektebi	375
Toplam	1672

Çizelge 2.11. Cumhuriyet döneminde (1952-1953 ders yılı) Harput 'taki okul ve öğrenci sayısı

Okulların isimleri	Öğrenci sayısı
Harput Nahiyesi İlkokulu	35
Harput Yetiştirme Yurdu	100
Toplam	135

Çizelge 2.12. Cumhuriyet döneminde (1957-1958 ders yılı) Harput 'taki okul ve öğrenci sayısı

Okulların isimleri	Öğrenci sayısı
Harput Yetiştirme Yurdu	152
Toplam	152

Yukarıda kaydedilen dört cetvelin incelenmesi sonucunda Meşrutiyetten önce Harput okul ve medreselerinde 1429 öğrenci olduğu halde Meşrutiyetten sonra bu sayının 1672 'ye bu devirden Cumhuriyetin 1953-1954 ders yılına kadar 135 'e ve yine bu yıldan 1957-1958 ders yılına kadar da 152 'ye yükselmiş olduğu görülmektedir.

1997 yılı itibariyle alanda 1 ilköğretim okulu, 1 yetiştirme yurdu ve 1 lise binası bulunmaktadır. Yetiştirme yurdu ve lise binası öğrenime kapalıdır. İlk öğretimde ise 120 civarında öğrenci bulunmaktadır. Harput 'ta bulunan 20 civarında lise öğrencisi ise öğrenimini Elazığ liselerinde sürdürmektedir[20].

Yukarıdaki çizelgelerden de görüldüğü üzere diğer yönlerde olduğu gibi Harput 'ta okul ve öğrenci sayısında da bunlara bağlı olarak gittikçe bir düşüş olduğu gözlenmektedir.

---

[20] 1997 yılı itibariyle Harput 'taki öğrenci sayısı ile ilgili bilgiler Harput muhtarı Fevzi KARAMAN 'dan alınmıştır.

Yabancı Okullar Hakkında

Ermeni Okulları: İlk Hristiyan okulu 1840 yılında Harput 'ta açılmıştır. Okul Rüştiye tahsilini vermektedir. Meşrutiyetten sonra Harput 'ta Hristiyan okulu sayısı 6 'yı bulmuştur. 1915 yılında kapatılmıştır.

Amerikan Koleji: Harput 'ta 1857 'de açılmıştır. Kolej niteliğindedir. Öğrenci sayısı yaklaşık 1000 kişidir. 1916 yılında kapatılmıştır.

Fransız Koleji: 1883 yılında açılmıştır. Öğrenci sayısı yaklaşık 200 kişi kadardır. 1914 yılında kapatılmıştır.

Alman Okulu: 1895 yılında açılmıştır. Öğrenci sayısı yaklaşık 1000 kişi kadardır. 1918 yılında kapatılmıştır.

Harput Medreseleri

Harput medreseleri, mimari özellikleri itibariyle oldukça büyük ve geniş binalardır. Camilere bitişik veya Camilerin yakınlarında olanların dar, basık tavanlı, sağlıksız olmalarına karşı, sonraları tek olarak yapılanlar daha büyük, geniş ve detaylı olarak inşa edilmişlerdir.

Mevcudu yirmiye varan bu medreselerin her birinde önceleri 75-100 talebe mevcut olduğuna göre Harput 'ta 1500-2000 arasında büyük bir talebe kitlesi varmış. Bu rakamların 1883-1890 seneleri arasında beş-altı yüze düştüğü de tespit edilmiştir.

Çizelge 2.13. Harput (merkez) medreseleri

Sıra No	Adları	Yeri	Kimlerin Yaptırdığı	Talebe M.	Tesis Tarihi
1	Alâca Mescit	Kayabaşında	Artuk oğulları maliklerinden Hızır Şah	13	-
2	Cevheriye	Ağa camii bitişiğinde	Çötelizade Hacı İsmail bey ve Ömer Ağa	35	-
3	Camii Kebir	Camii Kebir mah.	Mütevelli Keşşafzade Ali bey	15	1150
4	Esadiye (2)	Esadiye Camii içerisinde	Melik Esad	27	-
5	İbrahim Paşa	Metris yolu üzerinde	Çötelizade Hacı İbrahim Paşa	64	-
6	İshak Paşa	Tarakçılarda	Çötelizade Hacı İshak Paşa	30	-
7	Kurşunlu	Kurşunlu Camii içinde Cümle kapısından girer girmez merdiveni çıkarken	Çötelizade Hacı İshak Paşa	60	1210
8	İsmailiye	Kurşunlu minaresinin arkasında	-	29	-
9	Ziyaiye	Kurşunlu Camii Çeşmesinin üstü	-	17	-
10	Mehmet Ağa	Kurşunlu Camii Nefsi kurşununun alt kısmı	Çötelizade Hacı İshak Paşa	15	-
11	Çolak Zade	Rüşdiye mektebinin yerinde	-	10	1285
12	Kamil Paşa	Saraçhane caddesinde	Sadrıâzam Arapkirli Yusuf Kamil Paşa	80	-
13	Meydan	Meydan Camii karşısında	Kelozade Hacı Ahmet Ağa	10	-
14	Ömeriye	Metris caddesi üzerinde	Çötelizade Hacı Ömer Ağa	30	-
15	Sarahatun Hatuniye	sarahatun Camii bitişiğinde	Çötelizade Hacı İsmail ve Ömer Ağa	50	-
16	Süleyman Paşa	Hıyarcılarda	Çötelizade Süleyman Paşa	59	-
17	Şifaiye	Hacı Seyfullah Ağa S.	Hoğulu Hacı İshak Ağa	40	-
18	Tevfikiye	Dağ kapısında	Çötelizade Hacı İsmail bey	20	-
19	Zahire veya Çukur Medrese	Tarakçılarda	Büyük Hacı Mehmet Efendi	20	-

Çizelge 2.14. Harput (merkez) kütüphaneleri

Kütüphanenin İsmi	Kuruluş Tarihi	Kitap Sayısı	Durumu
Kamil Paşa	1877	500	Nakil edildi
İbrahim Paşa	1841	300	Nakil edildi
Kurşunlu	1802	10000	Nakil edildi

Şu anda Süleymaniye Kütüphanesi Harput Bölümünde Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere toplam 453, Elazığ il halk kütüphanesinde 107, Elazığ müzesinde 317, Fırat Üniversitesinde 37 olmak üzere sadece toplam 914 eserin yeri bilinmektedir.

2.2.6.2. Kültürel gelişim

Harput ile ilgili ilk yazılı tarihi bilgiler Hitit tabletlerinden alınmaktadır. Bu tabletlerden elde edilen bilgilere göre bu yörenin ilk sakinlerinin Hurriler olduğu Hurrilerden önce bölgede, Hurriler ile aynı kökten gelen SUBARLARIN yaşadığı, şimdiki Fırat nehrinin isminin bunlar tarafından konulduğu belirtilmektedir. Ayrıca Subarlar yeryüzünde madeni işleyen ilk kavimdirler.

Hurrilerden sonra alana hakim olan Hititler ise tarım ve dokumada başarı sağlamışlardır.

Hititlerden sonra buralara egemen olan Urartular çivi yazısı ve taş oymacılığı alanında başarılı olmuşlardır. Bu açıdan Harput kalesinin Urartular tarafından yapıldığı söylenilmektedir.

M.S I ve III. yüzyıllar arasında Harput 'a egemen olan Romalılar maden işlemeciliğinde başarılı olup alanda canlılık sağlamışlardır.

M.S III ve IV. yüzyıllar arasında Bizans ve Sasaniler arasında sürekli el değiştiren Harput VII. yüzyılda Bizanslıların hakimiyetine girer. Alanda Bizanslıların hakimiyetini Arapların hakimiyeti takip etmektedir.

Araplar zamanında da alanda insanlar genelde tarım ve hayvancılık ile uğraşmışlardır. Araplardan sonra alana tekrar hakim olan Bizanslılar X. yüzyılda burada kentleşmede önemli adımlar atmışlardır.

Bizanslılardan sonra 1085 yılından itibaren alanda Türklerin hakimiyet süreci başlamaktadır. Bu süreç Çubukoğulları ile başlayıp günümüze kadar gelmektedir. Bu dönem boyunca Harput 'ta bir çok yönde gelişmeler olmakla birlikte alana bir çok yönde asıl damgasını vuran Artuklular olmuştur.

Artuklular döneminde Harput bilim, kültür, sanat ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Şehrin yapılaşmasında önemli adımlar atılmıştır. Harput Ulu Camii, Alacalı Camii, Süryani Kilisesi, bir çok çeşme, türbe, saray ve 1 hastane bu dönemde yapılmıştır. Ayrıca kale bu dönemde önemli bir onarım görmekle birlikte bazı eklentiler yapılmıştır. Artuklular döneminde ticaret ve el sanatlarının gelişmiş olmasıyla birlikte, yerleşimde 1185 yılında yapılan Ahi Musa Mescid 'i bu dönemde Harput 'ta Ahilik teşkilatının da kurulduğunu göstermektedir.

Geleneksel tarımın yapıldığı bu dönemde Harput 'taki evler genelde tek katlıdır. Artuklu 'lardan sonra alana hakim olan Selçuklular döneminde ise tamamen Türk İslam kültürü işlenmiştir. Arap Baba Türbesi bu dönemin eseridir.

Selçuklulardan sonra İlhanlı ve Dulkadiroğulları hakimiyeti devam etmiştir. 1465 yılında Akkoyunluların hakimiyetine giren Harput 'ta bu dönemde para basılmış kültür ve sanatta önemli adımlar atılmıştır, bir çok sanatkar yetişmiştir.

1507 'de Safevilerin hakimiyeti altına giren Harput, 1516 dan itibaren Osmanlıların idaresi altına girmiştir.

Osmanlı döneminde Harput Doğu Anadolu 'nun ticaret merkezi olmuş bakır işlemeciliği gelişmiştir.

Medreselerde bir çok sanatkar yetişmiş olmakla birlikte özellikle musikide önemli gelişmeler olmştur. Divan geleneğiyle halk geleneğinin kaynaşmasından oluşmuş bir müzik kültürü ortaya çıkmıştır.

Osmanlıların son dönemlerinde Amerikan Alman ve Fransızlar Harput 'a özel bir önem vemişlerdir. Bu dönemde burada bu ülkelerin kolejleri kurulmuş ve yörenin yaşama biçimi üzerinde etkileri olmuştur. Bu dönemle ilgili olarak yazılan Harput 'ta bir Amerikalı oyunu Harput 'un çöküşünü anlatmaktadır.

Bir çok şair, bilim adamı mutasavvıf yetiştiren Harput, kendine özgü bir folklor, edebiyat ve yaşama kültürüne sahiptir. Yaşamın her yönüyle ilgili bu kültürel zenginlik çok geniş kapsamlı ve başlıbaşına bir araştırmayı gerektirdiğinden, burada sadece bu yönü ana hatlarıyla belirtilmekle yetinilecektir (Bkz. Ek - 8).

2.2.7. Eski kent dokusu ve mekansal gelişimi

2.2.7.1. Genel bakış

Harput denizden yüksekliği 1280 m olan bir tepeler silsilesi üzerinde kurulmuş olup; stratejik bakımdan çevreye hakim olup, etrafı derin uçurumlarla çevrilidir. Bu kütle üzerinde bulunan Harput Kalesi kentin ilk oluşum çekirdeğini teşkil etmektedir. Kalenin ilk kuruluşu, şehirden daha önce olup tamamen savunma amacına yönelik olan kalenin etrafında sonradan şehir kurulmuştur.

Bu açıdan alandaki yerleşimin kentsel gelişimi kaleden doğup batı yönüne doğru gelişen bir niteliğe sahiptir. Kale dışında gelişen bu yerleşimin etrafında sonraki yüzyıllarda surlarla çevrildiği; ancak bu surların kesin olarak nerden geçtiği bilinmektedir.

2.2.7.2. Kalede yerleşim

Harput 'ta ilk olarak M.S VII. y.y 'da kalede kale mahallesi isminde bir mahallenin kurulduğu ve Sonradan bu mahallede minaresiz olduğu söylenen Kale Camii yapıldığı söylenmektedir. 1654-1655 yıllarında Evliya Çelebi Harput 'u ziyaretinde kalede 1000 kadar evin olduğu söylenmektedir.

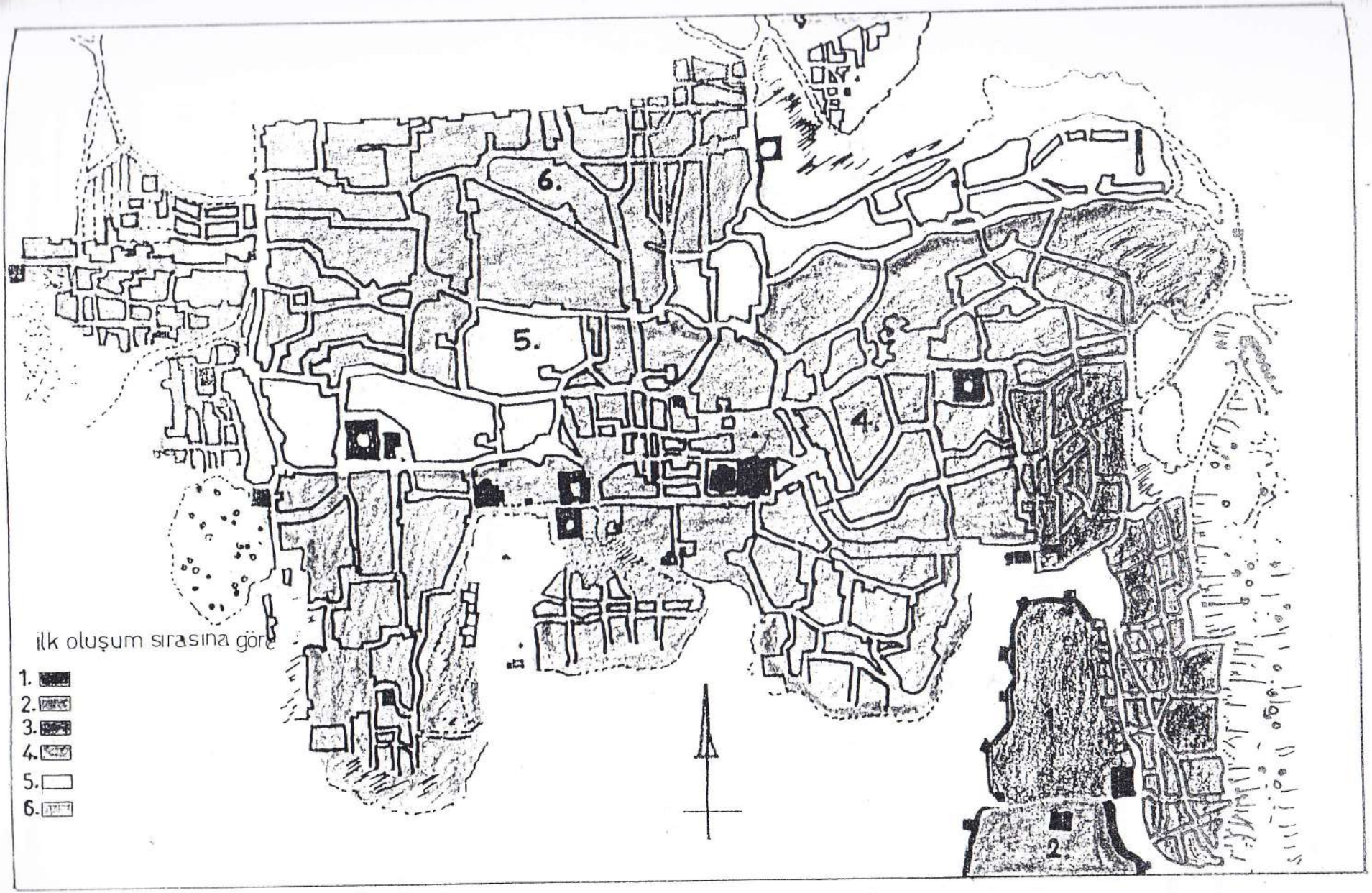
2.2.7.3. Mahalleler

Harput 'taki mahallelerin sayısı ve adları tarihlere göre farklılık göstermektedir.

Müslüman mahallelerinin hepsi bir mescit veya cami adını taşımaktadır. Müslüman mahalleleri bugünkü şehrin dağ kapı girişinden başlayarak, kalenin önüne kadar inen caddenin iki yanında yer almışlardır. Sayıları yıllara göre değişmekle birlikte değişik yıllara ait tablolarda gösterilmiştir (Çizelge 2.15).

XVI. yüzyılda Harput 'ta bulunan mahallelerin bulundukları noktalar ve kimlere ait olduğunu incelediğinde, yerleşimin ilk oluşum yeri olan kale ve kale mahallesinin yakın çevresinde Süryani ve Ermeni mahalleleri mevcuttur. Bu da gösteriyor ki burada ilk yerleşimi oluşturanların Ermeni ve Süryaniler olduğu, yerleşim tarihide bilindiğinden daha ötelere dayandığıdır.

XVI. yüzyılda müslüman mahallelerinin bulunduğu noktalar ise yerleşimin bugün mevcut olduğu kaleden daha uzak olan noktalardır.

Şekil 2.19. Harput yerleşiminin oluşumu ve gelişimi

XVI. yüzyılda alanda bulunan mahallelerden, müslüman mahallelerinin sayısının yıllara göre sürekli değiştiği görülmekle birlikte Ermeni ve Süryani mahallelerinin sayısının ise sürekli 4 olduğu görülmektedir[21].

Alandaki yapıların sayıları yıllara göre değişiklik göstermektedir. 1518 yılı tespitlerine göre alanda toplam 842, 1523 yılı tespitlerine göre 1211, 1566 yılı tespitlerine göre 1965 hane ve mücerredin olduğu saptanmıştır. Burada Gayri müslim hanelerinin hane sayısı bakımından daha kalabalık olduğu göze çarpmaktadır (Çizelge 2.15).

Ayrıca Evliya Çelebi XVII. yüzyılda Harput 'ta 600 dükkan, 7 ticaret hanı, saraçhane ve bedestan 'dan söz etmekle birlikte, Alanda 1574 yılı resmi kayıtlarına göre 18 mahalle 964 ev bulunduğu, bu tarihten 1800 'lü yıllara kadar mahalle sayısının 20 'ye daha sonra ise 22 'ye çıktığı, gerek mahalle gerekse ev ve nüfus sayısının arttığı görülmektedir.

XIX. yüzyıla kadar canlılığını koruyan Harput Kamus 'al - Alem 'e göre bu dönemde Harput 'ta 2670 ev, 843 dükkan, 10 cami, 10 medrese, 8 kütüphane, 8 kilise, 12 han ve 90 hamam vardır. Hamam sayısı abartılı olmakla birlikte büyük ihtimalle bazı konaklarda bulunan hamamlar da hesaba katılmıştır. Ayrıca, bu yüzyılda sanayi yapılarının varlığı da söz konusudur.

Harput 'un kentsel ve mekansal gelişimi, tarihi süreci içerisinde böyle iken; 1997 yıllı itibariyle, bu yapıların çoğu yok olmakla birlikte sadece 200-220 arasında yapının olduğu bir yerleşim durumuna dönüşmüştür.

---

[21] Ancak müslüman mahallesi olarak gözüken Harput 'un ilk oluşum çekirdeğini teşkil ede... mahallesinin ilk kurucularının, yerleşimin doğuş ve gelişimi düzeni incelendiğinde Er... Süryaniler olduğu anlaşılır.

Çizelge 2.15. Harput şehrindeki mahalleler

No	Mahallenin Adı	1518		1523		1566	
	Müslüman Mahalleleri	H*	M*	H	M	H	M
1	Kaya	44	5	23	5	-	-
2	Hoca Hasan	40	9	21	4	26	10
3	Aşçı	28	1	-	-	-	-
4	Börekçi Pir Mehmed	45	5	-	-	-	-
5	Kadı Kayası	54	3	-	-	-	-
6	Saray Hatun	44	6	47	3	36	4
7	Hanke	37	1	-	-	-	-
8	Cuma	32	3	-	-	-	-
9	Hacı Satılmış	101	17	-	-	-	-
10	Muzafferiddin	-	-	17	5	39	13
11	Ortak	-	-	27	-	44	6
12	Cedid	-	-	36	13	79	3
13	Molla Seydi Ahmet	-	-	62	21	84	18
14	Zahiriye	-	-	22	3	38	6
15	Ahi Musa	-	-	27	4	48	15
16	Müderris	-	-	42	8	49	11
17	Câmi-i Kebir	-	-	36	8	73	13
18	Arslaniye	-	-	67	9	99	17
19	Meydan	-	-	17	2	29	3
20	Alaca Mescit	-	-	19	3	36	4
21	Ahmed Bey	-	-	-	-	37	5
	TOPLAM	425	50	463	88	717	128
	Gayrimüslim Mahalleleri						
	Sinabud	40	5	70	18	137	23
	Norsis	96	11	133	45	263	45
	Gürcü Bey	116	18	1280	53	153	186
	Şehroz	68	13	112	49	292	21
	TOPLAM	320	47	495	165	845	274
	GENEL TOPLAM	745	97	958	253	1562	403

* H: Hane , M: Mücerred (Vergi mükellefi bekâr erkek demektir)

Çizelge 2.16. Harput kent merkezinde hane ve mücerredler

	1518		1523		1566	
	H	M	H	M	H	M
Müslim	425	50	463	88	717	128
Gayrimüslim	320	47	495	165	845	275
Şehir Toplamı	745	97	958	253	1562	403

H: Hane . M: Mücerred (Vergi mükellefi bekâr erkek demektir)

XVI. Yüzyılda Harput Şehri

1- Kaya Mahallesi
2- Saray Hatun Mahallesi
3- Kara Sufi Mahallesi
4- Ortak Mahallesi
5- Meydan Mahallesi
6- Zahiriye Mahallesi
7- Ahi Musa Mahallesi
8- Müderris Mahallesi
9- Câmi-i Kebir Mahallesi
10- Arslaniye Mahallesi
11- Meydan Mahallesi
12- Alaca Mescit Mahallesi
13- Ahmed Bey Mahallesi
14- Ağa Mahallesi
15- Sinabud Mahallesi
16- Norsiz Mahallesi
17- Şehroz Mahallesi
18- Gürcübey Mahallesi
19- Sara
20- Sara Hatun Mahallesi
21- Ulu Câmii
22- Ortak Mescidi
23- Meydan Mescidi
24- Zahiriye Câmii
25- Ahi Musa Mescidi
26- Müderris Mescidi
27- Arslaniye Külliyesi
28- Alacalı Câmii
29- Ahmed Bey Mescidi
30- Kale Câmii
31- Ağa Câmii
32- Kara Sufi Mescidi
33- Cemsid Hamamı

Çizelge 2.20. Harput (merkez) türbeler

Türbenin Adı	Yapım Yılı	Ait Olduğu Uygarlık	Durumu
Arap Baba	XIII. y.y	Selçuklu	İyi
Mansur Baba	XII. y.y	Artuklu	İyi
Ahi Musa	XII. y.y	Osmanlı	İyi
Üryan Baba	XIX. y.y	Artuklu	İyi
Murat Baba	XVII. y.y	Osmanlı	İyi
Nadir Baba	-	-	İyi
Zahiri Baba	XVI. y.y	Osmanlı	İyi
Ankuzu Baba	XVIII. y.y	Osmanlı	İyi
Seyid Ahmed Kürdi	-	-	-
Beşik Baba	IX. y.y	Abbasi	İyi
İbrahim Baba	-	-	-
Şeyh Hacı Osman Bedreddin	XIX. y.y	Osmanlı	-
Şeyh Şerafettin	XIV. y.y	Dulkadiroğulları	-
Fetih Ahmed	XIV. y.y	Dulkadiroğulları	İyi

Çizelge 2.21. Harput (merkez) hamamlar

Hamamın Adı	Yapım Yılı	Ait Olduğu Uygarlık	Durumu
Hoca	XVII. y.y	Osmanlı	Kötü
Cemşit	XVIII. y.y	Osmanlı	İyi
Esadiye	XII. y.y	Artuklu	Harabe
Dere	XIII. y.y	Artuklu	Harabe
Kale	XVI. y.y	Osmanlı	Harabe
Paşa	-	-	Harabe
Hacı Yunus	-	Osmanlı	Harabe
Şehroz	-	-	Harabe
Kızıl Hamam	-	-	Harabe

Çizelge 2.22. Harput (merkez) çarşı ve hanlar (ticaret yapıları)

Adı	Bulunduğu Yer	Ait Olduğu Dönem	Durumu
Bedesten	Kömür meydanının bitişiğinde	Osmanlı	Yok
Saraçhane	Büyük meydan batı bitişiğinde	Osmanlı	Yok
Sultan Çarşısı (600 dükkanlı)	Büyük meydan batı bitişiğinde	Osmanlı	Yok
Attarlar Çarşısı	Kurşunlu Camii 'nin yakın civarında	Osmanlı	Yok
Hataflar Çarşısı	-	Osmanlı	Yok
Hanedan Çarşısı	-	Osmanlı	Yok
Şeytan Çarşısı	Kurşunlu Camii 'nin yakın civarında	Osmanlı	Yok
Demirli Han	Kurşunlu Camii 'nin yakın civarında	Osmanlı	Yok
Yeni Han	Şimdiki jandarma karakolunun bulunduğu alanda	Osmanlı	Yok
Yağcı Han	Şimdiki jandarma karakolunun karşısında Kurşunlu Camii 'nin yanında	Osmanlı	Yok
Zincirli Han	Kurşunlu Camii 'nin yakın civarında	Osmanlı	Yok

Çizelge 2.23. Harput (merkez) çeşmeler

No	Çeşmenin İsmi	Bulunduğu Yer
1	Acı Pınarı	Dağ kapısı Tevfikiye medresesi önünde
2	Üç Lüleli	Ağa mahallesinde Ağa Camii yanında
3	Hoca Pınarı	Hoca mescid mahallesi Hükümet caddesinde
4-1	Hoca Hamamı Çeşmesi	Hoca Hamamının önünde
4-2	Hoca Hamamı Çeşmesi	Hoca Hamamının arkasında
6	Acı Pınarı	Hoca mescid mahallesi
7	Acı Pınarı	Hoca mescid mahallesi
8	Acı Pınarı	Hoca mescid mahallesi
9	Efendigillerin Çeşmesi	Ağa mahallesinde konakların önünde
10	Han Pınarı	Hoca mescid mahallesi Şeytan Çarşısı yanında
11	Kurşunlu Çeşmesi	Kurşunlu Camii yanında
12	Sara Hatun Çeşmesi	Sara Hatun Camii yanında
13	Meydan Pınarı	Meydan Camii yanında
14	İshak Ağa Çeşmesi	Zahiri mahallesinde İshak Ağa medresesi yanında
15	Kale Meydanı Çeşmesi	Kale meydanında
16	Acı Pınarı	Kale meydanında derenin başlangıcında
17	Acı Pınarı	Kale meydanında Acı Pınarının karşısında
18	Acı Pınarı	Kale meydanında bu dereden daha aşağıda dere içinde
19	Kaledibi Çeşmesi	Süryani mahallesine inerken yolun sağında
20	Süryani Çeşmesi	Süryani mahallesinde Kızıl Kilise 'nin altında
21	Akar Çeşme	Çelebi mahallesinde Dabağhane yolu üzerinde
22	İğdeli Çeşme	Çelebi mahallesinde kilisenin yanında
23	Kara Sofu Çeşmesi	Kara Sofu mahallesinde mescidin yanında
24	Bey Pınarı	Ulu Camii 'nin bahçesinde
25	Kızıl Abdal Pınarı	Hacılar mahallesi mescidinin yanında
26	Zeynep Pınarı	Esadiye mahallesi dört yol kavşağında
27	Ebu Tahir Çeşmesi	Esadiye mahallesi yolun sol taraf üstünde
28	Arpacı Pınarı	Hacılar mahallesi ile Meteris mahallesi arasında
29	Meteris Çeşmesi	Meteris mahallesinde caddenin solunda
30	Şehroz Çeşmesi (1)	Meterise çıkan geniş yokuşun sol tarafında
31	Şehroz Çeşmesi (2)	Meterise çıkan geniş yokuşun sağ tarafında
32	Şehroz Çeşmesi (3)	Şehroz mahallesi mezarlık yolu üzerinde
33	Şehroz Çeşmesi (4)	Şehroz mahallesi yolun alt kısmında
34	Şehroz Çeşmesi (5)	Şehroz mahallesi yolun daha alt kısmında
35	Şehroz Çeşmesi (6)	Şehroz mahallesi Ermeni mezarlığı yakınında
36	Gürcü Bey Çeşmesi	Gürcübey mahallesi Kilisenin yakınında
37	Akpınar	Gürcübey mahallesi iç tarafta

Harput Civarında Olan Pınarlar ve Çeşmeler (Sungurluoğlu, 1958)

1. *Acı Pınar*: Kasarcılar 'a inen yolun sağında ufak bir çeşmedir.
2. *Cirik Çeşmesi*: Çatalkaya 'dan dereye inilince Salhaneye giden yolun başındadır.
3. *Çahpur Pınarları*: Bu pınarlar Şehroz mahallesini çıktıktan sonra bahçe yollarının alt taraflarında ve dere içlerinde üçü bir hizada, biri ise derenin sol tarafında olup hepsi aynı mimari özellikte olup taş kemerli ve içerileri 3x3 m ebadında büyük ve kapalı olarak yapılmıştır.
4. *Dabağhane Çeşmesi*: Dabağhane, şehrin güney-doğusunda ve Ermeni mahallelerinin altında dere içerisindedir.
5. *Hatun Pınarı*: Dağ kapısından Kasarcılara sapınca yolun sağ tarafındadır.
6. *Kuray Çeşmesi*: Dabağhanenin doğusunda yedi göz bahçelerine giden yolun sol tarafındadır.
7. *Kurtluca Çeşmesi*: Dabağhanenin yukarısında bağlara giden yolun altındadır.
8. *Kazıbahçesi Çeşmesi*: Kazıbahçesinde bahçeler istikametinde çıkan yokuşun sağ tarafında, mezarlığın altındadır.
9. *Kasarcı Çeşmeleri*: Dağkapısının sağında ve Şehrozdan Ermeni mezarlığının solundan inen iki patikanın kavşak noktasındadır.
10. *Örtmek Çeşmesi*: Su gözü çeşmelerine giden yolun sağ tarafındadır.
11. *Salhane Çeşmesi*: Yeni mezbahenin önündedir.
12. *Toptop Pınarı*: Çatalkayanın tam karşısında Toptop mezarlığının eteğindedir.
13. *Yarı Çavuş Çeşmesi*: Ebu Tahir mahallesinin kuzay-doğusunda mahallenin arkasındadır.

Çizelge 2.24. Toplam çeşme sayısı

Şehir merkezinde	Şehir kenar ve civarında	Toplam
37	17	54

Çizelge 2.25. Harput (merkez) diğer yapılar

Yapının Adı	Bulunduğu Yer	Ait Olduğu Dönem	Durumu
Hükümet Konağı	Kurşunlu Camii 'nin yanında bulunmakta idi	XVI. y.y	Yok
Darphane	-	XII. y.y	Yok
Dabağhane	-	XVI. y.y	Yok
Boyahaneler (sayısı bilinmiyor)	Kalenin kuzeyinde dere içinde	XVI. y.y	Yok
Mumhane (Şemhane)	-	XVI. y.y	Yok
Dokuma Atölyeleri (sayısı bilinmiyor)	-	XVI. y.y	Yok

Ağaçlar: Yerleşimde Kurşunlu Camii 'nin yanında tarihi değere sahip tescilli 2 çınar ağacı bulunmaktadır.

2.2.8. Eski kent dokusunu oluşturan faktörler

2.2.8.1. Doğal faktörler

Savunma amacına uygun olarak sarp kayalıklar üzerinde oluşturulmuş olan Harput, gerek ilk kuruluş alanı gerekse, geliştiği alan, coğrafi olarak çok sarp ve derin uçurumlarla çevrili bir alandır. Dolayısıyle yerleşimin gelişimi ve biçimlenişi de doğal araziye uygun şekilde, kısmen yalçın kayalar kısmen dağ yamaçları üzerinde, birbiri üzerine istiflenmiş katlar şeklinde, kısmen de düzlük kuytu, dar sokaklar arasına sıkışmış şekilde inşa edilmiştir. Bu faktörler sokakların dar, eğimli ve belli bir geometrik şeklinin olmayışının doğal nedenidir.

Alanda bulunan bol miktarda taş, evlerin taşla yapılmasını, iklimin soğuk ve kışın uzun sürmesi, evlerin 70 cm kalınlığında duvar ve pencere açıklıklarının dar yapılmasını ayrıca ahır, samanlık gibi hacimlerin yaşama hacimlerinin altında düşünülmesini beraberinde getirmiştir.

Yukarıda değindiğimiz gibi sokakların mahalle içerisinde dar olması yerleşimde uygun noktalarda meydanların oluşmasına neden olmuştur.

Alanda doğal olarak bol miktarda suyun olması ise çok sayıda çeşmenin ve hamamın yapılmasını sağlamıştır.

2.2.8.2. Yapay faktörler

Yerleşiminin savunma amacına dayanması, kentin böylesine sarp bir alanda yapılmasına neden olmuştur. Aynı zamanda ilk çıkış alanının Kale olmasının da nedenidir.

Alanda değişik din ve halktan insanların bir arada olması, değişik yerleşim kültürlerinin sergilenmesiyle birlikte, Kilise Camii gibi farklı dinlere ait yapıların birarada olmasını sağlamıştır.

İnsanlardaki mahremiyet düşüncesi; evlerde testere tipi çıkma ve aynı şekilde alt kat pencerelerin küçük üst kat pencerelerin ise kafeslenmesinin nedenidir.

İnsanların ekonomik düzeyleri ve itibarlarının farklılığı ise alanda farklı büyüklükte evlerin yapılmasına neden olmuştur. Bu açıdan bazı evler konak şeklinde inşa edilmiştir.

3. HARPUT 'TA ALAN ÇALIŞMASI

3.1. Tarihi Alanın Çevresel Özellikleri

3.1.1. Çalışma alanı,konumu, sınırları ve envater tespiti

Çalışma alanı Elazığ ilinin 5 km kuzeyinde, bulunan Harput yerleşim merkezidir. Sınırları sit alanı ve sit alanı yakın çevresinde bulunan bazı yapıları'da kapsayacak bir alandır (Şekil 3.1).

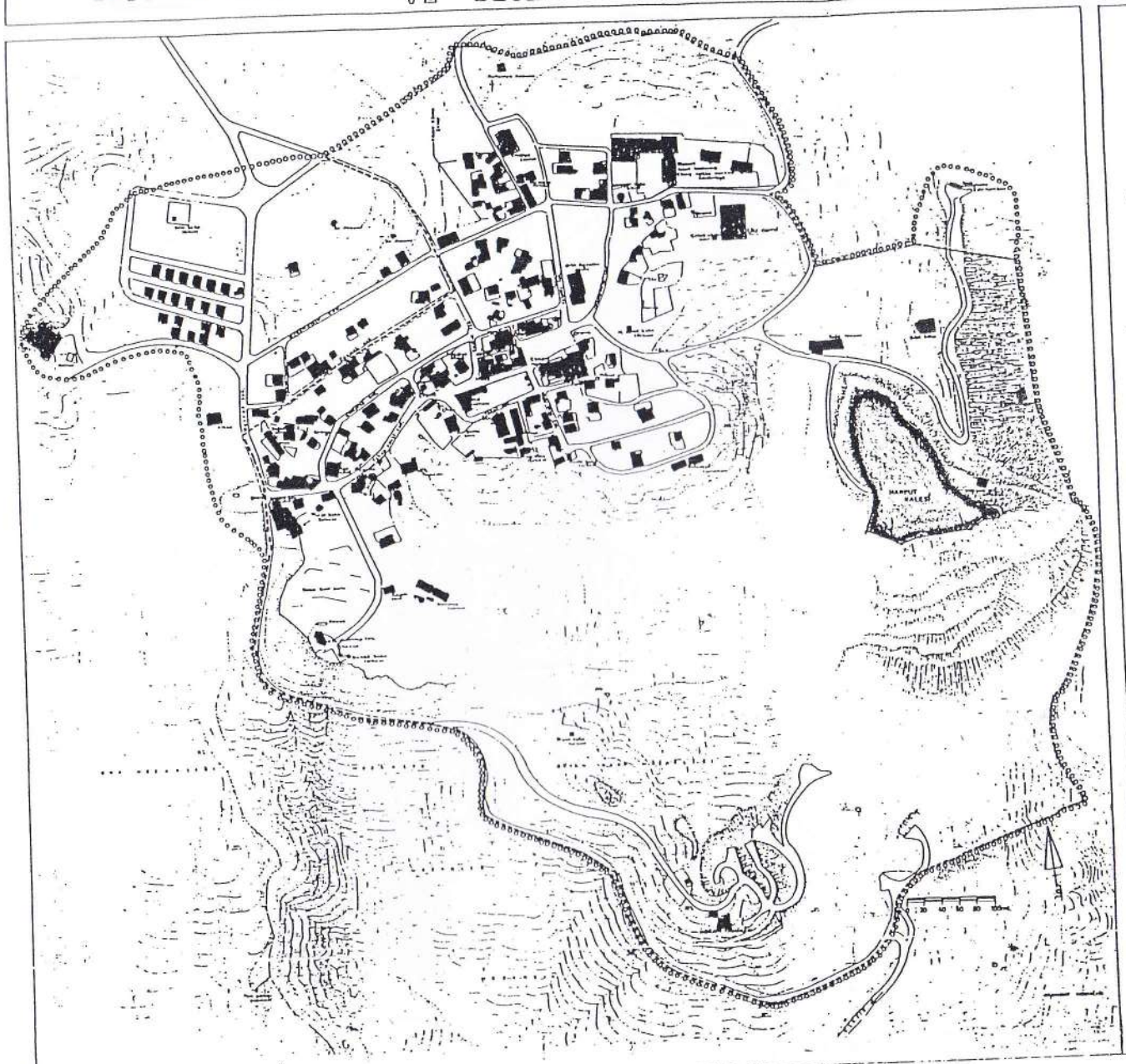
Alanda dış, dış+iç, ve sosyal olmak üzere üç tip envanter tespit çalışması yapıldı. Adalar bazında yapılan envanterlemede, 129 dış, 16 dış+iç, 134 sosyal olmak üzere çalışma alanında toplam 279 adet envanter tespit çalışması yapılmıştır. Envanter tespit çalışmasında, dış envater çalışması eski ve yeni konutları, dış+iç envanter alanda bulunan geleneksel konutları, sosyal envanter ise eski ve yeni tüm dolu konutları, değerlendirmeye alınmayan envanter ise alanda bulunup tespit dışı yapıları kapsamaktadır (Çizelge 3.1). Alanda en yoğun envanter tespit çalışması, Harput Dağ kapı girişinde başlayıp Sara Hatun Camine kadar uzanan, Yakup Şevki caddesinin sol tarafında kalan 2 nolu adada yapılmış olup, buradaki toplam envanterleme sayısı 41 adettir. Ancak geneldeki adalara göre envater sayıları değişiktir.

3.1.2. Topografya

Çalışma alanı topogratik yapı itibariyle güney yönünden yakın çevresine göre 260 mt kadar yüksek bir tepenin başında bulunmaktadır. Şu anda mevcut yapılaşma alanı genelde çevresine göre yüksekte bulunmakla birlikte yeri hafif eğimli ve düzdür. Ancak alan olarak, çevresi ani yükselti ve kuru dereler ile çevrili olduğu için yapılaşma alanı sınırlıdır (Şekil 3.2). Bu açıdan sadece kuzeybatı yönünde yapılaşma olanağı vardır. Ancak bu da pek fazla bir olanak değildir.

HARPUT

TARİHSEL DOKU İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

TESPİT

PAFTA GÖSTERİMİ

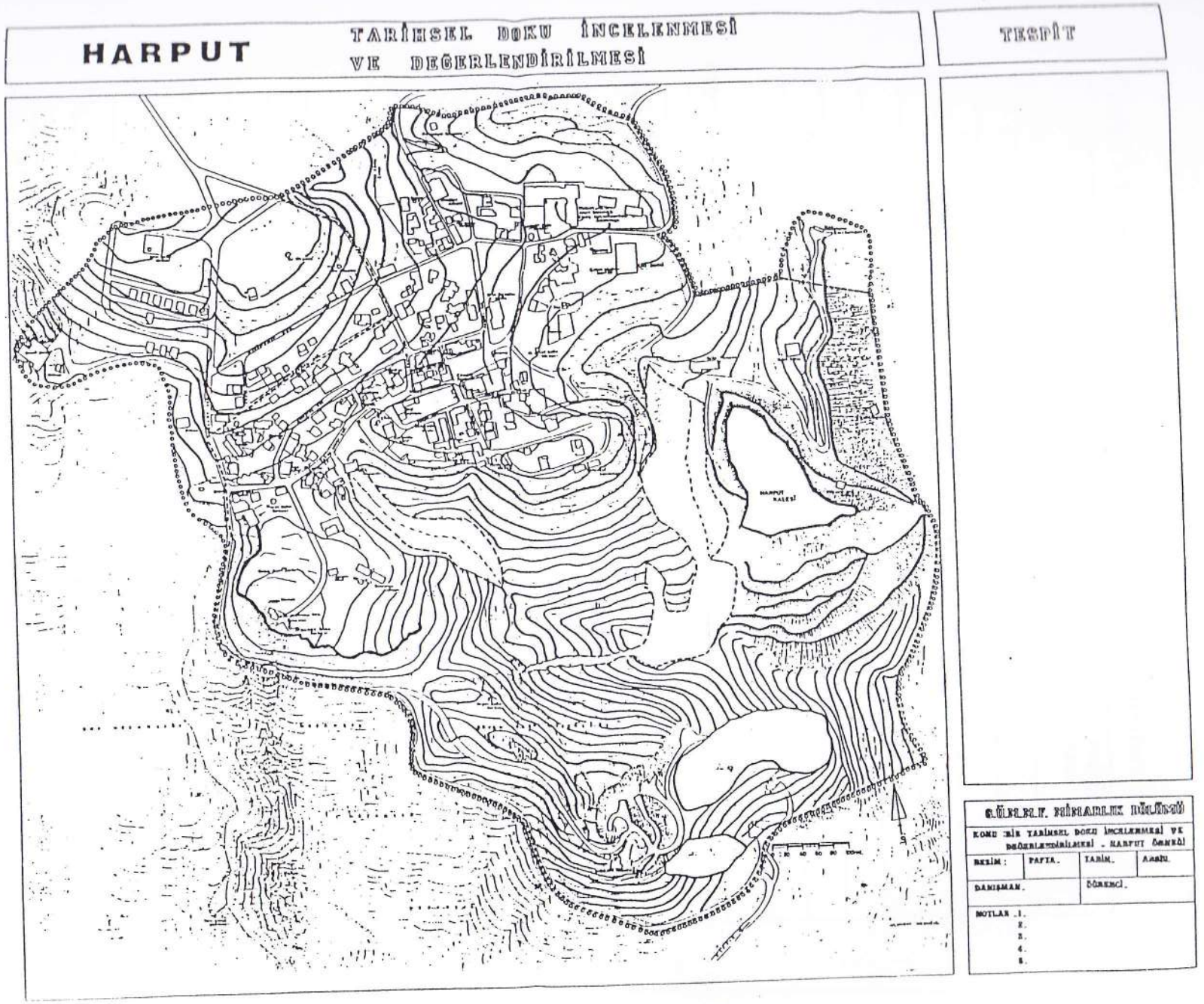
- ÇALIŞMA ALANI SINIRLARI.....
- SİT ALANI SINIRLARI.....
- YAPI VE ÇEVRESEL DEĞERLER.....
- BOŞ ALAN.....

G.Ü.Mİ.M.F. MİMARLIK BÖLÜMÜ

KONU : BİR TARİHSEL DOKU İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ - HARPUT ÖRNEĞİ

ÖLÇEK :	PAFTA	TARİH	ADET
HAZIRLAYAN	Sözcü		

NOTLAR 1.
2.
3.
4.
5.

Şekil 3.2. Harput 'un topografik yapısı.

Çizelge 3.1. Harput yerleşim alanı adalara göre envanterleme durumu

Ada No	Dış Tespiti Yapılan	Dış+İç Tespiti Yapılan	Sosyal Anket Yapılan	Değerlendirmeye Alınmayan Yapılar
1	2	2	6	3
2	17	5	17	6
3	2	-	-	-
4	9	1	-	-
5	7	2	7	2
6	1	-	1	3
7	2	-	2	7
8	2	-	2	2
9	2	-	2	2
10	11	3	11	-
11	13	-	13	-
12	1	-	1	3
13	5	-	7	-
14	2	-	8	2
15	6	1	6	1
16	4	2	4	2
17	5	-	6	-
18	3	-	3	-
19	4	-	4	-
20	2	-	5	5
21	2	-	6	2
22	6	-	15	2
23	-	-	-	1
24	2	-	8	-
25	-	-	-	9
26	-	-	-	1
27	6	-	-	1
28	6	-	-	-
29	7	-	-	-
30	-	-	-	1
31	-	-	-	1
Top.	129	16	134	57

Çizelge 3.2. Harput yerleşim alanı adalara göre birim-altbirim sayısı

Ada No	Birim Sayısı*	Alt Birim Sayısı**	Yapılacak Birim	Boş Yapı Parseli
1	7	8	1	-
2	24	32	-	9
3	2	4	-	2
4	9	13	-	10
5	10	13	-	3
6	5	5	-	-
7	7	7	7	1
8	6	8	-	21
9	6	6	-	-
10	12	14	-	9
11	15	18	-	13
12	4	4	2	-
13	6	6	-	12
14	5	14	-	-
15	14	14	9	-
16	9	9	-	8
17	5	5	-	14
18	3	5	-	9
19	5	7	-	2
20	14	18	-	1
21	5	9	-	-
22	15	25	11	-
23	1	4	-	-
24	2	8	2	-
25	10	10	-	4
26	1	1	-	-
27	9	9	-	-
28	9	9	-	-
29	4	4	-	-
30	2	2	-	-
31	2	2	-	-
Top.	228	304	32	115

*: Birim: Yapı ve değer anlamındadır

**: Alt Birim: Birimde yatayda ve düşeyde bölünmüşlükler anlamındadır

Harput yerleşim alanının çevresinin böylesine ani yükselti ve derecelerden oluşan topografyaya sahip olması. tarih süreci içerisinde kent yapısının gelişimi, dağılması ve sönmesi ile de ilişkisi kuşkusuzdur. Kent gelişimi belli bir aşamadan sonra topografik yapının elvermemesi nedeniyle yeni yapılaşma olanağı sağlıyamamış ve yeni alan arayışı gündeme gelmiştir. Bu yeni alan ise topografik yapısı ile kentsel gelişmeye daha uygun olan şimdiki Elazığ alanı olmuştur.

Bu nedenle topografik yapı özelliklerini Harput 'un Elazığ 'a taşınmasının nedenlerinden biri olarak görebiliriz.

3.1.3. Yapı adaları cadde ve sokaklar

Harput'un Dağ kapı girişinden itibaren başlayıp Sara Hatun camisine kadar, hatta kaleye kadar devam eden Yakup Şevki caddesi Harput'un ana caddesi durumundadır. Çalışma alanı bu caddenin sağ ve solunda olmak üzere 31 yapı adasına ayrılmıştır. Bu yapı adalarının çoğu kuruluşları itibariyle müslüman mahalleleri olup şu anda ise, konut yapıları sadece buralarda mevcuttur. Orta çağ ve Osmanlıların son dönemleri itibariyle mevcut olan 4 adet gayri müslim mahallesinde ise şu anda hiç bir konut yapısının kalmadığı gibi, buralarda sadece bir kaç dini yapı ve hamam kalıntısı söz konusudur. Ancak mevcut yerleşim alanının kuzeybatı ucunda bulunan, 27-28-29 nolu adalar ilk kuruluş tarihi itibariyle Şehroz mahallesi sınırları kapsamında kalmaktadır. Bu adalarda şu anda dubleks tip 19 adet konut yapısı mevcuttur. Şehroz mahallesi kuruluş itibariyle gayri müslim mahallesidir. 23-25-26-30-31 nolu adalarda ise konut dışı yapılar vardır (Çizelge 3.3).

Bunlar kale, kilise, camii, mezarlık ve hamamlardır. Ayrıca 31 nolu Adada çocuk sayısı 23 nolu adada orta öğretim okulu vardır. 25 nolu adada yapıların çoğu harebe durumdadır. Osmanlılar döneminde alanda bulunan üç dört kalabalık gayri müslim mahallesinde ise yukarıda belirtiğim yapılar dışında bu alanda yapı adına hiç bir şey kalmamıştır. Alanda yukarıda belirtiğimiz adalar dışında kalan diğer adalar (1,2,5,10,4,15,16 nolu adalar) genellikle yeni ve eski yapıların birarada bulunduğu adalar olmakla birlikte, eski dokusu büyük oranda yok olmuş durumdadır.

Alanda eski kent dokusuna özgü sadece dini yapılar, bir kaç hamam çeşme ve 10 civarında da konut yapısı mevcuttur[23] . Ayrıca 4-15-16 nolu adalarda geleneksel özellikli birer konut yapısı, 15 nolu ada Ulu cami, 16 nolu ada ise Sara Hatun Cami ve Cemsit hamamını kapsadığından önemli adalarıdır.

Genel anlamda konut yapılarını kapsayan adalarda yakın tarihli yapılar yoğunluktadır[24].

Yapı ve değer niceliği yönünde ise 2-5-10-11-20-22 nolu adalar en fazla yapı ve değeri kapsamaktadır[25].

Çalışma alanında şu anda 15 adet cadde sokak ve alan ismi mevcuttur (Çizelge 3.3).

[23] Bu açıdan 1-2-5- ve 10 nolu adalar bu yönde öneme sahiptirler
[24] Bkz. Yapı tarihleme durumları, (Çizelge 3.4)
[25] Bu adalarda yapı sayısı 10 ile 27 arasındadır (Çizelge 3.3)

Bugün itibariyle Harput cadde, sokak ve alan isimleri

1. Yakup Şevki cad.
2. Metris sok.
3. Albayrak sok.
4. Çeşmeli sok.
5. Nizamettin cad.
6. Adsız Hoca sok cd.
7. Buzluk cad
8. Aslanlı sok.
9. Meydan cami sok.
10. İmamettin cad.
11. Yakut sok
12. Nadir Baba sok
13. Arap Baba sok
14. Balak gazi cd.
15. Yıldız KümeEvler
16. Kuyumcular sitesi koop.

Bunlardan 1-5-6-10- ve14 nolu isimlendirmeler bu alan da tarih süreci içerisinde bulunmuş şahıs isimleri, 2 ve 9 nolu isimler o alandan önceden bulunan mahalle, isimleridir. 12 ve 13 nolu isimler orada bulunan şahısların türbelerinden kaynaklanmaktadır. 7 nolu isim yörede bulunan buzukluk mağaralarından, 4 nolu isim o alanda bulunan çeşmelerden 3-8 ve 11 nolu isimlerin kaynağı, ise çözülmemekle birlikte büyük olasılıkla önceden Harput'ta yaşamış şahısların isim ve lakaplarından kaynaklanmaktadır. 15 nolu isim o alanda bulunan evlerin yapılış konumlarından 16 nolu ise, orada bulunan konutların kooperatif kurucularının kuyumcu olmasından kaynaklanmaktadır.

Harput yerleşiminde, eski kent dokusu itibariyle cadde ve sokaklar kaplama malzemesi olarak siyah parke taşı ile döşeli ve ortaya doğru meyili olmakla birlikte, şu anda bu karakterde sadece Ulu camii çevresinden ve Sara Hatun camii arkasından kaleye ve tabağhane hamamına doğru giden cadde bulunmaktadır. Bunun dışında cadde ve sokaklar eski kent dokusu tamamen tahrip ve yok edilmekle birlikte büyük oranda topraktır. Elazığ 'dan Harput

merkeze kadar yani Harput ilk öğretim okuluna kadar gelen yol ise asfalt olup, sağlıklı değildir.

Yeni parselasyon ve imar planına göre bazı yol ve caddeler değişmiştir.

Cadde ve sokaklar düzenleme ve biçim olarak Elazığdan Harput'a ulaşımı sağlayan caddenin üzerinden adeta bir ağacın dalları şeklinde dağılıp biçimlenmiştir. Yakup Şevki caddesi, Nizamettin ve Buzluk caddeleri yerleşimin ana ulaşım, kullanım ve dağılım caddeleridir. Diğer sokak ve cadde bunlar üzerinde tali şekilde dağılmıştır.

Yakup Şevki ve Nizamettin caddeleri birbirine paralel, Buzuluk caddesi ise bu her iki caddeyi kuzeyden güneye doğru dik kesmektedir.

Cadde ve sokak meyilleri, mevcut yapılaşma alanında pek meyilli olmamakla birlikte Elazığ'dan Harput'a kadar kuzeyden güneye doğru tamamen meyillidir. Bu meyil Meteris sokağından kuzeye doğru Tahir baba türbesine kadar devam etmektedir. Yerleşim alanında sokak ve caddelerin meyil karakteri, genelde kuzeyden güneye, doğudan batıya doğru[26] meyilli olup, kaleye ve ordanda Dabağhane hamamına devam eden yol, Sara Hatun camiiden Meryem Ana kilisesine kadar; Batıdan doğuya doğru, Meryem ana kilisesinden hamama kadar ise kuzeyden güneye doğru meyil oranı fazladır (Şekil E3.1).

3.1.4. Birim ve alt birim ilişkileri

Çalışma alanı kapsamında 1989 yılında yapılan parselasyon planına göre toplam 378 Parsel 228 yapı ve değer, 304 alt birim[27] bulunmaktadır. Yapı

[26] Yakup Şevki Caddesinin sadece Harput Müzesinin batısında kalan kısmı batıya doğru meyillidir.
[27] Alt birim yapılardaki yatay ve düşey bölüm ile bölünmeler anlamındadır.

parsellerinin 115'i yapılaşmamış boş parseldir. mevcut 32 yapı birimi ise yani parselasyon planına göre yıkılması gereken yapıdır[28] (Çizelge 3.2).

Yapılaşmamış boş parseller, yerleşim alanının kuzeybatısı ve güneydoğu ucunda mevcut olup, parsel çokluğuna göre sırasıyla 8-17-11-13-4-2-10-18 nolu adalarda bulunmaktadır.

Parsel büyüklükleri değişik boyutlarda olmakla birlikte, yalnız kamu yapısı, park ve turizm amaçlı yapılara özgü parseller daha büyük boyutludur (Şekil E3.2).

Parseldeki yapı birim sayısı genelde 1 ve 2 olmakla birlikte az sayıda da olsa 3-4 yapılı parseller de mevcuttur[29] Konut parsellerindeki yapı biriminin fazlalığı genelde ana yapı dışında ek oda, wc, banyo, depo ahır, samanlık gibi ek ve müştemilatlardır. Harput konut yapılarında bu özellik büyük bir oranda mevcuttur.

Harput geleneksel konut yapısı birimlerinde yatay bölünmüşlük başlı başına bir özelliktir. Bu ek oda veya konut, avlu taşlık ve tuvalet, havuz çeşme şeklindedir.

Çalışma alanında konut birimlerinde düşeyde bölünmüşlük genelde yeni tarihli konut yapılarında, lojman tipi birimlerde mevcuttur. Aslında bunu kat adedi olarakta ifade edebiliriz[30] .

Harput geleneksel konut biriminde de bu özellik, kat adeti şeklinde olmakla birlikte, ancak oturan aile birimi yani alt birim sayısı tektir.

---

[28] Yeni plana göre bu yapıların yerine başka işlev verilmiştir.
[29] Kamuya ait parseller, genelde 3-4 yapılıdır.
[30] Harput yerleşim alanında bu tip konut birim sayısı 9-10 'dur.

Harput yerleşim alanına ait 1989 yılında yapılan parselasyon planı 1955 yılında yapılan parselasyondan farklı olması nedeniyle, özellikle 1955-1985 tarihleri arasında yapılmış yapılarda, parsellerde birbirine geçiş ve işlev değişikliği nedeniyle ortaklık ve mülkiyet sorunu doğurmuştur.

3.1.5. Arazi kullanımı ve işlev özellikleri

Çalışma alanı kapsamında kalan arazi kullanımını, arazinin topografik yapısına göre yapılaşma alanı ve tanımsız alanlar olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

Yukarıda belirtiğimiz gibi[31] Harput yerleşim alanının çok sert ani yükseklik ve derelere sahip bir arazi yapısı mevcuttur. Bu nedenle çalışma sınırları kapsamında kalan arazi % 60-65 oranında tanımsız alan kapsamındadır (Şekil E3.2). Bu alan yapılaşma alanının bütün çevresinde olmakla birlikte büyük oranda güney ucunda mevcuttur. Yapılaşma alanı ile tanımsız alan arasında Balak Gazi parkı sınırında ani yükseklikliere sahip kayalıklar mevcuttur. Tanımsız alan kapsamında bulunan kalenin çevresindeki arazi yapısı da çok sert ve kayalıktır.

Gerek ilk kuruluş döneminde, gerekse orta çağda bu alanda bulunan insanlar arazinin kot farkına ve çetinliğe bakmaksızın buralarda mahalleler oluşturmaktadır[32] .Ayrıca tanımsız alan kapsamında, % 5-10 oranı ise yeşil ve park alanı olarak öngörülmüştür.

---

[31] Topografik yapı incelemesinde

[32] Kayabaşlarının dahi konut alanı olarak degerlendirmişlerdir. O dönemlerden kalma yapılar mevcuttur. Kızılhamam ve Aslaniye Hamamı gibi yapılar bu alanlarda bulunmaktadır. Şu anda bu alan kapsamında Üryan Baba mezarlıgı ve mozaik fabrikası vardır. Mozaik fabrikasının bulundugu alan imar düzenlemesinde mesire alanı olarak degerlendirilmiştir.

Yeni imar, konut alanları ile birlikte, ayrıca turistik tesis, belediyeye ait yapı alanı park ve yeşil alan düzenlemelerini kapsamaktadır.

İmar düzenlemesine göre, şu anda mevcut bazı konut yapı alanlarına başka işlev verilerek konut yapımına kapatılmıştır[33] Konut alanı olarak kuzeybatı yönünde 2-3-4-5-8-10-11-13-27-28-29 nolu adaları ile Sara Hatun caminin güney ve güneydoğu ucunda bulunan 16-17-18-19 nolu adalar öngörülmüştür.

Konuta kapatılan alanlar park, yeşil alan, turistik alan ve Belediye yapı alanı olarak seçilmiştir[34]

Yerleşim alanında halhazırda mevcut yapı ve değerlere göre yapılan çalışmada toplam 215 ile 225 arasında yapı ve değer tespiti yapılmıştır(Çizelge 3.3). Bunlar işlevlerine göre sayıları şöyledir.

Konut	: 145
Dini yapı	: 12
Hamam	: 6
Konut+Ticaret	: 5
Resmi yapı	: 8
Türbe/Mezarlık	: 8/1
Ticaret/sanayi yapı	: 10/2
Ahır, samanlık, Wc, Depo vb.	: 25
Görsel Değer	: 15

Ayrıca 1 sudeposu ve Harput kalesi olmak üzere toplam 236 yapı ve çevresel değer mevcuttur. İmar planına göre bunlardan 32 yapı biriminin yıkılması ön görülmektedir. 115 yapı parseli yapılaşmamış yıkılacak yapılarla birlikte bu sayı

[33] Bunlar 1, 20, 22, 24, 15, 7 ve 9 nolu adalardır.
[34] 1 Nolu adada bulunan 2 ve 4 envanter nolu konutlar korunmuştur.

yaklaşık 150 dolayında olacağı göz önüne alınırsa, İmar planına göre Harput yerleşim alanında yapılaşma alanının % 55 'inin yapılaştığı %45 'nin ise henüz yapılaşmadığı boş yapı parseli olduğunu (parsel sayısına göre) söyleyebiliriz.

Alanda konut ile birlikte yapının bir kısmında ticaret işlevi olan yapılar konut+ticaret grubunda değerlendirilmiştir. Bu tip yapılarda yapılan ticaret kıraathane, bakkal,manav, kasap gibi basit işlevlere yöneliktir. Alanda bu tip işlevlerin sayısı 5 'tir.

Sanayi yapısı 2 'olup ticaret sanayi grubunda değerlendirilmiştir[35] .

Alanda bulunan 2 okul, 1 karakol, 1 belediye, 1 müze, 1 sağlık ocağı 1yetiştirme yurdu ve 1 Diyanet binası sayıları az olması nedeniyle hepsi kamu yapısı başlığı altında toplatılmıştır.

3.1.6. Alt yapı ve servisler

Harput çalışması alanında yaptığımız tesbitlere göre kanalizasyon sorununun henüz kısmen çözülmediği anlaşılmıştır. Toplam 151 aile üzerinden yaptığımız araştırmaya göre 75 'inde kanalizasyon olduğu 76 'sının ise olmadığı anlaşılmıştır (Çizelge 3.3).

150 konutta yapılan araştırmaya göre 148 'inde elektrik olduğu 3 'ünde olmadığı, aynı şekilde 147 'sinde suyun olduğu 3 'nün olmadığı tespiti yapılmıştır. Böyle olmakla birlikte, sokak bazında elektrik, bina içi düzenlemedede suyun dağıtım düzenlemesi sağlıklaştırılması sorunu vardır.

Harput 'a ulaşım sadece Elazığ 'dan karayolu ile olmaktadır. Elazığ 'dan Harput 'a 260 m 'lik rakım farkını dolanarak çıkan karayolu, Harput 'a dağ kapısından

---

[35] Alanda sanayi ve ticaret yapısı olarak 1 mezbahane ve 1mozaik fabrikası vardır.

Yakup Şevki caddesi ile devam edip, Sara Hatun Camii 'ne kadar devam eder. Harput yerleşimi içerisinde de bütün yol ve caddeler araba ve yaya trafiğine açıktır. Ana ulaşım asfalt olmakla birlikte yerleşim alanındaki diğer yol ve caddeler topraklı ve bakımsızdır.

Özellikle yerleşimde mevcut yol ve caddeler kar ve yağmur suyuna karşı önlemsiz, drenaj ve tahliyeden yoksundur.

Sadece Ulu Camii altından Kale ve Dabağhane Hamamı yönüne devam eden yol, özgün taş kaplamadır.

3.2. Tarihi Alanda Yapı Birim Özellikleri

3.2.1. Yapı türleri

Alanda mevcut yapılar Tarih ve Geleneksellik durumlarına göre tescilli kültür varlığı ve geleneksel nitelikli yapı diye 2 grupta, yeni tarihli yapılar 'da işlev kat ve çevresel-mekansal durumlarına göre üç başlık altında olmak üzere, alandaki yapı türleri 5 grupta toplanmıştır (Çizelge 3.3).

Bu gruplar ve sayıları aşağıdadır[36].

1. Tescili kültür varlığı : = 42
2. Tescilsiz Geleneksel Nitelikli Yapı : = 14
3. Yeni (1-3) katlı yapı : = 170
4. yeni (3+) katlı yapı : = 3
5. Görsel öğe ve değerlikli : = 6

1 nolu grupta 5 konut, 12 dini yapı, 6 hamam, 10 türbe ve mezarlık, 1 kale, 2 ağaç, 6 çeşme vardır. Tescil tarihleri 9/4/1982 'dır.

[36] Bkz. Ek - 3 Kültür Bakanlığının Harput ile ilgili 1982 tarihli tespit ve tescil tutanağı

Geleneksel yapı grubunda genelde konut yapıları mevcuttur. Bunlar mekansal ve mimari olarak bazı geleneksel özellik taşıyan harabe veya şu anda kullanılan büyük oranda değişikliğe uğramış yapılardır.

3 ve 4. grubundaki yapılar, yeni tarihli yapılardır. Kat sayısına göre iki gruba ayırmadaki amaç; yükseklik durumuna göre, geleneksel dokuya uygun olup olmadığını gösterebilmektir.

Çevresel öğe ve değerler, yukarıda belirtiğimiz gruplara dahil olamayan heykel, havuz, çeşme gibi daha çok görsel özellikli öğelerdir. Alanda, 1 heykel, 4 bahçe havuzu ve 1 çeşme olmak üzere sayısı 6 'dır.

Alandaki ek depo ve ahır gibi müştemilatlarda üçüncü grupta değerlendirilmiştir.

3.2.2. Yapı tarihleme durumu

Bilgi ve belgelere dayalı olarak yapılan tarihleme durum tespitinde alanda mevcut yapı ve çevresel öğelerin 19 'u Osmanlı öncesi, 41 'i Osmanlı dönemi, 176 'sı da Cumhuriyet dönemine ait olduğu görülmüştür (Çizelge 3.3 - Çizelge 3.5).

Osmanlı öncesi yapıların tarih süreci içerisinde Harput 'a yerleşmiş uygarlık ve toplumlara göre analizi yapıldığında büyük çoğunluğunun (8 adet) Artuklular döneminden (1115-1234) kaldığı Artuklular 'dan önceki dönemlerden kalan yapılaram sayısı ise sadece 4 olduğu görülmüştür. Bunlardan Harput kalesi Urartular döneminden (M.Ö IX-VII y.y), Meryem Ana Kilisesi Romalılar döneminden (M.Ö VI-M.S III y.y), Kızıl Kilise Bizanslılar döneminden (M.S IV-VI y.y), Beşik Baba Türbesi Abbasiler döneminden (M.S VI-X y.y) kaldığı tespit edilmiştir. Artuklular dönemine ait olan yapıların 3 'ü camii, 2 'si hamam, 1 'i mescit, 2 'si ise türbe yapısıdır. Ayrıca Osmanlı öncesine ait Selçuklular döneminden (1234) bir türbe, Dulkadiroğulları döneminden (1339-1465) 2 türbe 1

camii, Akkoyunlular döneminden ise (1465-1507) 1 camii 1 çeşme yapısı günümüze kalmıştır. Osmanlı öncesi dönemden hiçbir konut yapısının kalmadığı alanda, kalan diğer yapıların da harabe durumunda olduğu görülmüştür.

Osmanlı döneminden kalan yapıların 3 'ü hamam, 4 'ü camii, 4 'ü türbe, 5 'i çeşme, 16 'sı konut, 4 kalıntı, 3 'ü mezar ve 2 'si havuzdur (Çizelge 3.3 - Çizelge 3.5).

Cumhuriyet dönemine ait yapıların büyük çoğunluğu ise konut yapısı olmakla birlikte, alanda mevcut eğitim, sağlık, askeri ve idari yapılar da bu döneme aittir.

Alanda mevcut 4 yapı ve çevresel değer ise Osmanlı veya Osmanlı öncesine ait olduğu bilinmekle birlikte tam olarak ait olduğu dönem tespit edilememiştir. Bunlar; Kızıl Hamam, Nadir Baba Türbesi ve 2 adet tarihi çınar ağacıdır.

3.2.3. Kat sayıları

Binaların büyük çoğunluğu tek katlıdır. Tek katlıların hemen hemen tamamı yeni tarihli konut binalarından ibarettir. Eski tarihli yapılardan dini yapılar, hamamlar ve türbeler bu statüde değerlendirilmiştir. Tek katlıların sayısı 114 'dür (Çizelge 3.6).

Geleneksel konut binaları 2-3 ve 2.5 katlıdır. Alanda iki katlı binalar 84 olarak tespit edilmiştir. Ayrıca 3 katlı 4, 4 katlı 3, 5 ve yukarısı katlı olarak 1 bina mevcuttur.

3.2.4. Yapım sistemi ve malzemeleri

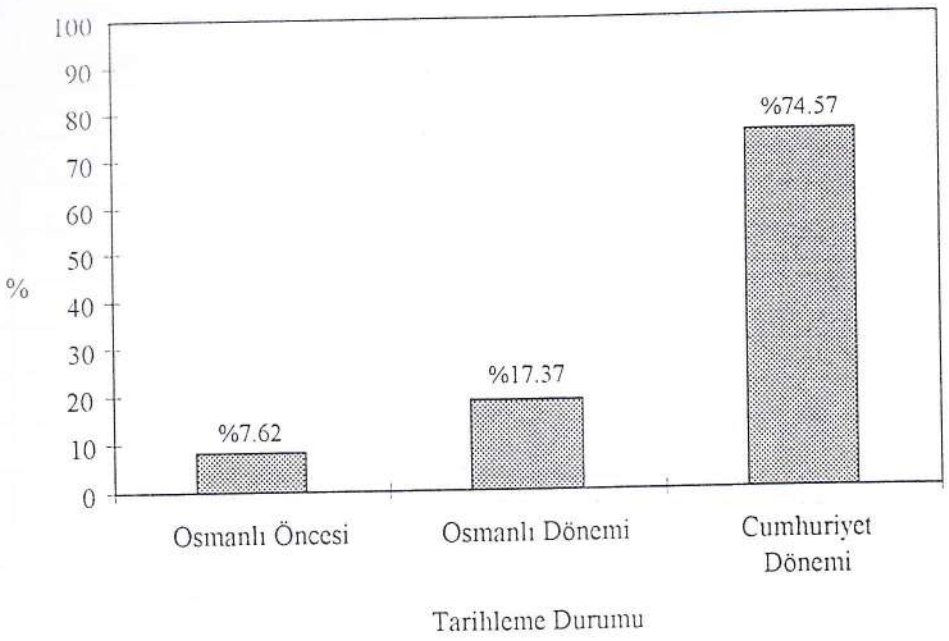
Alanda yapıların çoğu yığma olup taş malzeme kullanılmıştır. Bu tip yapılar mevcut yapıların % 61.31 'ını teşkil etmektedir. Yığma tuğla yapıların sayısı 46 olup % 23.12, yığma kerpiç yapı ise sadece 1 dir (Çizelge 3.7).

Çizelge 3.5. Harput yerleşim alanı adalara göre yapıların tarihleme durumu

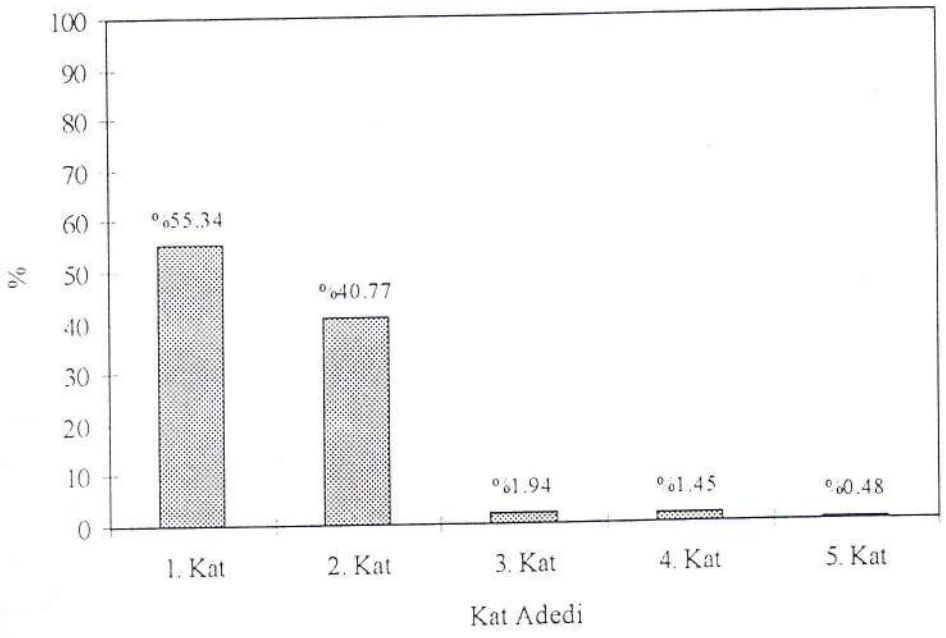
Ada No	Osmanlı Öncesi	Osmanlı Dönemi	Cumhuriyet Dönemi
1	-	4	4
2	-	6	21
3	-	-	2
4	-	1	8
5	-	4	6
6	-	1	4
7	-	-	7
8	-	-	5
9	-	2	4
10	-	3	11
11	-	1	16
12	2	1	1
13	-	-	7
14	2	-	3
15	3	2	9
16	1	3	5
17	-	-	5
18	-	-	3
19	-	2	3
20	2	4	10
21	-	-	5
22	2	3	9
23	-	-	1
24	-	-	2
25	6	3	2
26	-	1	-
27	-	-	7
28	-	-	6
29	-	-	7
30	1	-	1
31	-	-	2
Top.	19	41	176
%	7.62	17.37	74.57

Çizelge 3.6. Harput yerleşim alanı adalara göre yapıların kat adedi dağılımı

Ada No	1.Kat	2.Kat	3.Kat	4.Kat	5.Kat	6.Kat
1	3	3	1	-	-	-
2	16	9	-	-	1	-
3	2	-	-	-	-	-
4	1	6	-	-	-	-
5	3	7	-	-	-	-
6	3	1	-	-	-	-
7	9	-	-	-	-	-
8	3	2	-	-	-	-
9	3	1	-	-	-	-
10	12	5	-	-	-	-
11	12	2	-	-	-	-
12	3	1	-	-	-	-
13	7	-	-	-	-	-
14	-	1	2	1	-	-
15	6	3	-	-	-	-
16	2	5	-	-	-	-
17	5	-	-	-	-	-
18	2	1	-	-	-	-
19	3	2	-	-	-	-
20	8	2	-	-	-	-
21	2	-	1	1	-	-
22	3	6	-	-	-	-
23	-	-	-	1	-	-
24	-	2	-	-	-	-
25	2	6	-	-	-	-
26	1	-	-	-	-	-
27	1	6	-	-	-	-
28	-	6	-	-	-	-
29	-	7	-	-	-	-
30	1	-	-	-	-	-
31	1	-	-	-	-	-
Top.	114	84	4	3	1	-
%	55.34	40.77	1.94	1.45	0.48	-

Şekil 3.3. Tarihleme durumu grafiği

Şekil 3.4. Kat adedi grafiği

Çizelge 3.7. Harput yerleşim alanı adalara göre yapım sistemi ve malzeme

Ada No	B.A. Karkas	Yığma			Yığma + Ahşap Çatkı			
		Taş	Tuğla	Kerpiç	A*	B*	C*	D*
1	-	1	3	-	-	1	2	-
2	1	13	1	1	1	1	-	4
3	-	1	-	-	-	1	-	-
4	-	3	2	-	1	4	-	-
5	-	7	1	-	1	-	-	1
6	-	3	-	-	-	-	-	-
7	-	6	-	-	-	-	-	-
8	-	-	4	-	-	-	-	-
9	-	5	-	-	-	-	-	-
10	-	9	2	-	2	-	-	-
11	-	12	2	-	-	-	-	-
12	-	4	-	-	-	-	-	-
13	-	6	-	-	-	-	-	-
14	3	2	-	-	-	-	-	-
15	-	9	-	-	-	-	-	-
16	-	4	-	-	2	-	-	-
17	-	5	-	-	-	-	-	-
18	1	-	2	-	-	-	-	-
19	-	4	1	-	-	-	-	-
20	-	8	2	-	-	-	-	-
21	2	2	-	-	-	-	-	-
22	-	6	3	-	-	1	-	-
23	1	-	-	-	-	-	-	-
24	-	-	2	-	-	-	-	-
25	-	10	-	-	-	-	-	-
26	-	1	-	-	-	-	-	-
27	-	-	7	-	-	-	-	-
28	-	-	6	-	-	-	-	-
29	-	-	7	-	-	-	-	-
30	-	-	1	-	-	-	-	-
31	-	-	-	-	-	-	-	-
Top.	8	122	46	1	7	8	2	5
%	4.02	61.31	23.12	0.50	3.52	4.02	1.00	2.51

* : Bkz. Çizelge 3.8.

B.arme karkas yapılar alanda az olmakla birlikte sayısı 8, oranı % 4.02 'dir.

Ayrıca alanda özellikle geleneksel konut yapıları yığma/ahşap çatı tekniği bir orada kullanılarak yapılmış olup Yığma malzemenin cinsi ve çatı dolgu malzemesine göre 4 gruba ayrılmaktadır. Bu tip yapılarda malzeme kullanımı, yapım tekniği ve sayıları aşağıdadır.

Çizelge 3.8. Yığma+ahşap çatkılı çatılarda malzeme ve dolgu şekline göre yapım sistemi grupları

Grubu	Sayısı	Oranı
A Grubu Yığma /Alt kat taş, üst kat kerpiç	7	% 3.52
B Grubu Yığma / Subasman taş, üst tuğla	8	% 4.02
C Grubu Yığma /Alt kat taş üst kerpiç,çıkma ahşap çatkı, ahşap dolgu	2	% 1
D Grubu Yığma/Alt kat taş üst ahşap çatkı, kerpiç dolgu	5	% 2.51

Alandaki B.arme karkas ve yığma taş tuğla olan yapıların % 98 'i yeni tarihlidir (Çizelge 3.3).

3.2.5. Çatı kaplama malzemeleri

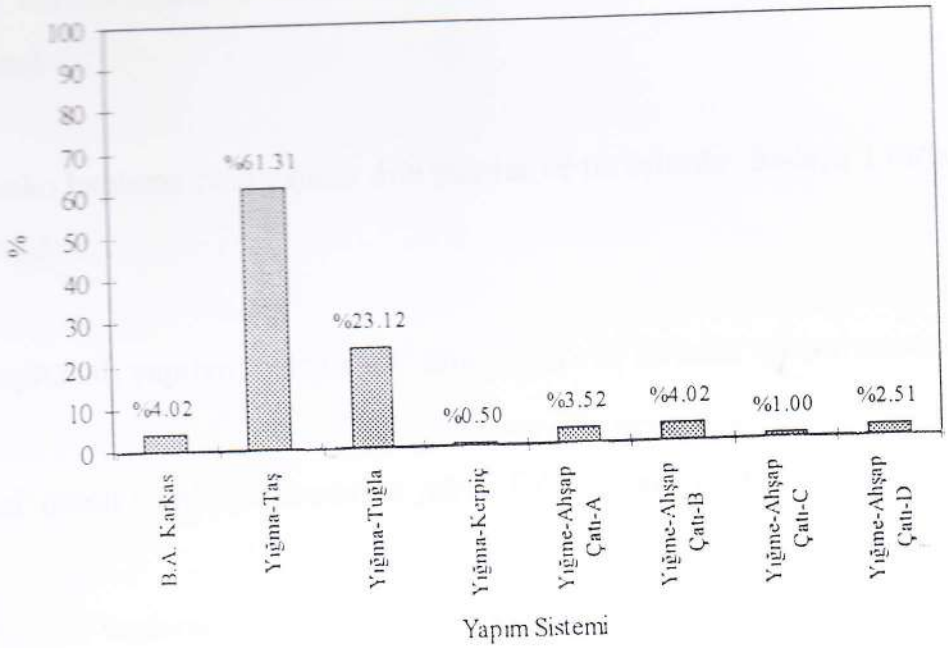
Alanda büyük oranda beşik çatı saç, ve düz toprak damlı yapılar mevcuttur. Beşik çatı saç kaplama yapıların sayısı 78 oranı % 38.42, düz toprak damlı yapılar ise 67 olup oranı %33.00 dır (Çizelge 3.9).

Alanda kiremit örtülü yapıların sayısı 39 oranı % 19.21 dir. Kullanılan kiremit marsilya tipi kiremittir. Ayrıca 10 adet özgün olarak nitelendirilen tuğla üzeri kireç harçla sıvalı yapı, 4 adet çinko/kurşun kaplama yapı bulunmaktadır.

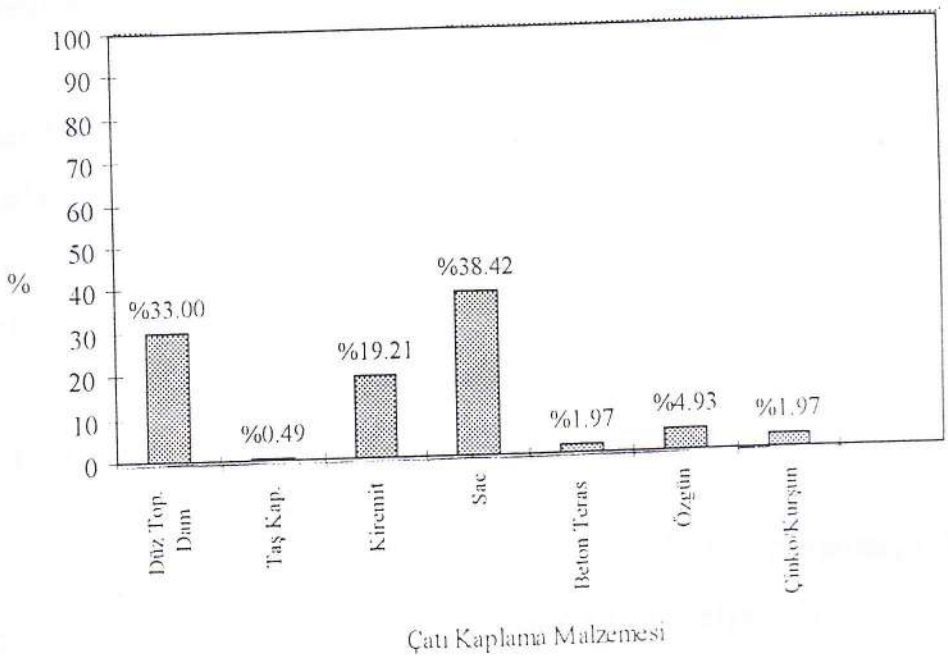
Çizelge 3.9. Harput yerleşim alanı adalara göre çatı kaplama malzemeleri

Ada No	Düz Top. Dam	Taş Kapl.	Kiremit	Sac	Beton Teras	Özgün*	Çinko/ Kurşun
1	1	-	2	3	-	1	-
2	10	-	3	10	-	-	-
3	-	-	1	1	-	-	-
4	1	-	1	6	-	-	-
5	4	-	-	5	-	-	-
6	-	-	1	2	-	-	-
7	-	-	1	3	-	-	-
8	-	-	2	1	-	-	-
9	2	-	-	5	-	-	-
10	11	-	-	7	-	-	-
11	10	-	-	5	1	-	-
12	3	-	-	-	-	1	-
13	5	-	1	2	-	-	-
14	-	1	3	-	-	-	-
15	6	-	-	1	-	1	1
16	2	-	-	2	-	1	1
17	2	-	-	3	-	-	-
18	-	-	1	1	1	-	-
19	1	-	-	3	-	-	-
20	2	-	1	2	1	3	1
21	-	-	1	3	1	-	-
22	3	-	-	8	-	-	1
23	-	-	-	1	-	-	-
24	-	-	-	2	-	-	-
25	3	-	-	2	-	3	-
26	-	-	-	-	-	-	-
27	-	-	7	-	-	-	-
28	-	-	6	-	-	-	-
29	-	-	7	-	-	-	-
30	1	-	-	-	-	-	-
31	-	-	1	-	-	-	-
Top.	67	1	39	78	4	10	4
%	33.00	0.49	19.21	38.42	1.97	4.93	1.97

*: Tuğla+kireç sıvalı

Şekil 3.5. Yapım sistemi ve malzeme grafiği

Şekil 3.6. Çatı kaplama malzemeleri grafiği

Ayrıca 4 kurşun/çinko, 4 beton teras, 1 taş, 10 özgün kaplama[37] yapı bulunmaktadır.

Kurşun/çinko kaplama olan yapılar dini yapılar ve türbelerdir. Sadece 1 türbe[38] taş kaplamadır.

Özgün kaplamalı yapıları, hamamlar,. dini yapılar ve türbeler oluşturmaktadır.

Düz toprak damlı yapıların tamamına yakını Eski ve yeni konut yapılarıdır.

Kiremit ve saç kaplama yapılar ise aynı şekilde eski ve yeni konut yapıları ile kamu binalarıdır.

Alanda geleneksel çatı kaplama malzemesi dini ve hamam yapılarında büyük oranda korunmaktala birlikte

Geleneksel konut yapılarında var olan düz toprak dam sistemi, yeni tarihli konut yapılarında da uygulamakla birlikte basitleştirilmiştir. Alanda bu tip örtü sistem ve malzemesi Beşik çatı/kiremit ve saç örtü şeklinde değişim yönündedir.

3.2.6. Yapısal durum

Alanda bulunan yapılar, malzeme ve strüktürel durumlarının yıpranmışlılık ve kullanabilirlilik derecelerine göre 4 gruba ayrılmıştır (Çizelge 3.3).

---

[37] Alanda üst örtüsü tugla örtü,üstü beton sıvalı kube olan örtü ve kaplama, özgün olarak değerlendirilmiştir.

[38] Vakıflar tarafından restore edilen Mansur Baba türbesinin üst örtüsü pramidal olup taş kaplamadır.

İyi: Strüktürel ve malzeme açısından sorunu olmayan, acilen onanım gerektirmeyen yapılar. Alanda bu durumda 87 yapı vardır.

Orta: Strüktürel sorunu olmayan ancak, malzemede onarım gerektiren yapılar. Bu durumda olan yapıların sayısı 91 'dir.

Kötü: Strüktürel ve malzemede acil onarım gerektiren yapılar. Alanda bu durumda 34 yapı vardır.

Harabe: Strüktürel ve malzeme sorunları çok yoğun olan, yıkılıp rekonstrüksiyon gerektiren yapılar. Bu durumda olan yapıların sayısı 24 'dir.

Çizelge 3.10. Yapısal durum

Grubu	Sayısı	%
İyi	87	36.86
Orta	91	38.56
Kötü	34	14.41
Harabe	24	10.17

Bu tespitler sonucunda Alandaki eski tarihli ve geleneksel yapılar, "kötü-harabe", yeni tarihli yapılar ise "iyi -orta" durumdadır diyebiliriz.

3.3. Sosyo-Ekonomik Özellikler

3.3.1. Eğitim-öğretim

Alanda 143 aile reisleri üzerinde yapılan araştırmada 89 ilkokul, 32 ortaokul, 5 lise ve 2 yüksekokul mezunu olduğu saptanmıştır.

3.3.2. Meslekler

Alanda 143 aile reislerinin meslekleri üzerinde yapılan araştırmada 29 küçük memur, 26 emekli, 18 küçük esnaf, 39 işçi, 16 serbest meslek sahibi ve 10 işsiz olduğu Şekil 3.7 'de de görüldüğü gibi küçük memur ve emekli çoğunluktadır.

3.3.3. Aile yapısı

Alanda mevcut hanelerin 7 'si 1 nüfuslu, 20 'si 2 nüfuslu, 26 'sı 3 nüfuslu, 45 'i 4 nüfuslu, 32 'si 5 nüfuslu, 14 'ü 6 nüfuslu, 15 'i ise 7 ve yukarı nüfuslu olup, aile sayısı ise 159 dur (Şekil 3.8).

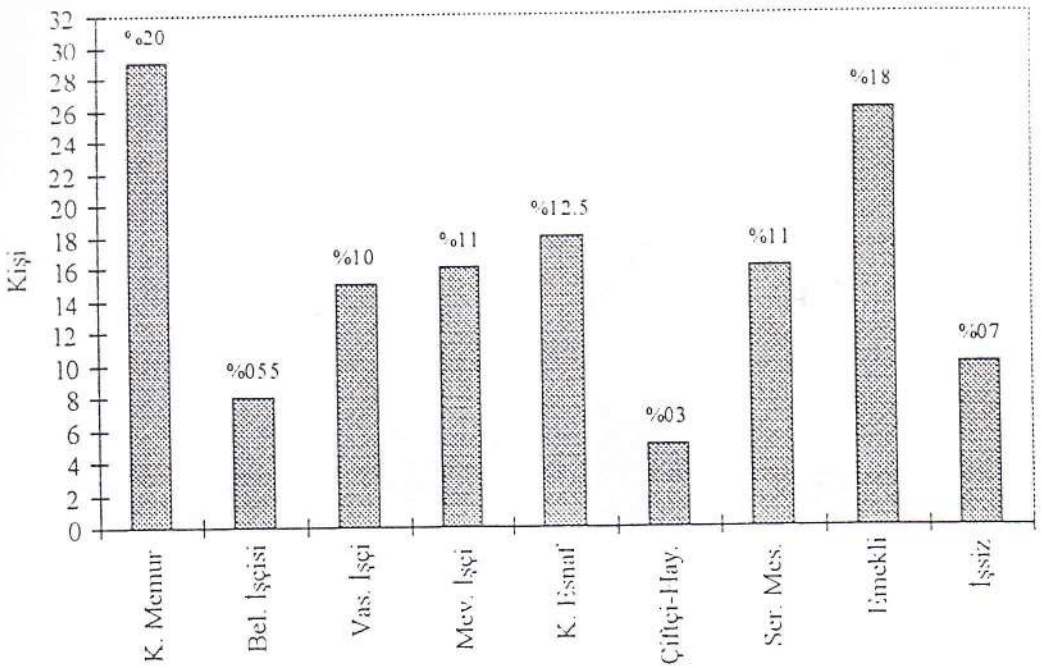
Alandaki nüfus 9 'u 0-6 yaş, 19 'u 7-15 yaş, 64 'ü 16-64 yaş, 9 'u 64 ve yukarı yaş gruplarından ibarettir (Şekil 3.9).

Yine aynı şekilde hanelerin 19 'unun çocuksuz, 18 'inin 1 çocuk, 28 'inin 2 çocuk, 18 'inin 3 çocuk, 9 'unun 4 çocuk, 4 'ünün 5 çocuk, 4 'ü ise 5 'ten yukarı çocukludur (Şekil 3.10).

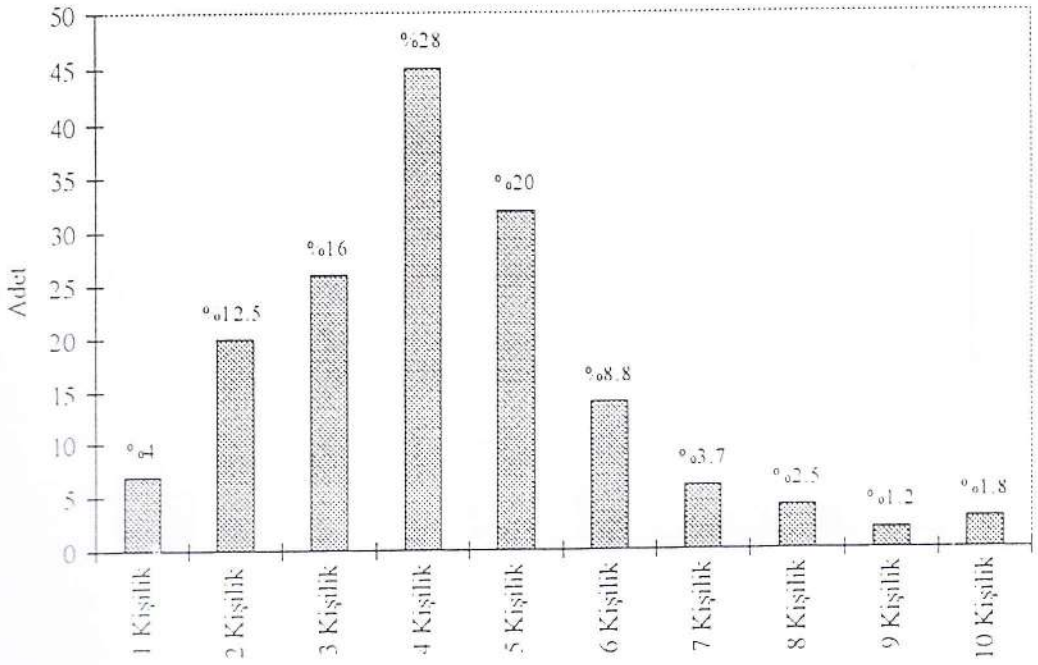
Alanda her hanede genelde sadece bir kişi çalışmaktadır veya aile geçimi 1 kişinin emeklilik maaşına bağlıdır.

3.3.4. Yoğunluk (kişi/oda)

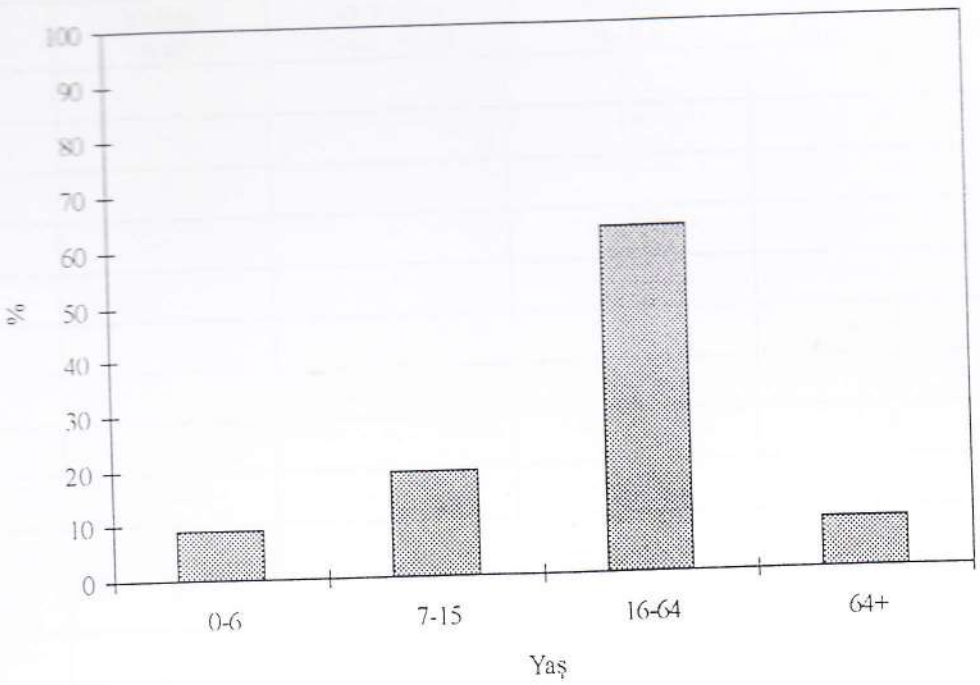
Alanda konutların 35 'i 2 odalı, 120 'si 3 odalı, 4 'ü ise 4 odalıdır. Hanedeki oda sayısının kişi sayısına oranı ile hane yoğunluklarının tespiti yapılmıştır. Sonuçlara göre kişi/oda oranı % 60 ve yukarısı normal, % 40-60 az yoğun, % 40 ve aşağı olan konutlar ise yoğun kabul edilmiştir. Sonuçta, alandaki hanelerin 159 'unun normal, 6 'sının az yoğun, 5 'inin ise yoğun olduğu tespit edilmiştir (Çizelge 3.11).

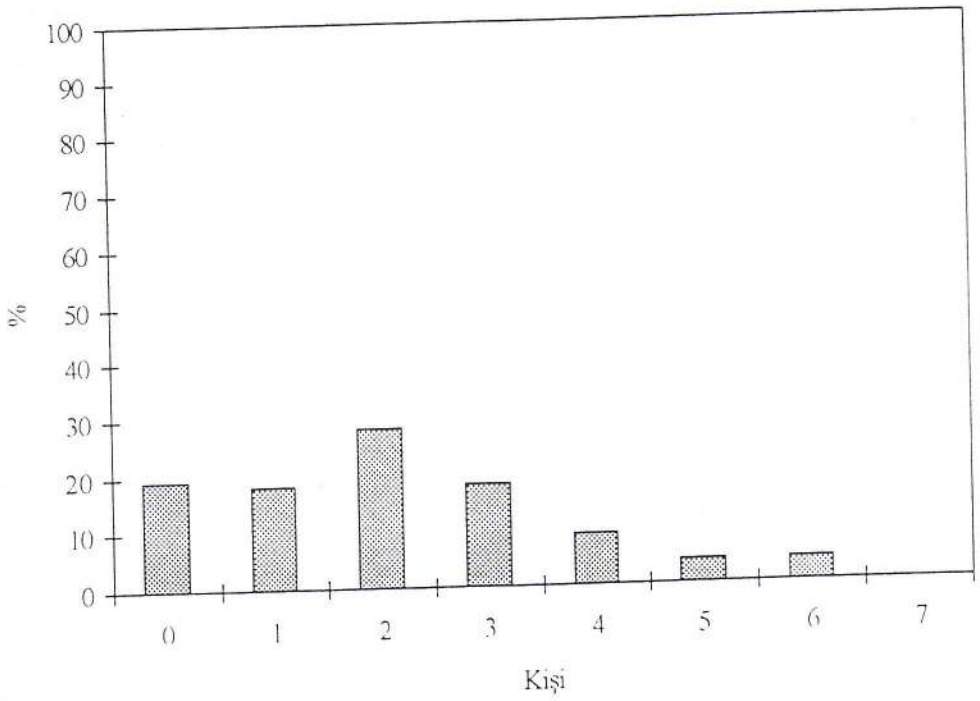
Şekil 3.7. Aile reislerinin meslek ve iş durumu grafiği

Şekil 3.8. Ailelerdeki kişi sayısı grafiği

Şekil 3.9. Yaş grupları grafiği

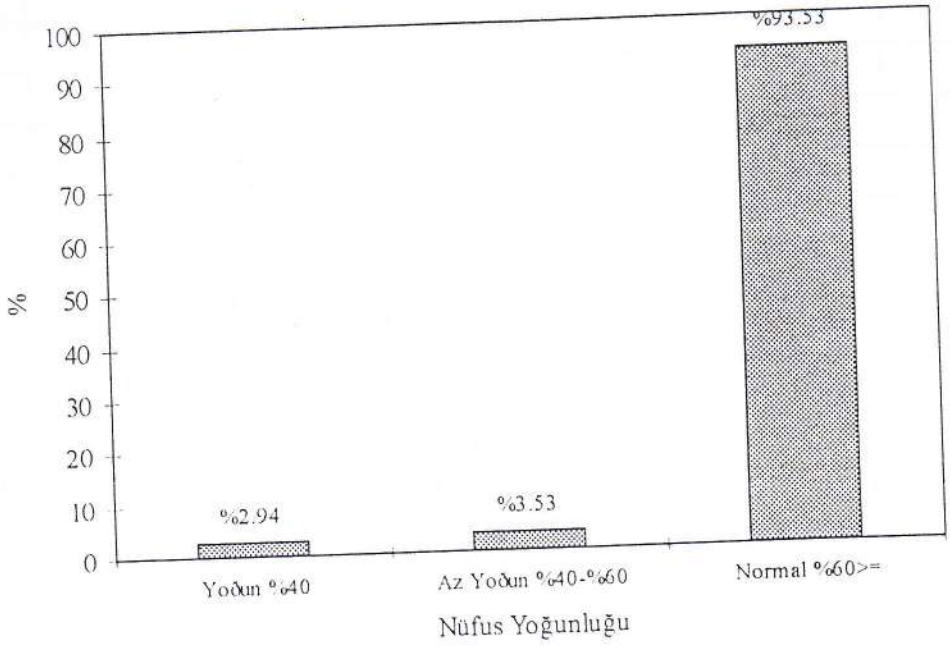
Şekil 3.10. Ailelerdeki çocuk sayısı grafiği

Çizelge 3.11. Harput yerleşim alanı adalara göre aile nüfus yoğunlukları

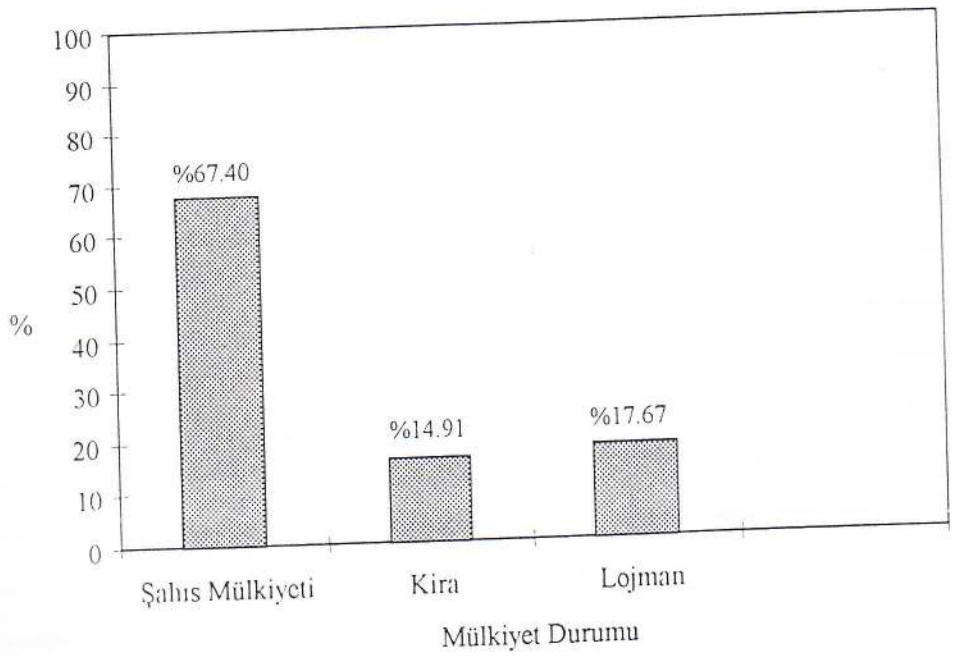
Ada No	Yoğun %40	Az Yoğun %40 - %60	Normal %60 ≥	Değerlendirmeye Alınmayan Yapı
1	-	-	2	5
2	-	1	19	4
3	1	-	1	-
4	-	-	10	-
5	-	1	6	2
6	-	-	1	2
7	-	-	3	4
8	-	-	3	1
9	-	-	1	-
10	-	1	15	-
11	4	-	9	-
12	-	-	1	3
13	-	3	4	-
14	-	-	8	2
15	-	-	6	2
16	-	-	4	2
17	-	-	6	-
18	-	-	3	-
19	-	-	4	1
20	-	-	4	5
21	-	-	6	2
22	-	-	14	3
23	-	-	-	1
24	-	-	8	-
25	-	-	-	9
26	-	-	-	1
27	-	-	6	1
28	-	-	6	-
29	-	-	7	-
30	-	-	-	1
31	-	-	-	1
Top.	5	6	159	52
%	2.94	3.53	93.53	-

Çizelge 3.12. Harput yerleşim alanı adalara göre konutların mülkiyet durumu

Ada No	Şahıs Mülkiyeti	Kira	Lojman
1	2	-	-
2	20	2	3
3	2	-	-
4	7	3	-
5	7	-	-
6	1	-	-
7	3	-	-
8	3	-	-
9	1	1	1
10	14	4	-
11	12	5	-
12	1	-	-
13	7	-	-
14	-	-	8
15	6	1	-
16	3	-	1
17	5	1	-
18	3	-	-
19	2	2	-
20	1	2	2
21	-	4	2
22	5	2	8
23	-	-	-
24	-	-	8
25	-	-	-
26	-	-	-
27	6	-	-
28	6	-	-
29	7	-	-
30	-	-	-
31	-	-	-
Top.	122	27	32
%	67.40	14.91	17.67

Şekil 3.11. Nüfus yoğunluğu grafiği

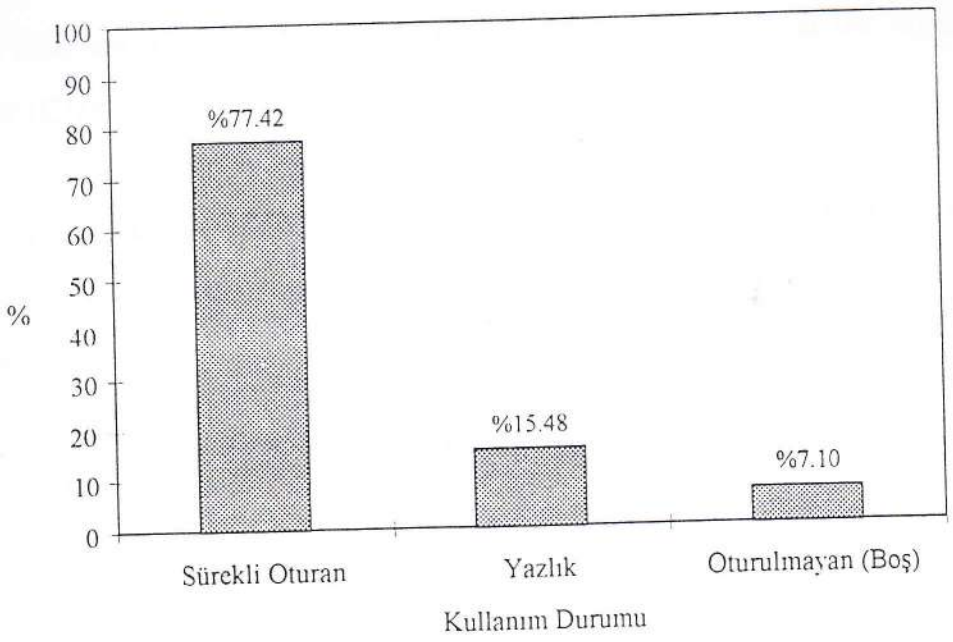
Şekil 3.12. Mülkiyet durumu grafiği

Çizelge 3.13. Harput yerleşim alanı adalara göre konutların kullanım durumu

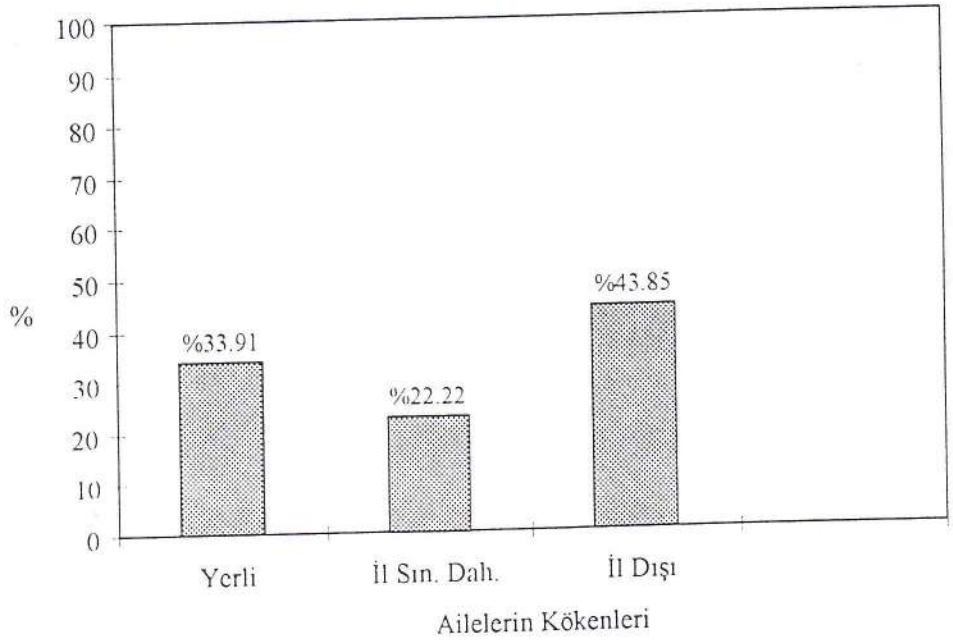
Ada No	Sürekli Oturan	Yazlık	Oturulmayan (Boş)	Değerl. Dışı Yapı
1	2	-	2	2
2	18	1	3	1
3	2	-	-	-
4	9	1	-	-
5	7	-	2	1
6	1	-	-	2
7	3	-	-	4
8	3	-	-	1
9	3	-	-	1
10	15	-	1	-
11	15	-	-	-
12	1	-	-	2
13	6	-	-	-
14	2	-	-	2
15	6	-	1	2
16	2	2	-	2
17	4	1	-	-
18	3	-	-	-
19	3	-	1	-
20	3	2	-	5
21	2	-	-	2
22	7	-	1	2
23	-	-	-	1
24	2	-	-	-
25	-	-	-	9
26	-	-	-	1
27	-	6	-	1
28	1	5	-	-
29	1	6	-	-
30	-	-	-	1
31	-	-	-	1
Top.	120	24	11	43
%	77.42	15.48	7.10	-

Çizelge 3.14. Harput yerleşim alanı adalara göre ailelerin kökenleri

Ada No	Yerli	Elazığ Sınırları Dahilinde	Elazığ İl Sınırları Dışı	Değerlendirme Dışı Yapı
1	2	-	-	4
2	14	-	11	1
3	1	-	1	-
4	7	-	3	-
5	5	-	1	1
6	1	-	-	2
7	3	-	-	4
8	1	-	3	1
9	1	-	1	1
10	5	-	8	-
11	-	-	16	-
12	-	-	1	2
13	-	-	7	-
14	-	5	3	-
15	1	-	5	2
16	3	1	-	2
17	4	-	2	-
18	1	1	1	-
19	2	1	1	-
20	-	-	4	1
21	2	1	1	5
22	4	6	3	2
23	-	-	-	1
24	-	-	3	-
25	-	5	-	9
26	-	-	-	1
27	-	6	-	-
28	-	6	-	-
29	1	6	-	-
30	-	-	-	1
31	-	-	-	1
Top.	58	38	75	41
%	33.91	22.22	43.85	

Şekil 3.13. Konutların kullanım durumu grafiği

Şekil 3.14. Aile kökenleri grafiği

3.3.5. Sahiplilik ve kullanım durumu

Alanda bulunan ailelerin 122 'si ev sahibi, 27 'si kiracı, 32 'si ise lojmanda kiracıdır (Çizelge 3.12).

Harput 'un konumu ve tabi şartları gereği ailelerin bazıları konutlarını sadece yazlık olarak kullanmaktadırlar. Yapılan tespitlere göre yazlık olarak kullananların sayısı 24, sürekli oturanlar ise 120 'dır (Çizelge 3.13).

3.3.6. Köken ve hareketlilik

Harput göç vermekle tanınan bir yerleşim olmakla birlikte, ilgiçtir ki aynı zamanda da dışardan göç almıştır. Bu çelişkide yapılan tespit; alana gelenlerin dar gelirli olması, Elazığ 'a göre bu alanın daha ekonomik ve Elazığ 'a çok yakın olması nedeniyle, insanların bu alanı tercih etmişlerdir. Dar gelirli insanların köy kökenli olmaları ve bu alanın daha ekonomik olması gibi nedenlerle burayı tercih; ederken, bunun yanında son zamanlarda ekonomik düzeyi yüksek aileler de buraya konutlar yapmışlardır. Kuyumcular sitesini[39] bu durumda olan insanlar yapmıştır. Bu ailelerin burayı tercih nedenleri ise Harput 'un topografik yapısı, temiz havası, çevresine göre daha yüksek ve geniş bir görüş açısının olması ile; aynı zamanda Elazığ 'a çok yakın olmasıdır. Elazığ 'da gittikçe yoğun bir yapılaşma olması nedeniyle de Harput 'ta böyle bir hareketliliğin gittikçe artacağını söyleyebiliriz.

Alanda mevcut ailelerin 58 'i yerli, 38 'i il sınırları dahilinde, ise 75 'i ise il dışında gelen ailelerdir (Çizelge 3.14).

---

[39] Kuyumcular sitesi yerleşimin batı ucunda, eski Şehroz mahallesinin yerine son zamanlarda yapılmış dubleks tipi konutlardır.

3.3.7. Konfor durumu

Elektrik su olmakla birlikte kanaliasyon şebekesinin kısmen olduğu alanda[40] konutların konfor durumu aşağıdaki şekilde ele alınmış olup sonuçları belirtilmiştir[41].

Buna göre, alanda 147 evin suyu ve elektriği olduğu 3 evin olmadığı, bu açıdan su ve elektrik sorununun genel anlamda olmadığını, Ancak sağlıklaştırılması gerektiğini söyleyebiliriz.

Konutlarda kanalizasyon alt yapısının yarı yarıya çözümlendiği[42], alanda konutların hemen hemen hepsinde ısınma, odun ve kömür sobaları ile sağlanmaktadır (Çizelge 3.15).

Konutların büyük çoğunluğunun mutfak, banyo ve tuvaletinin olmasıyla birlikte ancak sağlıklı olduğunu söyleyemeyiz.

Alanda mutfağı olan konut sayısı 133, olmayan 21, olan mutfakların sadece 61 'i yeterli, 68 'i ise, su ve çeşitli yapım nedenlerinden dolayı yetersiz ve sağlıksızdır. Mutfağı olmayan konutlarda bu ihtiyaç odanın bir köşesinde sağlanmaya çalışılmaktadır.

Banyosu olan konut sayısı 147 'dir. Bunların 13 'ü dışarda, 66 'sı ise Gusulhane şeklindedir. Olmayanların sayısı ise 2 'dir. Mevcut banyolardan sadece 59 'u yeterli, 83 'ü ise yetersiz ve sağlıksızdır. Yetersiz olanların oranı %55.33 'dür.

---

[40] Bkz. 3.1.6 alt yapı ve servisler

[41] Konfor durumu ile ilgili sonuçlar Çizelge 3.15 'den derlenmiştir.

[42] Alanda, 75 konutun kanalizasyon bağlantısının olduğu, 76 sının ise olmadığı tesbit edilmiştir.

Alandaki gusulhaneler geleneksel konutlara özgü olmakla birlikte bazı yeni konutlarda da uygulanmıştır. Ancak genelde yetersiz ve sağlıksızdırlar. Burada mevcut olan 66 'sı da böyledir (Çizelge 3.15).

Alandaki 151 konuttan tuvaleti olanların; 88 'i içerde, 61 'si dışarda olmak üzere toplam sayısı 145 'dir. Bunlardan sadece 57 'si yeterli, 92 'si ise yetersiz ve sağlıksızdır. Tuvaleti olmayan konut sayısı ise 1 dir (Çizelge 3.15).

Çizelge 3.16. Konfor durumu

	Durumu	Sayısı	%
Su	Var	147	97.35
	Yok	3	1.99
Elektrik	Var	148	98.01
	Yok	3	1.99
Mutfak	Var	133	88.67
	Yeterli	61	40.39
	Yetersiz, sağlıklaştırılmalı	68	45.33
	Yok	21	13.90
Banyo*	Var (içeride)	134	88.74
	Var (dışarıda)	13	8.67
	Yeterli	59	39.07
	Yetersiz, sağlıklaştırılmalı	83	55.33
	Yok	2	1.32
Tuvalet	Var (içeride)	88	58.67
	Var (dışarıda)	61	40.39
	Yeterli	57	37.74
	Yetersiz, sağlıklaştırılmalı	92	61.33
	Yok	1	0.66
Kanalizasyon	Var	75	49.67
	Yok	76	50.33
Isıtma	Sobalı	151	100.00
	Kaloriferli	-	-

* Mevcut banyoların 66 'sı gusulhanedir.

Görüldüğü gibi alandaki konutların mutfak, banyo ve tuvaletleri büyük oranda sorunlu ve sağlıksızdır. Bu oransal olarak; mutfaklarda, %45.33, banyolarda %55.33, tuvaletlerde ise %61.33 'dür.

3.4. Harput Konutlarının Mimari Özellikleri

3.4.1. Geleneksel konutlar

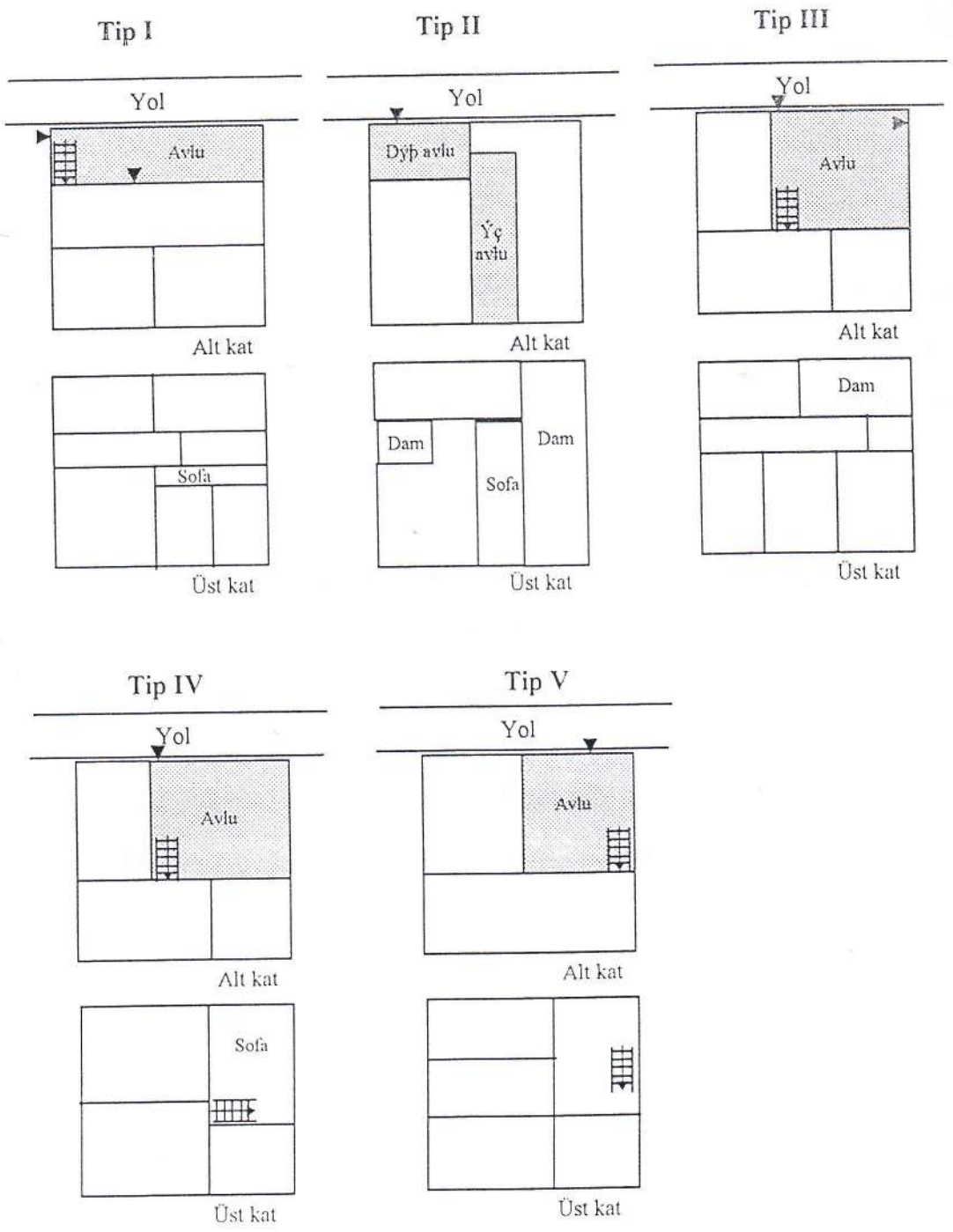
3.4.1.1. Genel konum düzeni

Harput evleri; kısmen yalçın kayalar üzerine, kısmen dağ yamaçları üzerinde birbiri üzerine istiflenmiş katlar şeklinde, kısmen de düzlük kuytu, dar sahalar arasına sıkışmış, dış duvarlar genellikle sokağın doğal çizgisini izleyecek şekilde; kapsam ve büyüklüklerine göre 2, 2.5 ve 3 katlı olarak yapılmıştır.

Kayabaşında yapılan kaya başı evleri olarak nitelenen evlerin duvarları 10-15 m yükseklikteki kayaların üzerine oturtulmuş görkemli ve çok geniş bir çevreye hakim özelliktedir.

Harputtaki evlerin zeminlerinin meyil durumuna göre dış çevre ile ilişkisi değişmektedir. Meyilli zeminlerde yapılanlar alt ve üst katta olmak üzere dışardan çift girişlidir. Alt kat girişi avludan veya taşlıktan üst kat girişi ise sofadan yapılmıştır.

Meyilsiz zeminlerde yapılanlar ise sadece alt kattan girişlidir.

Şekil 3.15. Genel konum düzeni

3.4.1.2. Yapısal sistem

Konutlar yığma olup, malzeme taş, kerpiç ve ahşaptır, yapımda bazen sadece tek malzeme kullanılmışken, bazı konutlarda ise iki hatta üç malzeme bir arada; farklı teknikler ile kullanılmıştır (Çizelge 3.7).

3.4.1.3. Plan özellikleri

3.4.1.3.1. Plan düzeni ve hacimler

Alanda konutlar; büyüklüğü, katsayıları ve hatta giriş kapıları, ailelerin maddi durumları ve itibarları doğrultusunda gelişmiş olup, tek ve çift avlulu[43] (konak) olmak üzere iki farklı plan düzeni ile biçimlenmiştir. Yükseklik olarak üst katlar daha yüksek ve detaylıdır.

Tek avlulu plan düzenin de evler iki katlı olup, alt katta hayvan ve bazı müştemilatlar, üst katta ise günlük yaşam ve gece hacimleri bulunur. Alan olarak fazla abartılı değildir (Şekil 3.41).

Konaklar ise, gerek yatayda gerekse düşeyde fazlaca hacimleri olan, harem ve selamlıklı, iki avlulu, daha büyük hacimli ve detaylı evlerdir. Kat sayısı 2, 2.5 ve 3 'tür (Şekil 3.19, Şekil 3.33).

Konaklarda "DERVAZE"; denilen; hem insanların hemde hayvanların birlikte kullandıkları kemerli kapı ile dış avluya girilir. Dış avludan zemin katta harem havlusuna (iç avlu) ve hayvan hacimlerine, (ahır-samalık) merdiven ile de selamlık sofasına ve başka bir köşede de dış avlunun üzerinde yer alan ev reisinin ve çocuklarının uyuma hacimlerine çıkılır. Dış avluda genelde çeşme vardır.

Dış avludan iç avluya bir kaç basamakla genelde kemerli bir kapı ile geçilir. İç avlu, üzeri yarı kapalı bir hacimdir. Kapalı olan kısımda tandır bulunur. Bu kısım, yazın ev halkının zamanını geçirdiği yerdir. İç avluda harem dairesine,

[43] Konak: Alanda çift avlulu konutlar genelde konak olarak anılmaktadır.

helaya, matbah ve kilere girişler vardır. Bu girişler de yine aynı şekilde kemerlidir.

Harem dairesi; sofa denilen kapalı bir salon ve buraya açılan yatak, çerez, oturma gibi birkaç odadan oluşur. Buraya evin erkekleri dışında yabancı erkekler giremez.

Harem dairelerinde sofalar, sokağa tamamen kapalı olup sadece iç avluya bakan pencereleri vardır. Hanımların yemek oturma ve vakitlerinin çoğu bu hacimde geçer. Genelde çok geniş ve 4m 'yi geçen yüksekliği olur. Sofa duvarlarının herhangi birisinin önünü boydan boya kaplayan yüklükler bulunmaktadır. Sofanın bir köşesinde ise üst kata; yani yatak odasına çıkış merdiveni bulunur.

İç avludan ayrıca matbah[44] ve kilere geçilir. Bu bazen tek girişli olup birbirine geçişli şekildedir. Kilerde, evin kışlık erzak ve yiyeceklerin konduğu petek ve ambarlar bulunur.

Selamlık kısmı ise; sofa hela ve sofaya açılan odalardan oluşur. Odaların en büyüğü selamlık odası olup genelde sedirlidir. Selamlık odası ile sofada şahnişen denen çıkmalar vardır.

Selamlıktaki diğer odalar ise misafir ve oturma odalarıdır. Oturma odasında ocak bulunur. Selamlık odaları 3.5-4 m yükseklikte tavanları genelde süslüdür. Odalar geometrik olarak dikdörtgen olup sofaya açılan kapılar iki kanatlı ve duvarın arkasından içeri açılmaktadır.

---

[44] Harput konutlarında ocaklık kısmı matbah olarak anılmaktadır.

Misafir olsun olmasın, evin erkekleri genelde yemeklerini selamlıkta, kadınlar ise harem bölümünde yer. Selamlığın alt katı ise ahır ve samanlıktır. Ahır genelde küçük ve büyük baş hayvan için ayrılmıştır. Ahırda hayvanlara ait yemlikler (tavla) bulunur. Ayrıca bazı konakların bodrum katları bulunur. Kayabaşı konaklarının bu özelliği bilinir. Dehliz şeklinde olduğu için soğuk depo olarak kullanılır. Buraya giriş tabandan kepenk şeklindedir (Şekil 3.33).

3.4.1.3.2. Mekan elemanları

Duvarlar: Geleneksel Harput evlerinde iç duvarlar üst katta büyük oranda[45] yığma kerpiç, ahşap çatkı ve kerpiç dolgu, alt kat ise genelde moloz taş şeklindedir. Yığma kerpiç olan duvarlar 50-60 cm eninde olup çamur harcı ile örülmüştür. Genelde 1.5 m de bir ağaç hatıllar ile düzlenerek yükseltilmiştir. Evlerde niş, gömme dolap, ve ocaklar bu duvarlarda bulunmaktadır (Şekil 3.31, 3.32, 3.39, 3.54, 3.55). Ahşap çatkı kerpiç dolgu duvarlar ise genelde 20 cm eninde olup çatkı içleri kerpiç ile doldurulmuştur. Taş duvarlar ise 60-70 m eninde moloz taş, çamur harcı ile örülmüştür. Bazı hacimlerde iç kemerler kesme taştan olup süslüdür (Şekil 3.66).

Sıva ve Badana: İç sıvalar bol samanlı toprak harcı ile sıvanıp üzeri kireç badana yapılmıştır.

Döşemeler: Hacim döşemeleri genelde toprak, ahşap ve taş döşeme şeklindedir. Oda sofa gibi bazı yaşama hacimlerinde kadranlı ahşap döşeme yapılmıştır.

Diğer yaşam hacimleri zeminleri ise, özel olarak hazırlanmış samanlı toprak harcı, zemine 1-1.5 cm. kalınlığında sıvanması şeklindedir.

---

[45] Bkz. Harput evlerinin yapı sistemi ve malzemesi sayfa 131.

Diğer yaşam hacimlerinde zeminler ise özel olarak hazırlanmış samanlı toprak, harcının zemine 1-1.5 cm kalınlığında sürülmesi şeklindedir. Bu tür zeminlerin daha düzgün olması için bazen yapılan samanlı sıvanın üzeri kitre veya pekmezden elde edilen şerbet ile cilalanmıştır.

Ahır, avlu, gibi hacimlerin döşemeleri ise genelde tabi zemin veya tabi zemin üzeri taş döşeme şeklindedir.

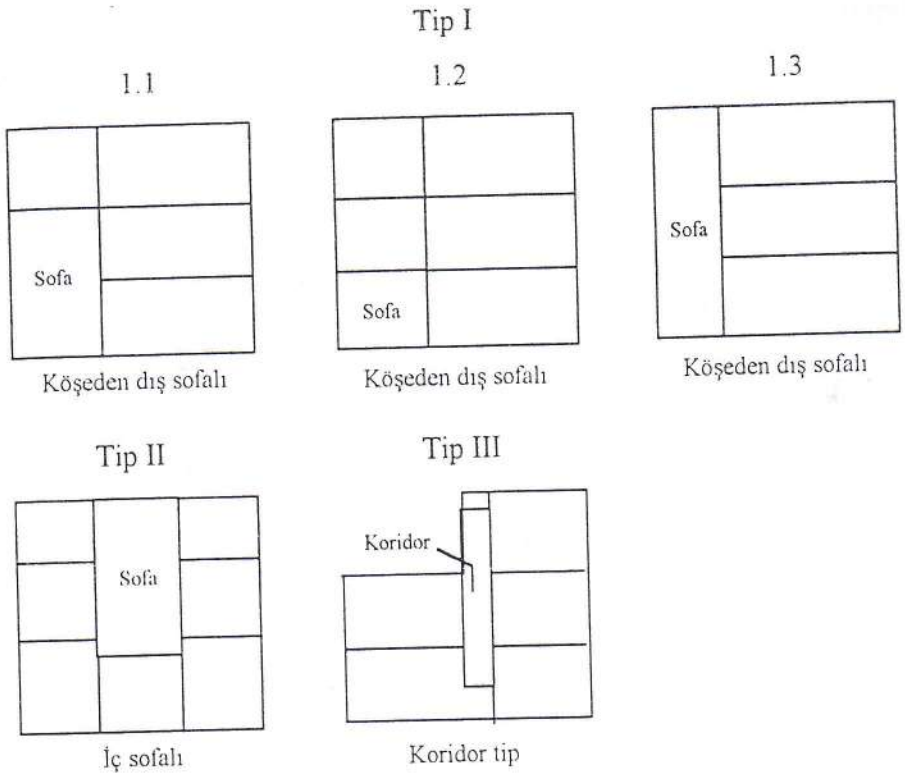
3.4.1.3.3. Plan tipleri

Üst katların plan düzeninde; sofanın konumu ve biçimine göre ele alındığında, gelenksel harput evlerinde üç tip plan göze çarpmaktadır.

1. Dış sofalı
2. İç sofalı
3. Koridorlu tip

Dış sofalılar köşeden ve kenardan sofalı olmak üzere iki şekildedir. Eni 150 cm 'den küçük dolaşım alanlı olanlar ise, koridor tip olarak kabul edilmiştir.

Alanın ekonomik ve sosyal yaşantısından doğan aile fertlerinin ilişiklerinin sıklığı ve birlikte yaşama eğilimlerinin sonucunda, bazı evler içten birbirine geçişli olarak yapılmıştır. Bu açıdan alandaki geleneksel konutları plan organizasyonu açısından da BİLEŞİK KONUT VE TEK KONUT olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Şekil 3.16. Plan tipleri

3.4.1.3.4. Mimari elemanlar

Tavanlar: Tavanlar genelde ahşap olmakla birlikte bazı evlerin bodrum ve zemin kat tavanları tuğla tonoz şeklindedir[46]. Ahşap tavanları basit ve süslü tavan olmak üzere ikiye ayırabiliriz.

Basit Tavan: Ahşap tavanlarda, meşe ardıç, dişbudak ve kavak gibi ağaçlar kullanılmıştır. 20, 25, 30 cm çapında kabukları soyulmuş veya rendelenmiş "cısır"[47] ler 50-60 cm ağırlıkla duvarların üstüne 25-30 cm bindirilerek dizildikten sonra üzerine ters istikamette mertek denilen ince ağaçlar yan yana döşenir. Merteklerin üstüne çalı çırpı ve püşürük denilen çamurumsu toprak

[46] Yakup Şevki cadde/2 de bu bulunan evin bodrum tananı tonoz seklindedir.
[47] Yörede ahşap tavanlarda bulunan ahşap kirişlere "CISIR" denilmektedir.

serilir. Bu toprak üst katta yapılıyor ise evin damını, alt katta yapılıyor ise üst katın döşemesini teşkil eder (Şekil 3.36, Şekil 3.37).

Süslü Ahşap Tavan: Süslü ahşap tavanlarda birkaç şekilde uygulanmıştır. Cisirların üç tarafı oymalı tahtalarla kaplanıp üstü yine aynı şekilde tahtalarla kaplatılmış ve gerek cısır gerekse cısır aralıkları solmaz bir cins boya ile işlenip süslenmiştir (Şekil 3.28, 3.29, 3.30). Bir başka süslü tavan tipi ise, cısırlar tersten tahtalarla kaplatılıp tavan düzgünleştirilerek, ahşap kaplama (Aristağ)[48] üzerine süslü göbek, oyma ve boyamalı işlemeler yapılması şeklindedir (Şekil 3.29).

Harput evlerinde iki duvar arası açıklığı fazla olan hacimlerde cisirlerin altına KRAN adı verilen kiriş atılır. Bu kirişler yine ahşap sütünlara taşıtılmıştır. Bazı evlerde ise bu, kemer ile çözülmüştür (Şekil 3.66).

Tonoz Tavan: Genelde 2.5-3 m açıklıkta kireç harcı ile tuğladan örülmüştür. Kemerli kısım tuğla, ayak kısmı ise taştır. Yüksekliği 2.5-3 m 'dir. Örttüğü mekanlar dikdörtgendir. Tonoz örneğini kaya başında Haci Kerimligillerin evinde bulmak mümkündür (Şekil 3.19).

Seki ve Sedir: Geleneksel Harput evlerinde seki ve sedir genelde selamlık odası, harem sofası ve oturma odalarında bulunur. Selamlık odasında genelde şahnişen denilen kapalı çıkma olduğu için seki ve ya sedir çıkmanın bulunduğu duvar önünde ve bazen de yan duvar önünde duvar boyunca 35-40 cm yükseklikte, 70-80 cm eninde yapılmıştır. Üstünde yün veya pamuktan döşekler serilip döşeklerin üzeri de şilte denilen örtülerle örtülerek kullanılır (Şekil 3.103). Harem sofasında da aynı şekildedir. Seki topraktan yükseltilerek yapıldığı gibi bazende ahşaptan yapılmıştır. Ahşaplıları basit ve seyyar şekilde de yapılmıştır. Yörede ahşaptan yapılan bu tip sedirlere "MAKAT" sekiye ise "set" denilmektedir.

---

[48] Üstü tahta ile kaplanan oda tavanına yörede tavanına "ARISTAĞ" denir.

Merdivenler: Yörede merdivene "AYAKÇA" denir. Sadece ahşap veya taştan yapıldığı gibi, bazende bir merdiven yarısı taş, yarısı ahşap olarak yapılmıştır.

Merdivenler giriş avlusundan üst kata ulaşmayı sağlar. Bazıları tek sahanlıklı bazılar ise sahanlıksızdır. Genelde tek kollu olup merdiven korkulukları ahşap veya metal olarak süslüleri profilli olmakla birlikte bazılarıda düz ve sadedir (Şekil 3.56, Şekil 3.61).

Çarğ: Evlerde ev halkının yıkanma ve yıkama ihtiyacını sağlayan, içi oyularak çukurlaştırılmış bir taş veya etrafı yükseltilerek tekne biçimine getirilmiş bir alandır. Yıkama için mutfakta, yıkanma için ise bir odada, sedir altında veya yüklüklerde olur.

Sütunlar: Geleneksel Harput koutlarında ahşap ve taş sütun olarak bulunur.

Ahşap sütunlar, geniş açıklı oda, ahır, samanlık ve avluda bulunur. Farklı çap ve boyutlarda olup, cısırları destekleyen keranların altına bir başlık ile kurulmuştur. Yörede bu başlığa "KULİK" veya "PERK", ahşap sütuna ise "DİREK" denir (Şekil 3.93).

Taş sütun ise, yekpare ve birkaç kesme taşın üst üste konmasıyla oluşturulmuş, olmak üzere iki şekildedir. Yekpare sütun taban, gövde ve başlıktan oluşmaktadır. Avluda iki kemer arasında taşıyıcı ve bağlantı görevi görür ve yuvarlak kesitlidir (Şekil 3.83). Yine aynı şekilde avlularda aynı görevi gören diğer taş sütun tipi ise kare kesitli olup birkaç kesme taştan oluşmuştur.

Dolap ve Nişler: Oda duvarlarında değişik boyutlarda üstü kemerli ve dikdörtgen şeklinde bulunur (Şekil 3.33). Bunlar yan kenarları ve içleri değişik

işlemlerle süslenmiştir. Bunların büyük boyutluları raf şeklinde düzenlenip evin kapkacağı konulur. Daha küçük boyutluları ise sürekli el altında tutulan bazı ev eşyaların konulaması içindir. Bu hacim işlevine göre değişir lamba konulan nişlere ise yörede "TAKA" denir. Bunlar genelde süslü ve özenli olup ocağın yan tarafında ve bazı odalarda bulunur (Şekil 3.55).

Duvarlarda bazı nişler ise kapaklı hale getirilerek dolap ve yüklükler oluşturulmuştur. Dolaplar genelde daha değerli ve hassas eşyaların konulması içindir. Süslü olanların yanında sade, süssüz olanlarda vardır. Yerden 70-80 cm yükseklikte başlayıp oluşturulan bazen de duvardan duvara gömme olmakla birlikte, duvardan yaklaşık 1 mt kadar ileriye çıkmış kapaklı dolaplar ise yüklük görevi görür. Yüklükler yatağın konacağı hacimlerdir. Evlerde bir tane olmakla birlikte, harem ve selamlıklı evlerde her iki bölümde bulunur. 8-10 kat yatak ve döşeğin sığabileceği boyuttadır. Ahşap kapaklar genelde süslü ve işlemelidir. Yörede yüklüklere "MUSANDARA" denir.

Tandır ve Ocaklar: Hemen hemen her evde ocak ve tandır bulunur. Tandır; tandır; odası şeklinde olduğu gibi, bazende iç avlunun bir köşesi bu amaca yönelik düzenlenmiştir. Tandır için seçilen alan veya odanın ortasına genelde 75 cm çapında 80-100 cm derinliğinde yuvarlak bir çukur kazılıp bu çukura topraktan yapılma iki tarafı açık 60 cm çapında 80 cm yüksekliğinde küp biçimde tandır yerleştirilmiş, olup, tandırın dibi ise bir hava kanalıyla ev tabanına açılmış şeklindedir (Şekil 3.99). Tandır yakma mevsimi genelde ilkbahar ve sonbahar başıdır. Kışın ise tandır odası odunluk ve merek (samanlık) olarak kullanılır.

Ocaklar, yörede ocağa "PIHĞRİNG" denir. Evlerde, evin büyüklük ve kapsamına göre bir veya iki adettir. Harem/selamlıklı evlerde hem selamlıkta hemde harem dairesinde bulunur. Ocaklar odalarda zeminden 15-20 cm

yükseklikte alınlıklar ve kemer taşları çiçek motifli ve değişik işlemelerle işlenmiştir (Şekil 3.101, Şekil 3.102). Bunun yanında sade ve bezemesiz olanlarda vardır. Ocaklar yemek pişirme ve ısınma amacına yönelik olup ayrıca yemek pişirmek için seyyar gaz ocakları kullanılmıştır.

Çeşme, kuyu ve havuz: Evlerin iç ve dış avlularında bulunur. Çeşme taşları genelde bezemelidir (Şekil 3.40). Kuyu ise iç avluda olur. Suyu kullanılmakla birlikte aynı zamanda soğutucu görevi görür. Yiyecekler, içecekler yazın kuyuda soğutulmuştur. Bazı büyük konaklarda iç avluda; başında sohbet edilen su havuzları yapılmıştır.

Kepenk: Bazı evlerde üst kata çıkan merdivenin üzerinde, evler arasındaki geçiş pencerelerinde ve bazende bodruma iniş açıklıklarında kepenk yapılmıştır. Değişik boyutlarda olup süs yoktur.

İç pencereler: İç hacimlerde sofa ile odalar, iç avlu ile harem sofası ve nadiren odalar arasında iç pencereler yapılmıştır. Bu, ailelerin içe dönük ve mutaassıp düşünceye sahip olmaları sonucu olması gerek, çünkü; bu hacimlerin dış duvarları olmasına rağmen dış duvarlara pencere açılmayıp iç hacime açılmıştır[49] İç avluya açılan pencerelerde aynı şekilde harem dairesini aydınlatmaya yöneliktir. Pencereler boyut olarak dikdörtgen (yatay/düşey) kenarlarının oranı 1/2 dir.

İç mekanlarda, pencereler, kapının her iki yanında ve kapı üstünde olacak şekildedir (Şekil 3.25, Şekil 3.26). Kapı üstü pencere yan pencerelere göre küçüktür.

İç kapılar: İç kapılar dikdörtgen şeklinde üstleri düz veya kemerlidir. Aynı şekilde tek ve iki kanatlı olarak değişmektedir. Selamlık sofasına açılan

[49] Sofaya açılan odalar genelde bol ışıklı olup, odalarda sofaya açılan pencereler sofayı aydınlatmaya yöneliktir. İç avluya açılan pencerelerde harem dairesini aydınlatmaya yöneliktir.

odaların kapıları genelde yüksek ve iki kanatlı olup, yan ve üstünde pencereler bulunur (Şekil 3.25). İç kapılar özenerek süslü yapıldığı gibi, sade ve bezemesiz olanlar da vardır. Kapı yükseklikleri 2-2.5 mt arasında değişmektedir. Genelde çift kanatlılar 150 cm tek kanatlılar ise 80-100 cm genişliğindedir. Dış avlu ile iç avlu ve iç avludan bazı hacimlere geçişi sağlayan kapı, kemerli ve küçük boyutlu yapılmaktadır. İç kapı üstleri düz olduğu gibi taş ve ahşap kemer şeklinde olanlarıda vardır (Şekil 3.52).

Ambar ve Küpler: Genelde evlerin kiler ve ev damı denilen kısmında olur. İçine kışlık malzeme ve yiyecekler konur.

Ambarlar tahtadan ve topraktan yapılmıştır. Tahta ambarlar dikdörtgen prizması, toprak olanlar ise, yuvarlak silindirik şekildedir. Küpler, özel pişirilmiş topraktan yapılmış ve dış kısımları renklendirilmiştir.

3.4.1.3.5. Isıtma ve aydınlatma

Geleneksel evlerde ısınma malzemesi olarak, odun tezek ve odun kömürü kullanılmış olup, ısınma araçları ise, ocak, tandır ve sobadır.

Aldınlatma araçları "ÇİRE" "GİRİSTİK" ve gaz lambasıdır (Şekil 3.100).

3.4.1.4. Cephe özellikleri

3.4.1.4.1. Cephe düzeni

Geleneksel Harput evlerinin alt katları, üst kat tabanına kadar hareketsiz ve az sayıda küçük pencerelidir. Alt katın bitiminden itibaren üst kat değişik biçimlerde gelişmiştir. Üst kat alt kata göre bol pencereli ve değişik çıkmalar ile hareketlendirilerek yükseltilmiştir. Çıkmalar sokak cephesinde yapılmış

olup, sokak manzara ile ilişki kurulmuş ve mekan genişletilmiştir. Çıkmalar genelde ahşap payandalarla desteklenmiştir. Çıkmalı ve hareketli üst kat, toprak dam ile örtülmüştür[50].

3.4.1.4.2. Cephe tipleri

Çıkma durumuna göre değerlendirildiğinde;

Çıkmasız
Bileşik çıkmalı
Tek tip çıkmalı

olmak üzere, üç tip cephe bulunmaktadır. İki farklı tip çıkması olan evler "bileşik çıkmalı cephe" olarak değerlendirilmiştir.

Şekil 3.17. Cephe tipleri

[50] Bkz. Geleneksel Harput konutları katalogu

3.4.1.4.3. Cephe elemanları

Dış duvarlar: Genelde evlerin dış duvarları yığma moloz taş olup, 60-70 cm genişliğinde, sokağa bakan cephe köşeleri beyaz kesme taşlarla örülmüştür. Dış duvarlarda kullanılan özellikle giriş kapısının iki yanında bulunan taşlar, "GÜNEŞ KURSU" motifi, kapı üstü taşı ise "PALMET" motif ile süslenmiştir (Şekil 3.82, Şekil 3.83). Bazı evler ise alt kat taş, üst kat kerpiç şeklindedir.

Duvarlar belli aralıklarla, ahşap hatıllarla düzlenip yükseltilmiştir. Dış duvarlar genelde çıkmalarla hareketlendirilmiştir. Çıkmalar bazen duvardan farklı malzeme ve teknikle yapılmıştır (Şekil 3.20).

Çıkma tipleri ve yapım teknikleri: Evlerde; testere çıkma, yandan düz çıkma, ortadan çıkma ve balkon çıkma olmak üzere dört tip çıkma bulunmaktadır. Çıkmalar en çok 80-90 cm dir (Geleneksel Harput Konutları Kataloğu).

Alanda ortadan yapılan çıkmalara "ŞAHNİŞEN" denir. Şahnişenler beş veya yedi pencerelidir. Çıkmanın önde üç, yanlarda birer penceresi olduğu gibi bazen, yan kısımlardan iki penceresi daha bulunabilmektedir. Pencereler dikdörtgen, önde ortada bulunan pencere daha yüksektir (Şekil 3.20, 3.21, 3.23).

Şahnişenler genelde duvar malzemesinden farklı olarak; ahşap çatkı, ahşap dolgu tekniği ile yapılmıştır. Harput evlerinde çıkmalarla, iç mekanın sokak ve manzara ile ilişkisi kurulmuş, mekan genişletilmiştir. Çıkmalar genellikle alttan ahşap payandalarla desteklenmiş olup, ahşap malzeme dıştan süslenmiştir.

Dış Pencereler: Evlerde alt kat pencereleri az ve çok küçük, üst kat ise çok pencereli ve pencereler dıştan dikdörtgen, içten ise genellikle üç veya dört kenarda içe doğru genişleyerek üstten kemerli şekildedir (Şekil 3.26). Dört kenardan içe doğru genişleyen pencereler tavana yakın küçük boyutlu pencerelerdir.

Pencereler açılımlarına göre yana doğru açılan ve giyotin pencere olmak üzere iki tiptir. Boyutları üst katta genelde oransal olarak dikdörtgen, (yatay/düşey) 1/2 'dir. Yörede oda pencerelerine "KOLTUK", ahır ve samanlık pencerelerine "ŞAFAK", pencere lentosuna ise "PALAVAR" denir.

Çıkma pencereleri ise; içten ve dıştan aynı boyutta olmakla birlikte gerek çıkma, gerekse diğer üst kat pencereleri kafesli veya demir parmaklıdır. Kafesler dikdörtgen bir çerçeve içine 2 veya 3 cm aralıkla dikey veya çapraz şekilde çakılmış çıtalardan oluşturulmuştur. Kare yada baklava biçiminde deliklidir (Şekil 3.74)[51] Pencere kasaları dış yüzeyle sıfır şeklinde olup, dışta pervazlı ve bazı pervazlar süslüdür.

Pervazlar, pencere kasasını yağmur kar gibi dış etkilerden korumakla birlikte, aynı zamanda yağmur suyunun, pencere kasası ve duvar arasında, iç mekana girmesini önlemektedir. Bu amaca yönelik olarak bazı pencerelerin üzerinede ayrıca saçak şeklinde ahşaptan çıkıntı yapılmıştır.

Dış Kapı (Giriş Kapısı): Geleneksel Harput evlerinin giriş kapıları ailenin ekonomik gücü doğrultusunda biçimlendirildiğinden, 4 tip giriş kapısı bulunur.

İki kemerli iki kanatlı kapılar: Bu tip kapılar 3-4 m yükseklikte 2-2.5 m genişliğinde beyaz taştan kemerli olup, zemin kısmının sağ ve üst solunda 75-80 cm yükseklikte binek taşları bulunan, iki kanatlı kapılardır. Bu kapılarda ayrıca sol

[51] Bir anlamda evin içini dışa doğru gizleyen kafesler, evin içinden de dışarıya kolayca kontrol edilmesini sağlayan öğe niteliğindedir.

kanatın alt ortasında üstü yarım daire, 70 cm eninde, 80 cm boyunda ufak ikinci bir kapı daha oluşturulmuştur. Her iki kapı kanadı kapalı olduğunda ev halkı bu girişi kullanmaktadır. Bu tip kapılara, yörede "DERVAZE" denilmektedir (Şekil 3.84, Şekil 3.85).

Tek kemerli-iki kanatlı kapılar: Bu tip kapılar 3-4 cm kalınlığında ve 20 cm genişliğinde tahtaların yan yana getirilip, arka taraftan 7-8 cm ağaç kuşaklarla çevrilmesiyle meydana getirilmiş olup dıştan "GÜLMÜH"denilen yuvarlak ve üst kısımları bombeli kalaylı demir çivilerle süslenmiştir (Şekil 3.86).

Tek kemerli ve tek kanatlı kapılar (Şekil 3.51)
Kemersiz ve tek kanatlı kapılar (Şekil 3.76)

Geleneksel Harput evlerinde bazı iç ve dış kapılar ağaç dingili üzerinde dönecek şekildedir. Yörede bu tip kapılara "TOPUKLU KAPI" denir (Şekil 3.88).

Kapı Kilit ve Tokmakları: İç ve dış kapılarda gizli kapı kilidi (ZONAĞ), sürmeli kilit, sürgü, kuş zili kilit olarak anılan ahşap kilitler kullanılmıştır (Şekil 3.89).

Sürmeli kilit 'te ağaç dil kapı arkasına sürülür. Sürgüde, ağaç sürgü kapı arkasına duvardan duvara sürülür, açılacağı zaman duvar içine sürülerek gizlenir (Şekil 3.90, Şekil 3.91).

Harput evlerinin bir özelliği de kapı tokmaklarıdır. Ham maddesi pirinç olan bu tokmaklar hemen hemen her evde bulunur. Kadınlar için ince sesli, erkekler için ise kalın sesli tokmaklar kullanılmıştır. Ev sahibi sesten, gelenin kadınmı erkekmi olduğunu anlamaktadır (Şekil 3.53, Şekil 3.87).

Dam ve Saçak: Evin en üst tavan döşemesi oluşturulduktan sonra tavan döşemesinin üzeri 15-20 cm "PÜŞÜRÜK" denen çamurumsu samanlı toprakla örtülmüştür. Damın 4 tarafına 50 60 cm uzunluğunda parça parça kesilmiş ağaçların dış duvardan 20-25 cm taşacak şekilde, yan yana dizilerek üstünde aynı şekilde çamurumsu toprak sergilenip sıkıştırılması ile de, saçaklar

oluşturulmuştur. Bu her iki işlemin tamamlanması sonunda, evin üst örtüsü tamamlanmıştır. Bazı ev saçaklarında ise aynı şekilde ağaç yerine"SAL" denen yassı taşlar kullanılmıştır. Yörede saçağa "SIVING" denilmektedir.

Kışın ve yağmurlu günlerde yağmur ve kar suyunu içeri sızmaması için, damlar "SÜRTME" denilen[52] kar temizleme aracı ile karlar temizlenir (Şekil 3.96), "LOĞ"[53] denilen 80-100 cm uzunluğunda 25-30 cm çapında silindirik taş ilede toprak sıkıştırılır. Saçakların toprağı ise, "ŞUNUK" denilen tokmak ile sıkıştırılır. Bu işlem kışın ve yağmurlu günlerde sık sık tekrarlanır. Damdaki su ise, ahşaptan oyulmuş oluklarla tahliye edilmiştir.

3.4.2. Geleneksel konutlarda değişmişlik

3.4.2.1. Dış değişmişlik

Konutlardaki dış değişmişlikler, ekleme ve tamirlerden doğan malzeme, üst örtü ve elemanların boyut değişiklikleri ile birlikte kısmi fiziki yok oluş şeklindedir (Çizelge 4.6).

Dıştan yapılan tamirlerde, bazı evlerin dervaze denilen özgün yapılarının basit kapı şeklinde değiştirilmesi, yığma taş duvarların tuğla olarak yeniden yapılması ve toprak düz dam olan ürtünün, oturtma çatı -üstü kiremit veya saç kaplama olarak değiştirilmesi şeklindedir.

Tamiri yapılan bazı kapı ve pencerelerde de biçim ve boyut değişikliği ile birlikte, kafes gibi bazı özgün elemanlarda kaldırılmıştır.

---

[52] Bkz. Şekil 3.80.
[53] Bkz. Şekil 3.98.

Ayrıca bazı geleneksel konutlarda da terk ediliş - dış faktörlerin etkisi ve bakımsızlıktan, kısmi fiziki yok oluş vardır.

3.4.2.2. İç değişmişlik

Konutlardaki iç değişmişlik,, dış değişmişlikte olduğu gibi ekleme bölme ve tamirlerden doğan malzeme değişikliği, eleman ve hacimlerin boyut ve yerinin değiştirilmesi ile bazı elemanların yok oluşu şeklindedir. Yapılan tamirat ve yenilemelerde duvarlardaki kerpiç ve taş malzemenin tuğla olarak değiştirildiği hacimlerin boyut ve yerlerinin özgün haline uygun yapılmadığı, kapı ve pencerelerin boyut ve malzemelerinin değiştirilmesiyle birlikte bazılarının kapatıldığı gibi değişmişliklerdir (Çizelge 4.6).

3.4.3. Geleneksel konutlarda yapısal durum

Geleneksel konutların büyük oranda yok olduğu alanda, olanların da önceden belirttiğimiz diğer eski yapılarda olduğu gibi çoğu var olma ile yok olma sınırında bulunmaktadır.

Alandaki 16 geleneksel özellikle konuttan, yapısal durumlarındaki yıpranmışlık ve kullanılabilirlik düzeyleri göz önüne alınarak yapılan sınıflamada (Çizelge 4.6)

"iyi"durumda olan: = 2
"orta" durumda olan = 7
"kötü" durumda olan = 3
"harabe" durumunda olan = 4

konut mevcuttur.

Nem sorunu; yapıların genel değerlendirilmesinde değinildiği gibi, geleneksel konutlarda da taban/tavan ve duvarlarda çözülmesi gereken bir sorundur. Harputta geleneksel özellikli bütün konutlarda bu sorun vardır.

3.4.4. Geleneksel konutlarda konfor durumu

Alandaki geleneksel konutlarda konfor durumuna kriter olarak aldığımız hacim ve ögeler genel anlamda olmakla birlikte ancak, yeterli ve sağlıklı olduğu söylenenemez (Çizelge 3.15).

Mutfak; hacim olarak 16 konuttan 13 'ünde bulunmaktadır. Sadece bir konutta yeterlidir. 3 'ü harabe olduğu için değerlendirme dışı bırakılmıştır. 12 'si ise bu hacimde günümüzde bulunması gereken eleman, araç ve gereç yönünden yetersiz olması nedeniyle sağlıklaştırılmalıdır.

Geleneksel konutlardan 11 'inde *gusülhane*, ikisinde banyo tespiti yapılmakla birlikte sadece bir banyonun yeterli olduğu diğer 1 banyo ve 11 gusülhane ise sağlıksızdır[54].

Tuvalet; 13 konut üzerinde yapılan değerlendirmede yapım tekniği, banyo ile birlikte kullanma ve bazılarının dışarda olması gibi eksikliklerden dolayı 13 'ünde de yetersizdir.

Geleneksel 16 konuttan 4 'ünün suyu içerde, 6 'sının dışarda, 6 'sının ise suyu yoktur.

[54] Banyo şeklinde olanlar sonradan yapılmıştır. 3 konut harabe olması nedeniyle değerlendirilmedi.

3.4.5. Yakın tarihli Harput konutlarının mimari özellikleri

Genelde düzlük ve az eğimli alanda yapılmış olan yeni tarihli Harput konutları, özellikle geniş görüş alanı olan yerler tercih edilmiştir. Bu açıdan eski Harput yerleşiminin, fazla eğimli ve çukurda kalan alanları hemen hemen hiç tercih edilmediğinden eski yerleşimden kalan yapılar dışında buralar, yerleşim açısından tamamen yok olmuştur.

Genelde ailelerin ekonomik durumlarına göre 1,2 ve3 katlı olarak yapılmış olup, büyük çoğunluğu tek katlı ve bahçelidir. Alanları 70 ile 90 m^2 arasında değişmektedir.

Bahçeli olanların etrafı briket duvar veya çalı çırpıdan çit ile çevrilidir. Sokaktan ilk olarak bahçe kapısı ile girilir. Daha sonra eve, sofadan veya aralık denen hacimden giriş sağlanmıştır. Bazılarında özellikle tek katlılarda, bahçede wc, depo kömürlük gibi müştemilatlar yapılmıştır. Meyilli arazide yapılmış konutların bazıları iki katlı ve iki girişlidir. Her kat birer bağımsız bölüm olup aynı şekilde sokaktan bahçe girişinden sonra konutta, sofa veya aralıktan giriş sağlanmıştır.

Ancak alanda site olarak yeni yapılan dubleks evler meyilli arazide iki katlı olmakla birlikte, içten merdivenli tek bağımsız bölüm şeklindedir. Tek girişli iki ve daha fazla katlı konutların bina girişleri merdiven holünden sağlanmış olup, her[55] kat birer bağımsız bölüm şeklindedir. Bu tip evlerde de bazıları sokaktan bahçe girişli olmakla birlikte, direk sofadan girişlilerde vardır. Plan düzeni, üste uyuma odaları banyo, altta ise oturma mutfak ve tuvalet şeklindedir.

[55] Ayrıca bazı binalardan her katta birden fazla daire (Hane) bulunduğundan da herbiri ayrı birer bağımsız bölümdür.

Strüktürel sistem ve malzemesi, genelde yığma olup kullanılan malzeme taştır[56].

Plan düzeni olarak; tek katlılar ve eğimden dolayı çift girişli olanlar bir iç sofa veya aralik ve etrafında 2-3 oda, mutfak, banyo ve tuvaletten oluşmakla birlikte hacimlerin yerleri, sofanın tam ortadan olması veya kenara yaklaştırılmasına göre değişmektedir. Bazılarında ise tuvalet dışarda bahçede yapılmış olup, banyo ve mutfak ise ailenin ekonomik durumuna göre düzenlemiştir. Yeni yapılmış dubleks tipi dediğimiz evlerde ise üstte odalar ve banyo, alt katta ise oturma hacimleri, mutfak ve tuvalet şeklindedir.

Tek girişli iki ve daha fazla katlılar ise, apartman tipi dediğimiz giriş, hol, odalar mutfak, banyo ve tuvaletten oluşmuştur.

Tavan ve döşemeler b.arme binalarda tavanlar b.arme döşeme üzerine çimento harçlı sıvadır. Döşeme kaplamaları ise her ailenin ekonomik durumuna göre değişmektedir.

Yığma taş ve tuğla binalarda olanlarda ise, genelde taban ve tavan döşemeleri B.arme olmakla birlikte, üst tavan döşemesi ahşap cısırlı (kirişli) şeklinde olanlarda mevcuttur[57]

Üst örtüye göre değerlendirildiğinde 171 yeni konutta; 55 'i düz toprak damlı, 37 'si kiremit örtülü, 78 'i isi çatı saç örtülüdür.

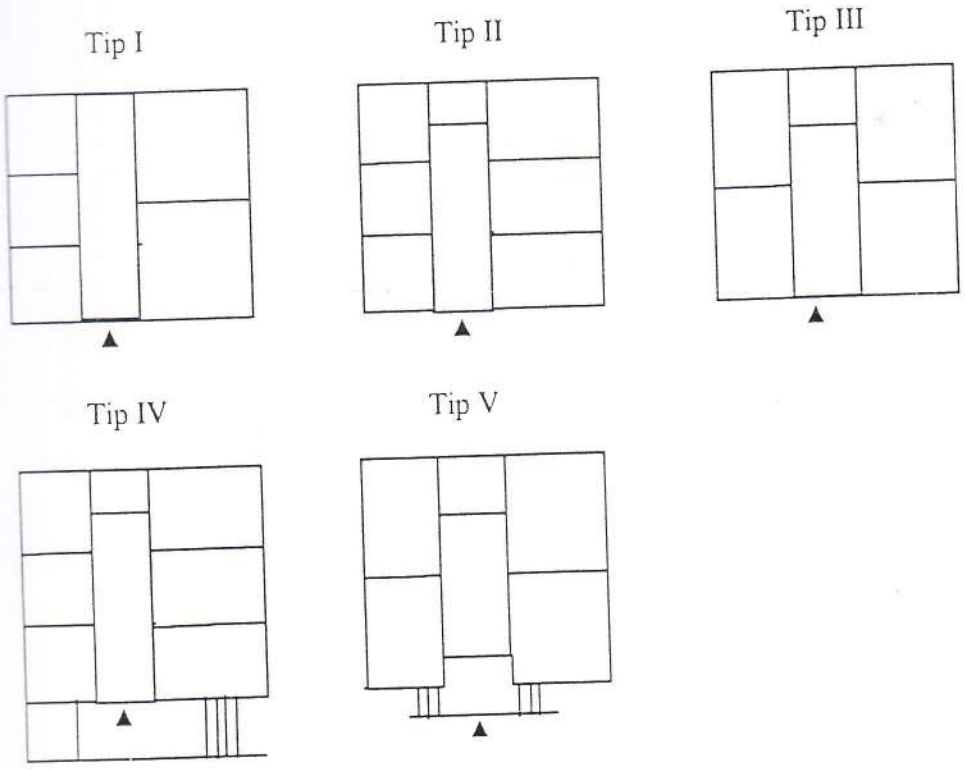
Evlerin dış kapıları demir, iç kapıları ise ahşap pres kapı, olup tek kanatlıdır.

---

[56] Alanda bulunan 171 konut yapısının 120 si yığma taş, 46 sı yığma tuğla, 5 i ise b. armedir.

[57] Hepsinin içine girilip bakıldığında döşeme ve tavanlarla ilgili olarak sadece böyle bir genelleme yapabiliriz.

Pencereler ahşap, geometrik şekli kare ve dikdörtgen olarak değişmektedir. Tek katlı evlerin pencereleri genelde dıştan demir ızgaralıdır. Çok katlı olan konut yapılarında balkon tipi açık bulunmaktadır.

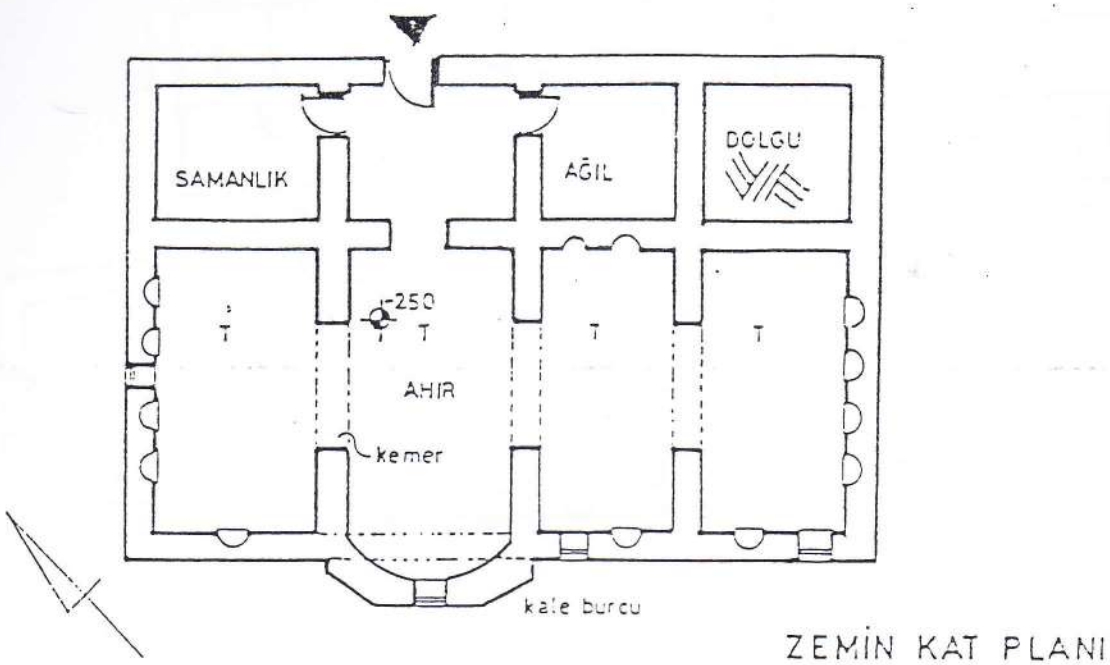
*: Apartman tipi konutlar ve dubleksler dahil değildir.

Şekil 3.18. Yeni tarihli konutların plan tipleri

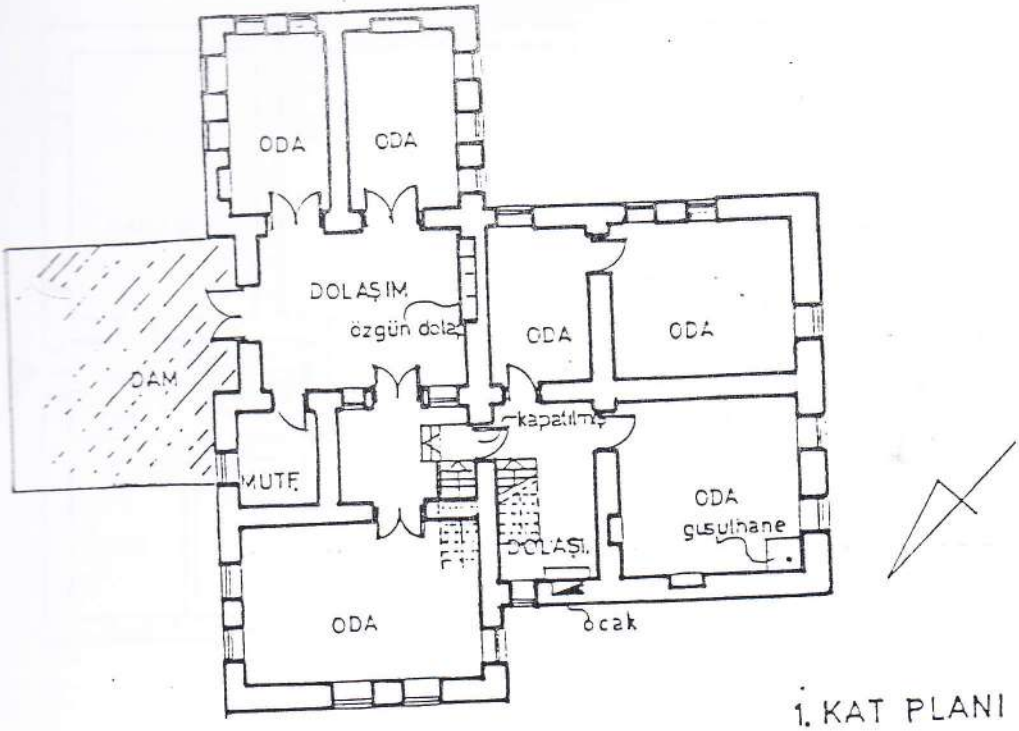
Konutlarda ısınma genelde soba ile sağlanıp, yakacak olarak odun ve kömür kullanılmaktadır. Aydınlatma ise elektrikle sağlanmaktadır.

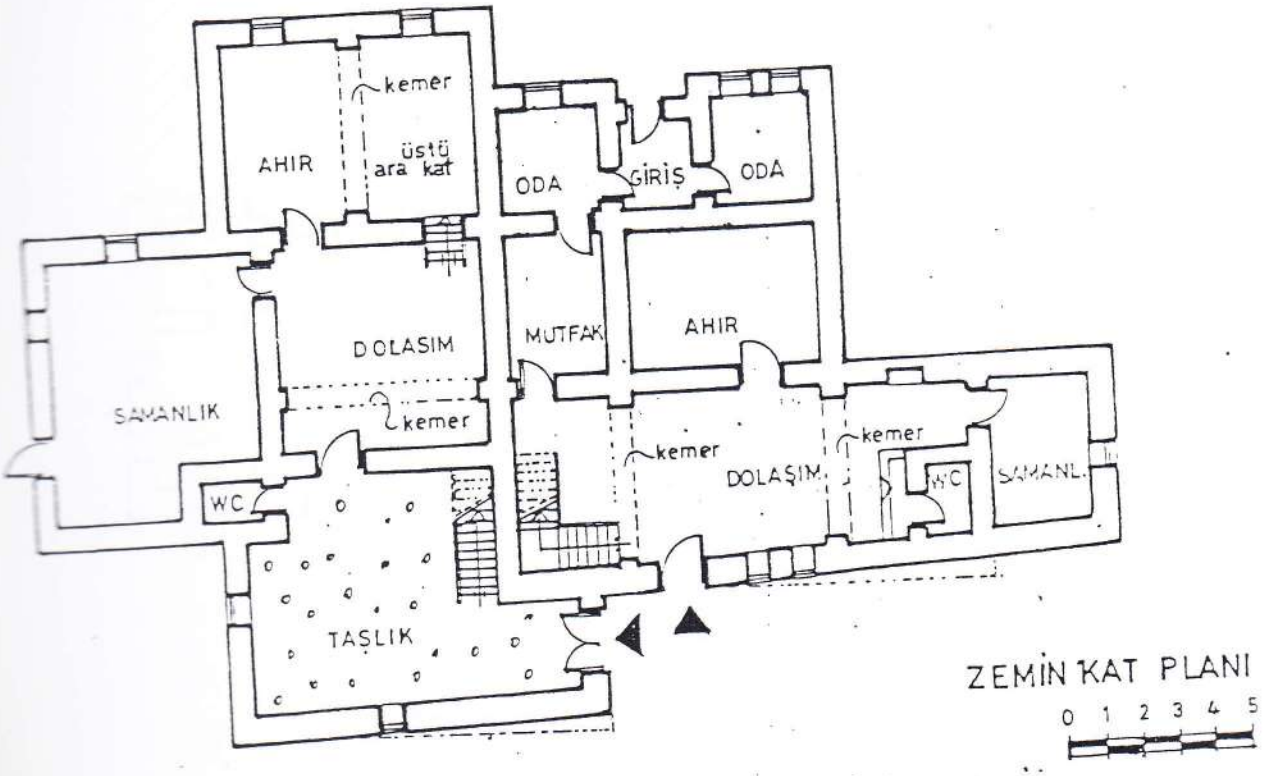
3.5. Harput Konutlarının Kataloğu

3.5.1. Geleneksel konutlar

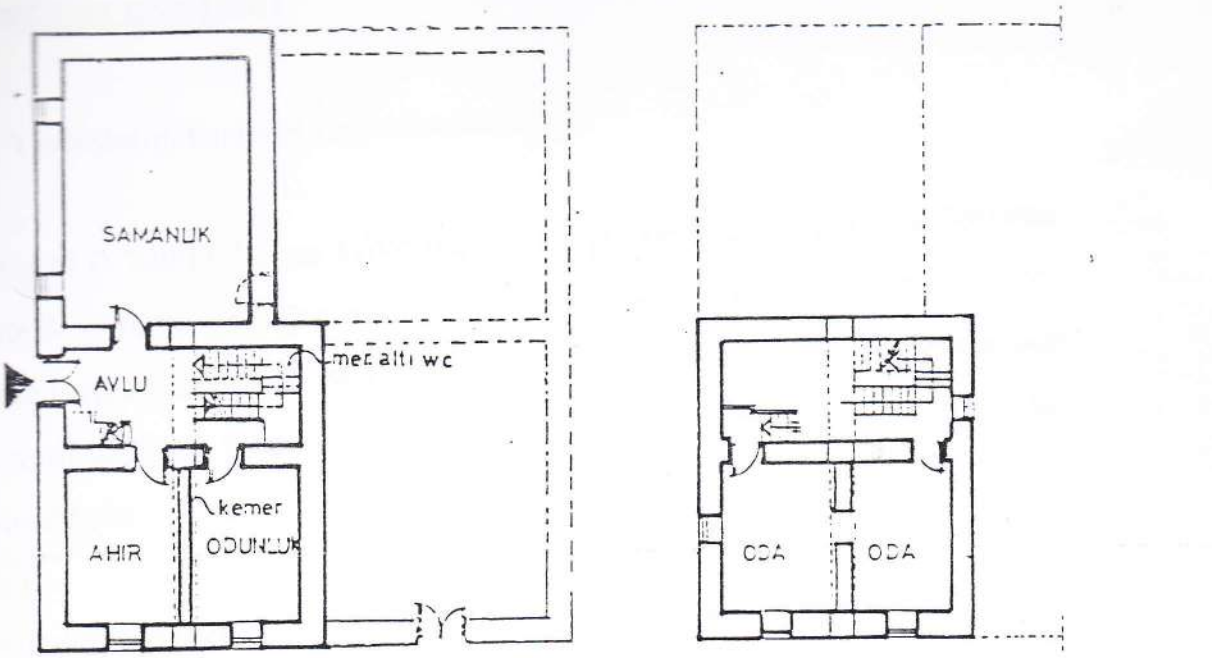

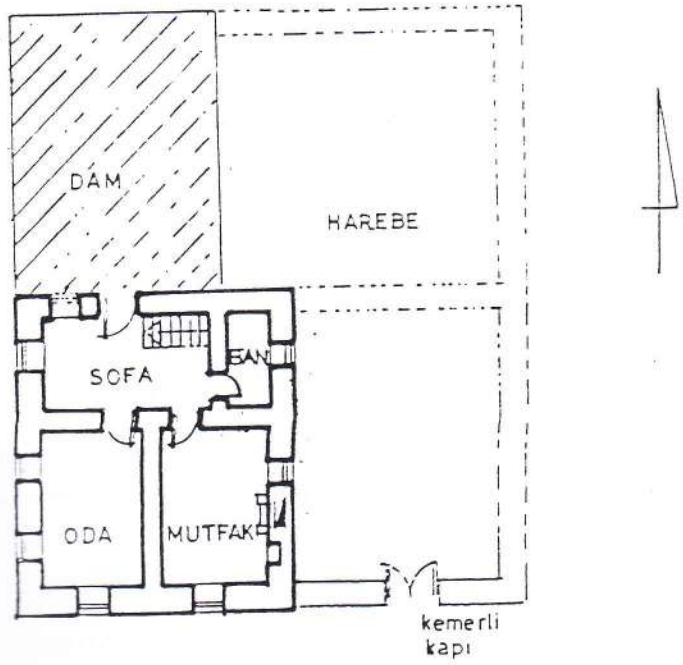
Şekil 3.19. 1 Ada/Hacı Kerimgiller 'in evi

Şekil 3.57. 10 Ada/10-11 envanter nolu konutlar

Şekil 3.63. 15 Ada/11 envanter nolu konut

4. DEĞERLENDİRME

4.1. Yerleşimin Tarihsel Değerlendirilmesi

Tarihi M.Ö 2000 yıllarına kadar uzanan Harput tarih süreci boyunca konumu, stratejik durumu ve diğer nesnel özellikleri bakımından çeşitli uygarlıkların gözde merkezi olmuştur. Bu nedenle bir çok savaş, yıkım ve imar görmüş olan bu yerleşim, her uygarlıktan da olumlu-olumsuz yönde payını alarak izini taşımaktadır.

Beylikler, Selçuklu ve Osmanlı döneminde de, ipek yolu üzerinde olması ve yukarıda belirtilen diğer özellikleriyle birlikte, o dönemlerde ayrıca bölgede ticari,idari ve konaklama merkezi olması nedeniyle de önemli bir yerleşim alanıdır. Alan bu yönü itibariyle ayrıca bir öneme sahiptir.

Kültür varlığımız açısından önemli bir tarihi ve kentsel yerleşim alanı olan Harput 'un yer seçimi kriterleri; tamamen coğrafik, topoğrafik ve buna bağlı olarak stratejik ve savunma açısından uygun ve önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Zamanla bu nedenlerin önemini kaybetmesiyle birlikte gelişimini tamamlayıp, küçülme ve viran olmanın yoluna girmiştir. Harput 'un yok oluş nedenlerini maddeler halinde şöyle sıralayabiliriz:

1. Önceden olmayan karayolu ve demir yolunun Elazığdan geçmesi,
2. Kentlerin savunma ihtiyacına göre oluşturulması gerekçesinin önemini kaybetmesi ile birlikte, idari kurum ve kuruluşların bu yeni hizmetlerden kolayca faydalanabilmesi için Harput 'tan Elazığ alanına taşınması[58]
3. Yöre insanlarının tarım arazileri ve bağlarının da Elazığ alanında olması,

[58] Harput alanında bulunan halkın ulaşımdan sonra idari kurum ve kuruluşlardan da uzak kalması, insanların Harput alanında kalmasını daha da zorlaştırmıştır.

4. Harput 'un topoğrafik yapısının fazlaca engebeli olması. Yukarıda sıralanan nedenler ile birlikte; Harput 'tan Elazığ 'a kayma yaratmış, Harput 'un da yok olma sürecini başlatmıştır. Bu süreç ile Harput, hızla büyük bir yıkım ve talan yaşamış, uzunca tarihi boyunca taşıdığı değer ve yapılar yok edilmiş veya yok olmuştur.

Günümüze az sayıda kalmış yapı ve değerleri de, ilgisiz ve korumasızdır. Bu nedenle alanda bu aşamada, günümüze kalmış tarihsel özellik ve önem taşıyan her yapı ve değer için ivedilikle koruma önlemleri alınıp özgün haline uygun şekilde onarılarak, sağlıklaştırılıp kurtarılmalıdır.

Alanda az sayıda kalmış tarihsel yapı arasında ayrıca harabe ve fazla yıpranmışlıktan dolayı bir ayrıştırma ve yok edilmeye gidilmemelidir. Böyle bir yaklaşım, alan için gerçekçi olmadığı gibi kalan yapıların büyük çoğunluğunun da yok edilmesi anlamını taşır. Alanda yaklaşım; az sayıda kalan değerden "ne kadar fazla kurtarabilirsek", mantığıyla biçimlenmelidir. Bu açıdan temel kriter; alanda tespit edilen harabe de olsa; özellikle konut yapısı başta olmak üzere, geleneksel özellik taşıyan ve özgün hali bilgi ve belgelere dayalı olarak bilinen, her türlü eski yapı ve değer korunup, onarım ve sağlıklaştırma yönünde kararlarla yaşatılmalıdır.

Ayrıca alan için ilan edilen "tarihi kentsel sit" alanı tanımı yetersiz bir tanımlamadır. Eski kent yerleşiminin bulunduğu alan ve iç kalede tarih süreci içerisinde inşa edilmiş yapıların gizemliliği ve bilinmezlikler kale ve çevresinin şu anda harabe olması nedeniyle bu alanı yapılaşmaya tamamen kapatıp alan için belirtilen tarihi kentsel sit alanı tanımlaması arkeolojik çalışmaların yapılmasına mesnet olacak şekilde genişletilerek arkeolojik kazı alanı sınırları belirlenmelidir.

Kuşkusuz Harput için yapılacak bir değerlendirme ve müdahale Elazığ yerleşiminden bağımsız ele alınamaz. Harput 'un yapısal yokoluş sürecinde, Elazığ alanı tarım arazilerinin yok oluş süreci yaşamıştır. Eski Harput yerleşiminin o güzelim tarım ve bağ-bahçelik alanları şu anda Elazığ yerleşiminin tam merkezi durumunda olup, beton yığını ile dolmuştur ve gün geçtikcede yok olmaktadır (Şekil 4.1). Bu nedenle, Harput yerleşimiyle ilgili alınacak koruma, sağlıklaştırma ve restorasyon kararları, Elazığ alanındaki bu sorunlarla bir arada değerlendirme mantığına dayanmalıdır[59] . Ayrıca; Harput 'un yok olma nedenlerinden biri olan ulaşım ve kara yolu sorunun şu anda çözülmüş olması faktörü de göz önüne alınmalıdır.

4.2. Tarihi Çevrenin Değerlendirilmesi

Eski kent, konum ve doku itibariyle büyük oranda yok olsa da, çoğunlukla şu anda mevcut yerleşim alanın dışında tanımsız, boş alan durumundadır. Buralarda sadece değişik yerlerde olmak üzere, bir kaç yapı kalmıştır. Mevcut yerleşim alanı ise küçülmüş, sadece bir mahalle durumundadır. Topoğrafik olarak az eğimli ve düz alanda yapılaşmış olup, Kaleden batı yönü doğrultusunda uzaklaşılmıştır.

Yol cadde ve sokaklar'ın; mevcut olan yerleşimde büyük oranda ana arter olarak değişmemekle birlikte, özgün taş kaplaması tamamen yok edilmiştir. Sadece dabakhaneye giden cadde özgün taş kaplamalıdır. Sokakların adeta aksesuvarı durumunda olan tarihi çeşmeler ise, bazıları var olmakla birlikte bakımsızdır.

---

[59] Çünkü birbirine bağlantılı olarak ortaya çikan sorunlar ancak birarada değerlendirildiğinde çözümlenebilir.

Mevcut yerleşimde arazi kullanımı belli bir planlama doğrultusunda olmadığından, sadece belli alanlarda konut yapıları yoğunlaşmış olup, bu da yine dağınık bir özelliktedir ki bu açıdan alanı işlev olarak ticaret, konut vb. gibi değişik işlev bölgelerine ayırmak, mevcut yapılaşmaya göre mümkün değildir.

Mevcut yerleşimde ulaşım sorunu olmamakla birlikte, yerleşim alanındaki yol ve caddelerin genelde asfalt ve taş kaplama sorunları ile birlikte yağmur suyuna karşı ayrıca drenaj sorunu bulunmaktadır[60] . Alanda bulunan kuru derelerde de aynı şekilde islah edilme sorunu bulunmaktadır. Alanda adeta bu dere ve kuytuluklar çöplük alanına dönmüş olup, genel anlamda bir çöp düzeni de yoktur.

Elektrik ve su şebeke olarak bulunmakta birlikte alanın genelinde düzensiz, yapı birimlerine dağılımı ise, sağlıksız ve yetersizdir.

Kanalizasyon; Dağ kapısından Buzluk caddesine kadar olan alanda bulunmakla birlikte, caddeden kale yönüne doğru bulunan alanda ise yoktur.

Alandaki çevresel sorunlara yönelik kanalizasyon sorunu dışında, diğer sorunlarda bir bölgeleme oluşturmak, sorunların değişik noktalarda veya genel anlamda olması nedeniyle mümkün değildir.

Alanda çevresel sorunlar ve kentsel dokunun büyük oranda tahrip olmasıyla birlikte, az da olsa eski doku özelliklerini taşıyan çevresel ögelerini, büyük bir itina ile korumamız gerekir. Bu açıdan özellikle dağ kapısı (Harput 'a giriş) harabe de olsa, özellikle geleneksel konut yapısının bir arada bulunduğu tek caddedir. Caddenin sağında bulunan 2 konut (Şekil 4.2), solunda ise 3 konutun

[60] En azından yapılaşma alanındaki kuru dereler ıslah edilmelidir.

(Şekil 4.3) korunarak; özgün durumları doğrutusunda yeniden aynı malzeme, şema ve nispetlerde onarılıp, Harput geleneksel konutunun en azından bu caddenin bir kısmında yaşatılmasını; bunca yıkılmışlıktan sonra Harput için büyük bir kurtarılış olarak görüyorum.

4.3. Yapı Birimlerinin Değerlendirilmesi

Alanda bulunan yapıların çoğu yeni tarihli konutlardır (Çizelge 3.3). Ayrıca alanda az sayıda eğitim, sağlık idari ve eski tarihli tescilli tescilsiz yapılar bulunmaktadır[61] . Alanda değişik dönemlere ait yapılar bir arada iç-içe olduğundan bir bölgeleme yapılamamıştır.

Yapıların çoğunluğu tek ve iki katlı olup, yığma taş ve tuğla teknigiyle yapılmıştır. Üst örtü, çatılı yapılar marsilya tipi kiremit ve saç, düz damlılar ise toprak kaplıdır. Bunların sayıları birbirine yakın olup, alanda dağınık şekilde bulunmaktadırlar. Bu nedenle bu yönde de bir bölgeleme yapılmamıştır (Şekil E.3.3)

Yeni tarihli yapıların çoğuna sonradan ek yapılmıştır. Ekler genelde wc, depo, kömürlük ve oda şeklindedir.

Bütün eski ve yeni yapılarda nem ve yalıtım sorunu olmakla birlikte eski tarihli kullanılmayan yapılarda bu yönde alınmış hiç bir önlem hemen hemen yoktur. Bu nedenle özellikle eski tarihli yapıların yapısal durumları kötü veya harabedir. Yeni tarihli yapılarda ise bu sorun olmakla birlikte yapısal durumları genelde "iyi" ve "orta" derecedir. Yapılarda genelde var olan yapısal sorular; üst örtü ve kaplama malzemesinin yetersiz oluşu, dış duvarların sıvasız

[61] Eski yapılar alanda, dağınık şekilde bulunmaktadır.

veya tam tekniğiyle yapılmaması, yapının tabandan gelen neme karşı korunmaması, olukların olmaması veya yetersiz olması gibi sorun ve eksikliklerden ibarettir.

Eski tarihli yapılarda ise bu sorunlar olmakla birlikte harabe durumunda olanlar için ayrıca yapısal sorunlar bulunmaktadır. Özellikle geleneksel konutlar başta olmak üzere bu durumda olan eski tarihli yapıların özgün durumlarına uygun şekilde korunup restore edilmesi (reintegrasyon-rekonstrüksiyon) yapılması alan için bir gerekliliktir.

4.3.1. Geleneksel konutlarda mimari değerlendirme

Yapılan arazi ve genel dış gözlemler sonucunda tespiti yapılan geleneksel özellikli konutların mimari değerlendirilmesinin yapılması amacıyla; iç-dış özellik ve elemanlar ile geleneksel mimari değerler göz önüne alınarak puanlama yapılmıştır. Puanlamada, alanın geleneksel mimari karakterleri ve yapı çevre ilişkisi çerçevesinde değerlendirilip, yapının geleneksel açıdan değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan puanlamada;

Ayrıcalıklı geleneksel değer ve ögeler	(4)
Değerli görülen ögelere	(2)
Az değerli görülen ögelere	(1)
Hiç bir değeri olmayan için	( )

olmak üzere dört farklı puanlamaya tabi tutularak her yapının iç ve dış değerlendirme puanı belirlenmiştir (Çizelge 4.3 ve Çizelge 4.4).

Değerlendirme sonucunda iç ve dış değerlendirmede ayrı ayrı olarak, bütün yapıların puanı toplanıp değerlendirmeye giren yapı sayısına bölünerek ortalama puan tespiti yapılmış olup, ortalama puan tespiti sonucunda A,B,C,D değerlerinin tavan ve taban puan değerleri belirlenmiştir. Buna göre yapılan değerlendirmede; iç değerlendirme için bulunan ortalama puanın (46) 4 puan yukarısı (51) "A" değer olarak kabul edilip aşağıya doğru sırasıyla 4-6-8 puan düşürülerek diğer değerlerin (B,C,D) taban puanları bulunmuştur (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1. İç değerlendirme cetveli

Puan	Değer
51^{+}	A
46-50	B
39-45	C
0-38	D

Dış değerlendirmede de aynı şekilde bulunan ortalama puanın (28), 6 puan yukarısı (34) "A" değerinin taban puanı olarak kabul edip aşağıya doğru sırasıyla 6-8-10 puan düşürerek B,C,D değerlerinin taban puanları bulunmuştur (Çizelge 4.2).

Çizelge 4.2. Dış değerlendirme cetveli

Puan	Değeri
34^{+}	A
28-33	B
19-27	C
0-18	D

Yapının iç ve dış değeri belirlendikten sonra, aldığı ortalama değeri ise iç ve dış değerlendirmede aynı değeri almış ise (A-A, B-B gibi) ortalama değeride aynı değer kabul edilmiştir. Eğer peşpeşe farklı değerler alınmış ise (A-B, B-A gibi) ortalama değeri büyük olan değer kabul edilmiştir. Ayrıca daha farklı iki değer almış ise (A-C, B-D gibi) ortalama değer, her iki farklı değerin arasındaki değer, yapının ortalama değeri olarak kabul edilmiştir (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3. Ortalama değerin tespit yöntemi

İç	Dış	Ortalama değer
A	A	A
A	B	A
B	A	A
A	C	B
C	A	B

Sözkonusu yapılarla ilgili ayrıca görsel olarak alanda yapılacak bir değerlendirme sonucunda da, çizelgelerde elde edilen sonuç ve değerlere ulaşılacağı tespit edilmiştir.

Yapının iç ve dış değerlendirme sonucunda değerinin belirlenmesiyle yapının yapısal ve konfor durumu, iç-dış değişmişlikleri ve diğer yönlerinin bir arada irdelenmesi yapılarak yapıya uygulanacak müdahale ve kararlar açığa çıkarılmıştır (Çizelge 4.6).

4.4. Sosyo-Ekonomik Değerlendirme

Alanda bulunan ailelerin çoğu küçük memur ve emekli gibi dar gelirli aileler olup, ev sahibi olanlar çoğunluktadır. Hacim yoğunluğunun olmadığı alanda, il

dışından ve il sınırları içerisinden olmak üzere büyük oranda göç alması nedeniyle alandaki nüfusun büyük çoğunluğunu dışarıdan gelenler teşkil etmektedir. Dışardan gelenlerin bariz özelliği ise dar gelirli olmalarıdır.

Tarımsal faaliyetin hemen hemen olmadığı alanda, insanların tek geçim ve ekonomik faaliyeti, sanayi ve hizmetler şektörlerinde emeğe dayalı ücretli çalışmadır.

El sanatları becerisi olan sınırlı sayıda insan olmakla birlikte, alanda bu yönde bir değerlendirme imkanı yaratılamamıştır.

Harputtaki konut sahiplerinin büyük çoğunluğunu dar gelirli insanların oluşturması nedeniyle, bu konutlardaki konfor durumu da bu yönde, herkesin ekonomik güçleri ölçüsünde biçimlenmiş olup, gerek yeni gerekse eski konutların büyük çoğunluğunda yetersizdir.

Harput yerleşimi, Elazığ kent merkezine yakın olması ve daha ekonomik özelliklerinden dolayı, dar gelirli insanların gözde alanı olmakla birlikte, aynı zamanda gelir düzeyi yüksek insanlarında çekim merkezi haline gelmiştir. Bu henüz fazla olmamakla birlikte, bu yönde bazı kıpırdanmalar sözkonusudur. Harput, şu anda en ufak bir tatilde yöredeki ve özellikle Elazığ merkezinde ikamet edenlerin gidip dinlendiği bir alan durumundadır. Bu aynı şekilde başka illerden Elaziğ 'a gelen insanlar için de sözkonusudur. Dışarıdan Elazığ 'a gelen insanların ilk gidip görmek istediği yer Harput 'tur (Şekil 4.5).

Ancak Harput 'ta bu ihtiyaçları karşılayıp ve imkanları değerlendirecek bir altyapıdan söz etmemiz mümkün değildir. Gerek alt yapı gerekse üst yapı yönünde mevcutları ile çok yetersizdir. Oysaki bütün bunlar Harput 'un sürekli canlılığı için birer imkan ve veridir.

Yapılması gerek ise; Harput yerleşiminin yeniden canlandırılmasına yönelik olarak böylesine mevcut olan nesnel koşullar doğrultusunda uygun, öznel koşulların oluşturulmasıdır.

Hiç kuşkusuz öznel koşulların en önemli ögelerinden biri, alanla ilgili olarak yapılacak koruma amaçlı imar planıdır. Bilindiği gibi böyle bir çalışmada mevcut yapılaşma, tarihsel önem ve tarihi yapılarının tespiti ile birlikte, bunlarla ilgili sorun ve potansiyellerin süreç gelişmeleri ana kriterleri oluşturmaktadır. Bütün bunları yukarıda ayrı ayrı açıklamakla birlikte, burada yakın tarihli yapılaşma ve alanla ilgili olarak aşağıda belirtilen nesnel ve öznel gelişmelerden söz etmek gerekmektedir.

Mevcut yapılaşma, nesnel ve öznel gelişmeler: Şu anda mevcut yeni tarihi yapıların çoğu, 1955 yılında yapılan parselasyona göre; alanın Tarihi çevre olma özelliği göz önüne alınmayarak, koruma bilincinden uzak, "yıkıp terk etme" veya "yıkıp yeniden, gelişi güzel yapma" mantığına dayalı olarak yapıldığından, alanda büyük bir tahribat ve yok edilme sergilenmiştir. Aynı şekilde yetkili kurum ve kuruluşlar da bu tavrı sergilemiş olup, alanla ilgili herhangi bir önlem almamışlardır.

Alanda 1982 yılında bazı yapı ve değerlerin, bundan 3 yıl sonra, 30/5/1985 tarihinde de, "Tarihi kentsel sit" alanı olarak tescili yapılmıştır.

Ancak bu kararlar çok gecikmiş olarak alındığından alanda bulunan bir çok yapı ve değerin özellikle, geleneksel özellikleri açısından önemli olan birçok konut yapısının yok olmasına göz göre göre seyirci kalınmıştır.

Alanla ilgili olarak bu doğrultuda yapılan imar ve parselasyon planı da bir çok yönü ile alanın gerçeklerinden uzak ve yüzeysel yaklaşımla yapılmıştır.

5. KARAR-MÜDAHALE VE ÖNERİLER

5.1. Genel Yaklaşım

Başta da belirttiğimiz gibi, Harput ve Elazığ birbirine çok yakın olmadan öte; her yönüyle birbirine bağlı durumda gelişen birer yerleşimdir. Bu iki yerleşimin ilk ana yerleşimi Harput iken, gerek sosyal ve ekonomik gelişmeler, gerekse Harput yerleşimini oluşturan nedenlerin önemini kaybetmesi ve bazı hizmet ve idari kararlar sonucunda Harput yerleşiminin Elazığ alanına taşındığını Bölüm 2 'de belirtmiştik. Bu açıdan; Harput tarihsel alanıyla ilgili müdahale ve kararlar da, Elazığ merkez yerleşiminin oluşum ve gelişim süreci çerçevesinde; Harput alanını yeniden canlandırmaya yönelik olmalıdır.

Alanı yeniden canlandırma ve sağlıklaştırma sürecinde gerekli olan finans, idari ve kontrol faktörleri; kamuya ait tarihi yapı ve çevre ile ilgili çalışmaları yerel ve merkezi idareler tarafından veya öncülüğünde, şahıs mülkiyeti olan yapılarda ise aynı şekilde bu idarelerin desteğinde şahısa uzun vadeli kredi olanağı sağlanarak gerçekleştirilmelidir.

Sağlıklaştırma çalışmalarında tarihi çevre ve yapıların özgün durumları mümkün olduğu kadar bilgi ve belgelere dayanılarak korunmasına dikkat edilmelidir.

5.2. Kent, Çevre ve Yapılarla İlgili Karar ve Müdahaleler

1. 1982 yılında alan çin karar altına alınan "tarihi kentsel sit" tanımlaması yetersiz olup, "arkeolojik ve tarihi kentsel sit" alanı olarak tanımlanıp karar altına alınmalıdır.

2. Yerleşimin ilk oluşum alanı olan kale ve çevresinde arkeolojik kazı alanı sınırları belirlenip, bilimsel kazı çalışmaları yapılmalıdır.
3. Alanda arazinin işlevlendirilmesi; yeni yapılaşma alanları, tarihi arkeolojik alanlar eski işleviyle kalacak alanlar ve yıkılıp tekrar başka bir işlevle işlevlendirilecek alanlar uygun bir şekilde ayrıştırılıp belirlenmelidir.
4. Elazığ 'ın kent yoğunluğu Harput 'a taşıtılması hedeflenerek; hem Elazığ 'da tarımsal alanlarda yapılaşma durdurulmalı, hemde Harput 'taki mevcut tarihi yapılar bu gelişmeler yönünde işlevlendirilerek alanın canlandırılması hedeflenmelidir.
5. Mevcut ve yapılacak bazı kamu kurum ve kuruluşlar; eğitim öğretim kurumları, özellikle yüksek öğrenim binaları Harput 'a yapılarak burada ikamet cazip hale getirilmelidir. Özellikle Fırat Üniversitesinin bazı bölümlerinin binaları ve öğrenci yurtları kompleks veya tek yapı olarak burada yapılmalıdır.
6. Elazığ 'da turizm ve kültür ile ilgili binaların tamamı veya şubeleri buraya taşıtılarak, alanın tanıtımı yapılmakla birlikte aynı zamanda canlılık kazandırılmalıdır.
7. Harput Kayabaşında 15-20 m yüksekliğinde bir seyir kulesinin yapılması alanı turizm açısından cazip kılacaktır. Bunun işletmeciliği ile turizm, il kültür veya belediyeye ait olabilir.
8. Alanda köklü bir geleneği olan musiki ve el sanatları, örgütsel ve kurumsal olarak geliştirilmeli veya desteklenerek alanda sergilenme imkanı sağlanmalıdır.
9. Yol cadde ve sokaklar sağlıklaştırılmalı, özgün dokusu olan Dabakhane yolu korunmalıdır. Yolların kaplaması, özellikle yaya yolu ve meydanlar öncelikli taş olmalıdır.
10. Alanda kuru dereler, islah edilerek buradaki alanlar mümkün olduğunca yapılaştırılmalı veya işlevlendirilmelidir.

11. Alanda belli noktalara kapalı, büyük ve küçük tip çöp bidonları yerleştirilmelidir.
12. Alanla ilgili çeşitli eser ve geleneksel ürünlerin sergileneceği bir müze yapılmalıdır.
13. Alanda geniş kapsamlı belediye ve PTT şubesi açılmalıdır.
14. Alanda ticari, küçük esnaf ve yöre insanlarının ürünlerini pazarlayacağı esk kent dokusuna uygun tek katlı bir kapalı çarşı yapılmalıdır.
15. Alanda yapılaşmanın yoğunlaşacağı göz önüne alınarak, mevcut su, elektrik ve su deposu kapasitesi büyütülmelidir.
16. Kale ve çevresi turizm amaçlı değerlendirilip işlevlendirilmelidir.
17. Buzluk caddesinden kaleye doğru olan yapılaşma alanının; kanalizasyon alt yapısı ve mevcut diğer alt yapı alanda olacak gelişmelerin kapasitesine göre düzenlenmelidir.
18. Tarihsel öneme sahip yapı ve değerlerin çevresi; yeni ve gelişigüzel, geleneksel dokuya aykırı yapılmış yapılardan arındırılarak çevresi; yeşil, park alanı, turizm ve kültürel amaçlı olarak değerlendirilmelidir.
19. Balakgazi Parkı ve bu alanda bulunan heykel, alacalı cami, Beşikli Baba Türbesi, Murat Baba Türbesi, Ahmet Bey Cami ile 1 ve 2 envanter nolu geleneksel konutlar korunarak; onarılıp sağlıklaştırılmalıdır. Buradaki alan, özellikle Kayabaşı kısmı geniş görüş alanı ve yüksekliği göz önüne alınarak, geleneksel mimarı karakterli, çevreye uyumlu dinlenme tesisi ve turizm amaçlı otel alanı olarak değerlendirilmelidir.
20. Bir nolu adada 4 nolu envanter, 22 nolu adada 5,6,7,8,9,10,11 nolu envanterler kaldırılıp buralardaki alan Kayabaşı ve Balakgazi park sahası içerisinde yapılacak turizm, dinlenme ve kültürel amaçlar doğrultusunda değerlendirilmelidir. 22 Nolu ada Yakup Şevki Caddesi yönünde bir şerit halinde konut alanına ayrılıp, 3 ve 4 nolu envanterler kalan kemerli dış kapı ile birlikte değerlendirilerek, geleneksel konuta uygun şekilde

tamamlanabilinir. 22 nolu adadaki 1 ve 2 nolu envanterler kalıntı ve müştemilattır. Kaldırılıp konut alanı olarak değerlendirilmelidir.

21. 2 Nolu adada bulunan 1,2,3 ve 4 nolu envanterler korunup aynı karakterde testere çıkmalı, iki katlı olarak onarılıp tamamlanmalı ve sağlıklaştırılmalıdır. Bu adada bulunan 5 nolu envanter çok katlı olması ile yakın çevresindeki geleneksel yapılar üzerinde baskın roldedir. Bence uyumlu hale getirilmelidir.
22. Alanda 7 ve 9 nolu adalar, var olan konut ve yapılardan tamamen arınarak, ticaret alanı olarak değerlendirilip geleneksel dokuya uygun şekilde yapılaştırılmalıdır.
23. 12- 20 nolu adada 1,2,3,4,6,8,13,14,16 envanter nolu yapılar dışında kalan diğerleri kaldırılmalıdır. 6 envanter nolu yapının çevresi tamamen eğitim-öğretim amacına ayrılarak, ilköğretim amacına yönelik kullanılmalıdır.
24. 13-24 nolu ada da aynı şekilde tamamen turizm ve kültürel amaçlı yapılaşma alanı olarak değerlendirilmelidir.
25. 21 nolu adada mecvut envanterler kaldırılmayacak şekilde, Harput 'un Elazığ 'a ulaşımını sağlayan araçların kullanım alanı olarak değerlendirilmelidir.
26. 15 nolu adadan 1,11,12,13,14 envanter nolu yapılar korunarak, sağlıklaştırılmalıdır. 11 envanter nolu yapılar gelenksel konut yapısı olup geleneksel özellikler doğrultusunda bitişikteki harabe ile birlikte tamamlanıp değerlendirilmelidir. Diğerleri kaldırılıp arındırılan alan, huzurevi amacıyla kullanılabilir. Ayrıca; 14 envanter nolu Ulu Cami, çevresindeki değerlerle birlikte korunarak, sağlıklaştırılmalıdır. Adanın güney kısmı ise park ve yeşil alan olarak değerlendirilmelidir.
27. 2 ada 21 ve 25 nolu, 4 ada /8 nolu, 10 ada /9, 10 ve 11 nolu envanterler gelenksel konut yapıları olup, bazıları harabe bazıları ise kötü durumdadır. Bilgi-belge ve araştırmalara dayalı olarak tamamlanıp sağlıklaştırılmalıdır.

28. Sara Hatun Cami önünde bulunan meydan tamamen trafiğe kapatılıp, taş kaplama yapılmalıdır.
29. Alanda bulunan çeşmeler özgün durumlarına göre onarılıp, sağlıklaştırılmalıdır.
30. Araç otopark sahası, 15 ve 22 nolu adalarda düşünülüp uygun şekilde düzenlenmelidir.
31. Alanda doğal olarak bol miktarda bulunan taş, özellikle yapıların onarılmasında değerlendirilmelidir.
32. 1. alanda az sayıda kalmış bulunan tescilli ve tescilsiz bütün geleneksel konutlar ile diğer tarihi yapı ve değerler, ister harabe, ister kötü ve iyi durumda olsun, ayırım yapmaksızın koruma altına alınıp bilgi, belge ve araştırmalara dayalı olarak özgün haline uygun onarılıp tamamlanmalı ve sağlıklaştırılmalıdır.
33. Konutlar, kendi işlevinde kullanılabileceği gibi, yöresel nitelikte başka bir işlev ile de değerlendirilip kullanılabilinir.
34. Hamam, cami, mescit, türbe ve çeşmeler aynı işleve uygun şekilde onarılıp değerlendirilmelidir.
35. Kiliseler aynı işlev ile onarılacağı gibi müze olarak da işlevlendirilebilir.
36. Eski ve yeni yapılar çevresinde bulunan, görsel kirlilik yaratan ek ve müştemilatlardaki işlevler, yapıların iç alanında karşılanmalıdır.
37. Mevcut bahçe duvarlarının yokolan kısımları özgün kısımları ile uygun taş veya tuğla olmalıdır.
38. Kat sayısı bodrum + 2 kat olmalıdır. Üst kat yol cephesi parselin durumuna göre, kapalı veya açık çıkmalı olmalıdır.
39. Zeminden gelen neme karşı yapılarda drenaj yapılmalıdır.
40. Üst örtü, beşik veya kırma çatı ve Marsilya tipi kiremit olmalı.
41. Bütün konut yapılarının banyo, wc, mutfak gibi hacimleri içerde sağlanmalı ve suyu bulunmayan yapılara şehir suyu verilmelidir.

42. Saçaklar, 50 cm olarak B.arme veya ahşaptan yapılıp, alttan ahşap pervazlarla örtülmelidir.
43. Bütün yapılarda, çinko yatay oluk ve düşey borular ile yağmur suyunun tahliyesi sağlanmalıdır.
44. Binaların dış cephelerinde, renk olarak sadece beyaz ve beyazın tonları kullanılmalıdır.
45. Pencereler, dikdörtgen ve yatay/düşey oranı 1/2 olmalıdır.

5.3. Geleneksel Konutlara Yapısal Müdahale ve Kararlar

Alanda bu kapsama sadece geleneksel nitelikli konutlar dahil edilerek, konutlardaki değişmişlik, kullanılabilirlik ve yapısal durum [illegible] sonucunda bir yapısal müdahale şartnamesi oluşturulmuştur. Daha sonra her yapının hangi kısmına nasıl, ne şekilde müdahale edileceği bu şablondan seçilerek müdahele güçlüğüne göre, kaçıncı sınıf müdahale gerektirdiği belirtilmiştir. Buna göre; "harabe ve kötü" durumda olanlar 1. sınıf, yapısal durumu "orta" dereceli olanlar 2. sınıf, "iyi" durumda olanlar üçüncü sınıf olarak sınıflandırılmıştır. Bu bilgiler ışığında; geleneksel konutlara yapılacak müdahaleler aşağıda açıklanan kapsamdadır:

A. ÇATI

1. Üst örtü beşik çatı ve marsilya tipi kiremit olarak değiştirilip yenilencek
2. Su olukları çinko olacak
3. Saçaklar 50 cm ahşap olarak yapılıp altı pervaz ile kapatılacak

B. TAŞIYICI SİSTEM

1. Bütün geleneksel konutlar kullanılsın-kullanılmasın, her konutun bilgi ve belgelere dayalı olarak eksik olan yapısal sistemleri ve plan öğeleri özgün yapısına uygun olarak korunup-tamamlanıp sağlıklaştırılacak.

2. Temeller dış yüzeyden çimento harcı ile takviye edilmelidir.
3. Dış duvarları taş olanlar özgünü ile uyumlu bir şekilde çimento harcı ile derzlenecektir.
4. İç duvarlar özgün şekillerine göre onarılacak.
5. Şahnişenlerde ahşap dolgu malzemesi özgün şekli değişmeyecek şekilde onarılacak.
6. Taban nemine karşı duvarların etrafı 50 cm çimento harçlı teretuvar yapılacak
7. Çıkma altları onarılacak.
8. Harabe döşeme ve tavanlar özgün durumlarına göre rekonstrüksiyon veya reentegrasyon yapılacaktır.

C. ELEMANLARIN ONARIMI

1. Döşeme ve tavan kaplamaları özgün yapılarına uygun şekilde onarılacak, süslü olanlar yıpranmış ve eskimiş yönleri tamamlanacak, kirişli olanlar ters tavan olarak kaplanacak.
2. Merdivenler, özgün haline uygun olarak ahşap veya taş olarak onarılacak.
3. Üst katlarda sıvasız iç hacim kalmayacak yıpranmış sıvalar sökülüp çimento ve kireç harcı ile sıvanarak beyaz badana yapılacak alt katlar ve avlu iç duvarları durumuna göre aynı şekilde sıva ve derz yapılacaktır.
4. İç ve dış kapılar özgün durumları korunup onarılacak, değiştirilmiş olanlar, özgün yapısı biliniyor ise özgün haline göre yenilenecektir.
5. Pencereler onarılıp macunlandıktan sonra yarıya kadar kafeslenecek, kafesler geleneksel şekline uygun yapılacak.
6. Kapatılmış kapı ve pencereler açılıp uygun şekilde tamamlanacak.
7. Sonradan açılmış uyumsuz kapı ve pencereler iptal edilecek.
8. İç hacimlerde bulunan, tandır, çeşme, ocak, niş, dolap, yüklük özgün şekillerine göre korunup onarılacak.

D. İLAVELERE MÜDAHALE

1. Uyumsuz şekilde, içte ve dışta yapılmış ekler kaldırılıp,eğer özgün durumu biliniyor ise özgün durumuna göre, bilinmiyor ise, alanın geleneksel konut özellikleri doğrultusunda yenilenmeli veya tamamlanmalıdır.

E. SERVİSLERE MÜDAHALE

1. Hela, banyo ve mutfak gibi hacimler, yapıda önceden mevcut ise günümüz şartları doğrultusunda ıslah edilmelidir. Bulunmuyor ise yapının uygun kısımlarında uyumlu şekilde yapılıp sonradan yapıldığı gibi bir şekilde belli edilmelidir.
2. Bütün ıslak hacimlere su götürülmelidir.

F. BÖLÜNMELERE MÜDAHALE

1. Sonradan yapılan uyumsuz bölünmeler kaldırılıp hacim orjinal durumuna göre düzenlenmelidir.
2. Eğer gerekiyor ise uygun bölünme uyumlu şekilde mekanın ana karakterini bozmayacak şekilde yapılmalıdır.

KAYNAKLAR

Acılıgöz, N. 1992, Harput ve Civarı Taş Süslemeciliği, **Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu**, s. 201-217, Elazığ.

Ahşap İşçiliği ve Mimarlık, 1992, **Elazığ İl Yıllığı**, s. 55-58.

Andreasyon, M.D., 1964 Harput, **Polonyalı Simeon 'un Seyahatnamesi** (1608-1619), s. 89-90, İstanbul.

Ardıçoğlu, N., 1964, **Harput Tarihi**, İstanbul.

Ardıçoğlu, Ü., 1992, Elazığ Ev Mimarisinin Ana Hatları, **Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyumu**, s. 199-200, Elazığ.

Deniz, B., 1978, **Malatya Türk Ev Mimarisinin Ana Hatları**, Ankara.

Elazığ Harput Rehberi, 1966, **Yeni Fırat Dergisi**, sayı 26, s. 2-5, İstanbul.

Elazığ Turizm Envateri, 1991, s. 30, Elazığ.

Elazığ İl Yıllığı, 1992, s. 21-24; 37-40; 67-80, Elazığ.

Gabriel, A., 1940, **Voyages Archeologiques Dans la Turquie Orientale-I**, s. 256-259.

Keban Baraj Gölü Yöresi Halk Bilim Araştırmaları, 1980, **ODTÜ Keban Projesi Yayınları**, Seri:II, No:3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Kuban, D., 1970, 1968 Yazında Keban Barajı Bölgesinde Köy Mimarisi İncelemeleriyle İlgili Ön Rapor, **ODTÜ Keban Projesi Yayınları**, Seri:1, Yayın:1, s. 173-177, Ankara.

Memişoğlu, F., 1977, **Elazığ Kılavuzu**, Elazığ.

Peters, E., 1982, Keban Yöresinde Kırsal Yapı Biçimleri, **ODTÜ Keban Projesi Yayınları**, Seri:1, No:7, s. 201-247, Ankara.

Sungurluoğlu, İ., 1958;1959;1961;1968, **Harput Yollarında**, 4 Cilt, İstanbul.

Tarih İçinde Harput, 1992, **Fırat Üniverisitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi**, No: 12, Elazığ.

Ünal, M.A., 1989, XVI. Yüzyılda Harput Sancağı, **Türk Tarih Kurumu Yayınevi**, Ankara.

Yaşa R., 1992, Harput Evleri, **Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Sanat Tarihi Sempozyum**, s. 187-198, Elazığ.

Yıldız, M., 1965, Harput Konakları ve Evleri, **Yeni Fırat Dergisi**, C. III, S. 25, s. 23-76, Elazığ.

Yılmazçelik, İ., 1992, XIX. Yüzyılında Harput ve Civarı Yer İsimleri Üzerine Bir Deneme, **Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Sempozyumu**, s. 323-348, Elazığ.

EKLER

EK - 1

HARPUT 'UN KÜLTÜREL ZENGİNLİKLERİ

Harput 'un değerli yazarı ve bilim adamı İ. Sunguroğlu (1958) Harput 'un kültürel zenginlik ve özelliklerini şu ana başlıklar altında toplamıştır.

1. Musiki Folkloru
   - A. Müzik aletleri
   - B. Harputun sesi ve güzel sesliler
   - C. Makam ve usullere bir bakış
     - a) Ağır havalar
     - b) Uzun havalar
   - D. Harput ve Elazığ şarkı ve türküleri
     - a. Gurubu normal şarkı ve türküler
     - b. Grubu ağır türküler
     - c. Grubu oynak ve şıkırdım havalar

2. Oyunlar
   - A. Müzikli oyunlar
     - a. Kalkan kılıç
     - b. Halaylar
     - c. Üç ayak
     - d. Horum
     - e. Çayda çıra
     - f. Tamzara
     - g. Arap oyunu
     - h. Gelin oyunu
     - i. Şeve kırma
   - B. Müzikli temaşa
     - a. Zeybek
     - b. Urum kızı
     - c. Al karakuşun yavrusu
     - d. Deve oyunu

e. Cirit oyunları

C. Eğlence oyunları

a. Fincan (Yüzük) oyunu

D. Çocuk oyunları

a. Atlama ve sıçramalar

b. Sallama

c. Top oyunları

d. Dankilafîşto

e. Hakkul-Hukkul

f. Çortun eşek

g. Hurik eşek

h. Mam eşek

i. Kıç kıç

j. Köşe kapmaca

k. Ebe beni kurda verme

l. Cıngır mıngır tut

m. Hucur-mucur

n. Ateş tura

o. Çelik-çubuk

p. Güreş

r. Deveci-Lebli bacı

s. Beş taş-Dokuz taş

t. Ceviz ve aşık oyunları

u. Bebek oyunları

3. Edebiyat Folkloru

A. Şiirler

a. Münacat

b. Na't

c. Kaside

d. Gazel

e. Mersiye

f. İlahi

g. Destan

h. Müstezat

i. Manzum ve mensur şiirler

j. Kıt'a ve müfretler

k. Mizahi şiirler, Hicivler, Tarih düşürme, Taşlama

l. Ninniler

m. Maniler

n. Şarkı ve türküler

B. Ata Sözleri

C. Tabirler

D. Teşbihler ve Tekerlemeler

E. Dua, Beddua ve Küfürler

F. Fıkra ve Hikayeler

G. Efsaneler

4. Tanımacalar (Bilmeceler)

5. Matallar (Masallar)

a. Saç Ören Padişah

b. Elmas Ağaç

c. Kel Oğlan

d. Horuz ile Tilki

6. Dil Folkloru

a. Harputa mahsus kelimeler

b. Harput şivesiyle mizahi bir hikaye

c. Prof. Ahmet Caferoğlu 'ndan örnekler

d. Kuş dili

7. Kıyafet ve Giyim Tarzı

EK - 2

HARPUT YÖRESİNDE KULLANILAN BAZI SÖZCÜK VE DEYİMLER

A
Ayahça Merdiven
Avlu Cümle kapısından sonra girilen evin kısmı
Arahçın Takye

B
Beroş Ufak kazan
Bılik Tandırda yapılan ufak ve kalınca ekmek
Buğlur Bulgur

C
Cağ Parmaklık
Corik Su kabı
Cinik Şişesiz tenekeden yapılmış gaz lambası

Ç
Çarh Bulaşık taşı
Çortun Oluk
Çapçak Ağaçtan oyulmuş su tası
Çemçe Kepçe
Çangal Çengel
Çeper Bağ sınırlarını ayırmak için bodur ve dikenli ağaçlar ile yapılan çit

D
Davraza Büyük kapı
Ding Değirmen taşı
Daraba Kepenk

F
Firengı Kilit

H
Halbur Kalbur
Heküke Suyolu

K
Keraz Su testisi
Kuşhane Ufak tencere
Köpüc Tahtadan çamaşır yıkama aleti

L
Loğ Taş silindir

M
Merek Samanlık
Mısandara Yüklük
Mişere Sebze evleri

O-Ö
Ocaklık Matbah
Örtü Yatak

P
Parç Maşraba

S
Sürtme Kar süpürme aleti
Suvah Sıva

T
Teşt Çamaşır leğeni
Taka Önü camsız çerçevesiz dolap
Tülbe Türbe
Torpah Toprak

U-Ü
Üsküre Kase